

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

2

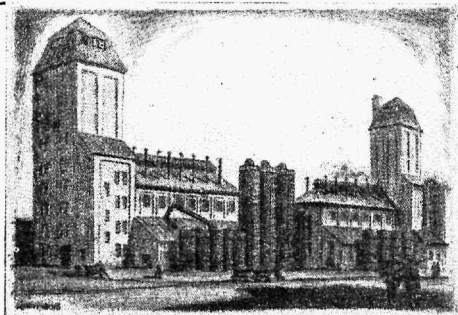
VEEBRUAR 1937

Eesti Vabariigi esimesel aastapäeval 1919. a.

A S Esimene Eesti Põlevkivitööstus

Endine Riigi Põlevkivitööstus

Põlevkivi. Toorõli. Kütteõli. Bensiin.
Mootorpetrooleum. Mootornafta.
Diiselnافت. Rasked õlid. Bituumen.
Estobituumen. Asfalt. Emulsioon.
Maanteeõli. Immutusaine „Fenolaat“.
„Estokarbolineum“. Immutusõlid.
Viljapuu-karbolineum. Putukamürk
„Duttox“. Katuselakk „Katusetõrv“.
Raualakk (Asfalt-lakk) ja Asfalt-
mastiks.

Õlivabrikud Kohtla-Järvel 1936

JUHATUS JA
MÜÜGIBÜROO
Tallinn, Valli 4-3

Telegr. aadre.:
Peapõlevkivi
TELEFONID :
juhatus 450-62
üldine 450-85
arveosak. 474-76

G. Malkov – Panin

metsaeksportöör

TALLINN,
Piiskopi 2
Tel. 465-02

*Ostab propse ja
eksport-kuuselatte*

Vabaduspäevaks

Kaitseväelasile kuldnöörist
akselbande, kannuseid, esi-
tusvõid, rivirihmu, tunnu-
seid, lindikesi, jne.
Valged ning kaitsevärvi
vormisärke, sidemeid, krae-
sid, mansetinööpe.

Sõjaväe Majandusühisus

Tallinn, Tartu, Võru, Rak-
vere, Narva, Pärnu, Viljandi

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

VEEBRUAR 1937

3

NR. 2 (5)

Vastutav- ja tegevtoimetaja kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Vabariigi aastapäeval.

Harva on aegu, kus nii mitmesugused tunded on teotsemas ja saavutavad oma jõu ülimalt määralt, kui tol ajaloolisel murdel, kunas rahva saatusele määrati uus suun. Siis mõistus ja süda olid üksmeelel ning tunded võisid paisuda pidurdamata.

Mitme-mitme põlve kannatused kisedasid õiguse poole. Raskelt-haavatud rahvustunne oli hell, kuid pidi kannatama hoolimata solvamisi ja need põletasid nagu tuline raud. Oldi sunnitud nägema, kuidas teostati kavakindlalt eesti rahva hävitamise plaane. Igapäev nagu oleks olnud loodud selleks, et oma sündmustega valusalt torvida südameni ulatavat haava.

Aastasajandite võitlused kisedasid veres nagu sõjapasu. Viimaks ometi oli saabunud aeg, mis lubas teha tasa ajaloolised kahjuõlad ning hävitada sajangutel kuhjunud ülekoos. Nüüd pidid kuulutama vere häält kõik kõrvad. Kuuldigi ja seda mõisteti kui sõjahüüdu: rahvas oli nagu lõõman sõõrd.

Kuid polnud siiski veel ühtlust sihtides ja suunades. Rahvalt olid võetud vägivaldselt ka tema vaimse iseseisvuse organid ja sellepärast ta oli minemas laokile: tema liikmed otsisid teed igaüks oma rada ning sealjuures langesid võõraste autoriteetide mõju alla ning nende teed sattusid ristamisi ja vastamisi. Selle asemel, et pingutada kõik rahvusliku iseseisvuse kättevõtmiseks, vend läks venna vastu. Rahvuslik lipp, mis oma värvidega sümboliseerib pühaduse,

mis on rahval, rebiti vardast ja tallati tänavaporri, ja paljud pilkasid ja parastasid selle asemel, et koonduda lipu alla kaitsma oma rahvast. Ning tulevik sai tumedaks. Lootus ja ahastus, vaimustus ja hingeline valu — kõik oli koos korraga.

Ent usk võidusse, mis kord ometi peab saabuma, oli saanud toitu ja kosunud. Äratundmine, et oma rahvusliku iseseisvuse taotlemine ja selle eest võitlemine on ainus õige tee, kinnitas usku ja õhutas õilsamaid tundeid.

Nii sündis võimas rahvuslik tahe, mis suutis äravõita kõik tõkkes ja vastased Vabadussõjas.

Kõik see on vanemal põlvel veres ja moodustab varjatud jõu, mis valmis astuma tegevusele iga silmapilk, kui ähvardab oht.

Ent kasvavad peale uued põlved, kellele tundmata rahvusliku alandamise ajad ja nende needus. Nendele on see usaldusväärne sõnum, aga mitte oma meeltega tajutud tõesus. Eesti rahva iseseisvus on nendele loomulik tõsiasi, aga mitte veetlev aade, hiilgav täht, mille poole rühitakse. Seda peame teadma ja hoolitsema selle eest, et rahvuslik iseteadvus ja uhkus kasvaks nendele verre, et neil oleks varjatud jõud, mis valmis astuma tegevusse iga silmapilk, kui rahvust ähvardab oht. Seda teeme neid õpetades nägema aadet, mida meie ise ei suuda enam teostada küllaldaselt. See on Eesti riikliku iseseisvuse ja rahvusliku vaimse iseseisvuse aade.

ÜHEST SALAPÄRASEST LOOST.

Juhan Jaik.

Lugesin ühest Vabadussõja ajaloo raamatust vabadussõjaaegsete väeosade loetelu. Üsna pikk nimestik suuremaid üldtuntuid ja väiksemaid vähemtuntuid. Tuli nagu läbi udu meelde, et oli tõesti olemas Peipsi Rannakaitse Pataljon ja Kačanovi Pataljon, oli neist veel pisemaidki. Ning nimekirja lõpul tekkis nagu tahe tuletada meelde, kas loetelus ikka olid kõik?

Mulle näis, et hea tahtmise juures nimekirja oleks võinud olla veelgi pikem. Kusa-gil peaksid ometi leidma jäädvustamist ka nende väikeste kaitseliidu salkade nimetused, mis tekkisid Lõuna-Eestis üsna kiiresti peale venelaste väljajõõmist. Ja neid oli õige kenake hulk ning nende tegevus oli mitmeti huvitav.

Tuli meelde, et mõnigi kord Lõunarinde lahinguis kohalikud kaitseliidu salgad löid lahinguid kaasa rinnet kaitsvate väeosadega, kuni olukorra kergenemine ja hädaohu kaugenemine andis neile võimaluse pöörduda koju tagasi.

Need tekkisid õige kiiresti siis, kui polnud veel vägesid pikaksveninud rinde täitmiseks. Venelased tegid siis oma Lätimaa toetuspunktidest suuremaid ja väiksemaid röövretki Võru suunas, hoides hirmul külasiid, valdu ja kihelkondi. Ning siis häda sunnil tekkisid meestele vintpüssid, korraldati teede valvet ja teadete edasitoimetamist vaenlase liikumisest.

Neist äkkitekkinud püssimeestest kasvasiid salgad, kellel hakkas tekkima kohaliku rahva kõrvus kuulsusrikast ajalugu. Kui oli kusagil nähtud vaenlase mõnemehest piilkonda, mis püssitulega sunnitud tagasi minema või mõne teatud hädaohuga luurekäiguga tehtud kindlaks vaenlase jõukude asupaik ja arv, siis tekkis nende lugude ümber õige palju seletamist. Iga nendega seoses mainitud isik oli kas saanud peaaegu surma, pääsenud hädavaevalt kangelasliku põgenemisega või olnud muidu kangelane. Igatahes juba teati, kes meestest on mees, kes julgeb minna ja keda võib saata välja vajaliku ülesandega või kellest jälle pole nimetamisväärsset asja. Jah, mõned teenisid isegi argpüksiks nime ning oli ka juhuseid, kus mõni degradeeriti püssi äravõtmisega, et ülendada meheks kedagi teist, kellele anti püss.

Need salgad olid nobedad põgenema suure ülevõimu eest, kuid julged tagasi tulema vaenlase taganemisel. Nii seda kui

teist toimingut ilustati nii kuidas tarvis ning kanged mehed oldi alati.

Ei olnud just väga suurt hooplemist. Keegi ei läinud kunagi nii kaugele, et oleks oma tegusid hakanudki võrdlema väeosade omadega, kuid alati oli midagi jutustada, millest pidi nähtama, et midagi ikka tehti ära. Taandudes pealetungiva vaenlase eest lühikese vastupanu järele arvutati vaenlase kaotusi. Mõnigi mees kinnitas, et tema on pannud ühe, kaks või koguni rohkemgi meest pikali. Neid arve kokku võttes saadi pilt vaenlase kaotusest, mis polnud sugugi väike. Kui aga pärast kuuldi, et vaenlasel pole olnud ei langenuid ega haavatuid, siis oli pisut vaikset imestamist, kuid mindi kohe üle muule jutule.

Kuid oli ka juhuseid, kus tulemused olid salgamatud. Ning need kinnitasid usku ka teistesse juttudesse, kui nendesse oli tekinud kahtlusi.

Kevade liginemisel väeliin oli juba kaitstud rügementidega ning kaitseliitlastele algasid üldiselt rahulikumad päevad. Oli juba sõjaväeline kaitsetõke nende ja vaenlase vahel ning elati väeosade seljataga. Asi läks kihama jälle siis, kui vaenlane võttis ette kõvemaid surumisi ja ulatas oma vägedega Võru lähedale.

Üks seesugune lugu annab seal kohapeal veel nüüdki kõneainet. See on üks sõjaline pisijuhus venelaste viimasest pealetungist Võrule, kuid on suursündmuseks kohaliku kaitseliidu salgakesele.

Umbkaudu teati, et meie väeliin mõne päeva jooksul on tõmbunud tugevasti tagasi. Selleks ei olnud vaja mingit sõnumit ega teadet, sest seda kuulis igaüks kuulilildujate tärisemisest. Igaüks mäletas, kust kohalt seeustus eila ja kus need podisevad täna. Nende tapariistade hääl asendas ajalehe ja telegrammi, sest nende üle kümnete kilomeetrite kostuv ragin selatas kõigile kuulajatele oma lähedusest kõige põnevamaid uudiseid.

Maainimesed tunnevad oma kodukoha maailmakaari ning ilma kaardita võivad ütelda täpselt, kus pool asuvad neile tuntud maakohad. Sellest siis teati ka, et linn igatahes pole veel langenud. Kusagil peetud nõu ja asjatundjate komisjoni koosolekut, et täpselt ära määrata linna asukoha suund. Kui selles asjas olid vaieldused läbi, märgiti linna asupaik ära otsaga linna poole suunatud teibaga ning erilisele valve-

Riigivanem K. Päts

Eesti Vabariigi väljakuulutamisel 24. II 1918. a. Eesti Päästekomitee liige.

postile, hea kõrvakuulmisega varustatud meestele, tehti ülesandeks valvata, et kui sõjakära ulatub juba linna kohta, siis on ümberhaaramine ning relvu kandnud meestel tuleb taganeda, et mitte jääda vaenlastele nottomiseks.

Küla lõunapoolsel serval peeti alalist valveposti, peeti ka ühendust lähikonda taganenud väeosaga. Ning teised mehedki olid ühtelugu jalul, et tarbekorral koguneda ja teha mis võimalik.

Seesuguses olukorras see juhtuski, et ühte talu kord astusid sisse 6 punaväelast. Need olid tulnud läbi metsade üle jõe ning jäänud kõigile märkamatuks. Olid umbvenelased ning talus ei osanud keegi vene keelt. Nende kätekõnest pererahvas ei taibanud ka midagi ning töid relvastatud, käsigranaatidega varustatud meestele leiba, sest mida muud ikka võib tahta punaväelane.

Leib aga ei rahuldanud venelasi ning nad seletanud ning vehelnud kätega edasi, kuni viimaks istunud maha sööma. Tulnud sisse ka see, kes enne oli jäänud ukse taha valvele.

Talurahvas olnud hirmul, ega julenud teha katset minna välja eesukse kaudu. Kuid lahti oli tagakambri aken. Perenaise nõuandel libistas sealte enese välja kevadel talu toodud karjapoiss ning jooksis hoonete varjus sõnaga naabertallu.

Seal kolm püssimeest-külavalvurit parajasti mänginud 21-te. Esmalt pole uskunud poisi juttu, aga kui usk hakanud kasvama, nii tekkinud majas ka hirmukisa. Kõik valmistusid silmapilguga põgenema. Seda nähes karjapoisigi olukord muutunud ähvardavaks, sest kuhu sa põgened või kuidas sa jääd paigale, kui oled teadete viija.

Poisile aga tekkis mõte. Nähes aia külge valjastega seotud hobust, ta istus sellele selga ja kihutas teistesse taludesse. Seal ta kohtas samapalju püssimehi ja seletas neile, et on tulnud eelmises talus asunud meeste käsul neid kokku kutsuma. No kui juba teised püsivad kohal ja kutsuvad appi, siis pole asi hull. Naabertaludest saadi veel kiiresti mõned püssimehed ning nii liiguti minema.

Teel satuti vastamisi põgenikkudega. Tekkis rääkimine olukorrast ja kui poiss oli kümned korrad seletanud, et on tõepoolest ainult 6 venelast ilma kuulipildujata, siis otsustati minna tühjaks jäetud naabertallu tagasi ja vaadata, mida võtta ette.

Kaasa ei tulnudki oodata, kui kuus venelast ilmusid külatele nähtavale. Neid oli

tõepoolest ainult kuus. Liiksid rahulikult naabertalu poole, arvatavasti lootes leida sealte vene keele oskajat, kes oskaks vastata nende küsimustele.

Kuid äkki üllatas neid neile suunatud tuli 11 püssist. Venelased ei läbenud haarata püsse seljast, silmapilkselt keerasid teelt ning pistsid jooksu jõe poole, et kaduda selle taga metsa. All heinamaal mõni saatis vastu mõne huupilastud paugu, kuid kõikidel oli tung rutem kaduda tule alt.

Kuid võit annab meestele vaprust ja julgust juure. Kaitseliitlased polnud enam ammu talu kivitanumate taga peidus, vaid jooksid põgenejatele järele. Paugutamist oli palju, aga tagajärgi. . .

Ometi hakkas olema ka tagajärgi. Kõikide rõõmuks üks venelane kukkus natuke maad enne jõge. See vaimustas mehi veel niivõrd, et kellegi käsi polnud kindel sihtimises siis, kui venelased peaaegu kõik korraga olid ülekaigupurdel. Ning need 5 pääsesidki kõik metsa.

Võit oli suur. 11 meest olid vabastanud pool valda Suur-Venemaa sõjavägedest. Seal juures vaenlase vägi oli kaotanud ühe kuuendiku omast koosseisust ja tehnilisest varustusest. Seda olid teinud nemad, väljaõpetamata ja korraliku juhatuseta külakaitseliitlased, kellele linnast oli saadetud mõned jaapani vintpüssid, pealtnäha kõige vanemad, vist ka kõige halvemad.

Aga mets teisel pool jõge on lähedal ja vaenlane seal sees. Nii kuidas mehi ka ei vaevanud uudishimu, kuid keegi ei julenud minna lagedale heinamaale mahalastu juure. Kuidas sa lähed lagedale, kui vaenlane seda just võib olla ootabki esimeste põõsaste taga. Mehed jäid nurmele ja harutasid asja omavahel. Peeti targemaks heinamaale esialgu mitte minna, sest kes seda teab — võib olla vaenlasi on metsas terve polk ja need siin käinud olid ainult maakuulajad. Jõge ja ülekaigukohta saab valvata siitki, pole tarviski minna heinamaale.

Lahing, kus lasti vähemalt paarsada pauku, erutas kogu küla ning kaugematel teedel nähti põgenevaid koormaid. Siis tuli ühele mehele kõigiti mõnus mõte — saata üks mees ratsa lähematesse küladesse ja taludesse viima uudiseid ja kuulutama võitu. Selleks valiti kõige parem jutumees, kellel sõna selge ja kogu asi oma silmaga nähtud.

Mõne tunni pärast kogunes lahingu kohale juba uudishimulikkegi. Needki jäid põllule püssimeeste juure. Kõikide silmad vahtisid üksisilmi mahalastud venelast, kui-

Kindralleitnant J. Laidoner

*Sõjavägede Ülemjuhataja. Eesti Vabadussõjas 1918./1920. a.
ja praegu.*

I Eesti Diviisi ülem 1917./1918. a.

gi sellest ei seletunud muud, kui hunnik halli sinelit.

— „Kui oleks pikksilm, siis saaks ometigi näha,“ õhkas üks.

Kõik oleksid tahtnud vaadata venelast pikasilmaga.

— „Aga pea, mul on kodus üks suureks-tegev klaas, vast sellega näeb?“ ütles keegi.

— „Sellega ei näe sossigi,“ vastati.

— „Vast näeb, pole küll varem katsunud. Piibu paneb päikse käes põlema, olen ise pannud, miks siis vaadata ei saa?“

Vaieldi ja otsustati, et ei ole mingit mõtet minna selle klaasijupikese järele.

Harutati ka, kes need võisid olla. Kas väenlase väeosa luuresalk, Vene väejooksikud, vangid anda soovijad või metsa ära-eksinud raudteelõhkujad. Tont neid teab.

Aga üks mees oli teravalt silmitsenud vastasasuvat metsa ja ütles poolsosinal:

— „Kuulge, kuulge, ma arvan, et ma näen seal teisel pool metsas üht. Vaadake sinna mu sõrme otsa kohale, mis see on?“

Ärevus ja kahin läbistas koosolejaid. Mõned viskusid otse pikali, mõned asusid vaatlema kohta, kuhu näidati.

— „Püssita mehed minema,“ käratas keegi. Ning need jooksid talu poole kõige ehtsamat traavi. Teised aga jäid uurima eelolevat metsaäärt.

— „Ei ole see inimene, ma näen küll, mida sa näitad,“ arvas üks.

Lugu seisis selles, et metsaääres tõesti näis olevat mingi hall kogu. Kuid ei liikunud.

See kippus mehi närveerima. Et asjasse selgust ei tulnud, otsustati, et kaks meest lasevad selle pihta hästisihitud laengud, kui siis ka natukegi ei liigu, siis see on midagi muud.

Lasti paugud. Hall kogu jäi liikumatuks.

„See on ju seal üks vana murdunud tüveroisk.“

Mitmelgi tuli meelde, et sellel kohal tõesti on üks seesugune tüveroisk. Mehed tõusid ning kui nad silmnähtavalt olid vabad erutusest, keeras mõni mees isegi teelt tagasi ja tuli uuesti sinna.

Kusagil ida pool käis lahing. Veel kaugemal mürtsusid suurtükid.

See olnud ehmatuse ja proovilasuse siiski olid toonud meeltesse muutuse. Kaaluti jälle venelase juure minemise küsimust.

— „Ma lähen üksinda, olge teie siin,“ ütles üks mees.

— „Mine jah, kui midagi pole, meie tuleme ka siis.“

— „Ma lähen kaasa.“

— „Mina kah.“

— „Ei, niipaljuil ei maksa korraga minna, parem kui vähem.“

Kaks meest siiski läksidki. Läksid näiliselt päris julgesti ja saidki juure. Ilma kutseta olid varsti teisedki mehed kohal.

Püss võeti ära. Käsigranaadid võeti vöö küljest, samuti võeti ka vöö ühes padrunkotiga. Sinelil oli hangunud verd.

Mehed vaatatsid surnud venelast eemalt vaikselt.

— „Loll olid, lasid enda maha tappa. Oleksid võinud enda anda vang. . .“

— „Eks ta uhkem oleks olnud, kui oleks meil olnud oma vang,“ mõeldi.

— „Aga pistis jooksu ja sai.“

— „Nagu ma lasin, nii kohe vajus,“ ütles üks mees.

— „Mis? Sina? Sa ei oskagi lasta. Mina lasin.“

— „Mina kogu aeg sihtisin just selle pihta ja vast oli minu kuul?“

Igaüks oli lasknud just seda ning õige laskja jäi igaveseks saladuseks.

— „Päris kõvad saapad teisel,“ takseeris üks.

— „Võta omale kui tahad.“

— „Ei, mina küll surnu jalast kistud saapaid ei pane oma jalga. Võta ise.“

Nõõgiti üksteist surnu saabaste pakkumisega, kuid keegi ei tahtnud neid. „Ega meie siis sõdurid pole, neid küll kuulatakse hädaga nii tegevat.“

— „Aga seljakott on küll minu,“ ütles üks ja asus seda ära võtma.

Seda oleks võtnud mõnigi mees, aga ei taibanud olla esimene.

Kotis oli talust võetud pool pätsi leiba, ajalehte pakitud soolakala ja ühed aluspüksid. Muud midagi.

— „Pane nüüd surnu püksid jalga.“

— „Ei pane, võta omale.“

Seljakoti omanik oli õnnetu.

— „Ma pidin ju ära võtma ja vaatama. Kui äkki oleks siin sees olnud padrunid või käsigranaadid või...? Nii ikka tehakse.“

Aeg kaldus juba hämarusele, kui mehed lahkusid langenu juurest. Teel jutuaajamine võttis teise suuna.

— „Tea, kui seesuguseid maetakse, kas kutsutakse preester ka või?“

— „Jah õige, meil tulevad ju nüüd matused.“

— „Kes matab?“

— „Kes laskis, eks see matab.“

Laskjaid jäi äkki väheseks.

— „Mina küll lasin, aga seesugust seadust ei ole, et mina peaksin ta ka matma. Kust te suusuguse jutu võtate?“

— „Aga kes siis matab?“

— „Kui ei muu, siis kroonu.“

— „Kroonu tuleb sul Tallinnast siia venelast matma.“

— „No las' siis seisab siin kuni jaanipäevani minu pärast. See pole õnneks minu heinamaa.“

Heinamaa omanik, kes oli sealsamas juures, leidis äkki, et asi pöördub kuidagi tema kahjuks.

— „Küll maetakse nii nagu kõik teisedki,“ arvas ta.

— „Teised maetakse meie maal kõstri või õpetajaga. Sina pead talle siis tooma.“

— „Ei ega neile vist ei tooda. Vene maal enam usku ei olevat, seda oli kuulda, kui punased olid sees. Pole siis sellele ka vaja.“

— „Ja teab kas vaimulik tulebki?“

Õõseks korraldati külateedele tugev valve.

Jõudis lõpule see päevake, mis oli küla le olnud väga ärev, kuid mis püssimeeste südant täitis võidutunde ja julgusega. Kaitseliit oli sõdinud omapead, lõõnud vaenlase kogu küla silmade all kaotusega põgene-ma. Mis olid selle kõrval kõik endised juhtumised? Käidi kuskil eemal, tuldi ja jutustati, kes teab, mis oli vale, mis õige. Aga nüüd just omad mehed päästsid vaenlastest oma perekonnad, omad talud, lojused ja napid leivaviljad. Ka see polnud suur tegu?

Teisel päeval juba vara tuli teistest taludest inimesi, kes ka tahtsid nii kaugelt ainult silmata, kus see venelane pikali on. Suur oli ehmatuse, kui silm teda enam ei leidnud. Ärevus puhkes jälle.

— „Võib olla polnudki surnud, oli minestuses. Öösel ärkas ja läks.“

— „Kus ta siis minestunud, kui sinel oli verd täis.“

Manifest

kõigile Eestimaa rahwastele.

Eesti rahwas ei ole aastasadade jooksul kaotanud tungi isefelmsuse järele. Põlwest põlwe on temas kehtinud salajane lootus, et hoolimata plimedaft orjaoõft ja wõdraste rahwaste wägivaldawalitfufest weel kord Eestis aeg tuleb, mil „kõik piirub kahel otfal (ausa löõwad lökendama“ ja et „kord Kalew koju jõuab oma lastel õnne tooma“.

Nüüd on see aeg käes.

Ennekuulmata rahwaste heitlus on Wene tsaaririigi pehastanud alustoeft põhjani purustanud. Me Sarmatia legendiku laiutab end häwitaw korralagedus, ahrwardes oma alla matta kõiki rahwaid, kes endise Wene riigi piirides asuwad. Lääne poolt lähenemad Sakfamaa mõidukad wäed, et Wenemaa püanduseft omale ofa nõuda ja kõige pealt just Balti mere rannamaid oma alla wõtta.

Sel faatuslikul tunnil on Eesti Maapäewa kui maa ja rahwa feaduslik efitaja, ühemeelsele otfufele jõudes rahwawalitfufe alusel feiswate Eesti poliitiliste parteidega ja organisatsioonidega, toetades rahwaste enefemääramise õigufe peale, tarwilikuks tunnistanud, Eesti maa ja rahwa faatusfe määramiseks järgmisi otfustawaid samme astuda:

Eestimaa

tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides, kuulutatakse tänafest peale

ühefeismats demokraatliselt wabariigiks.

Iseseiswa Eesti wabariigi piiridesse kuuluvad: Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Wirumaa ühes Narwa linna ja tema ümbruskonnaga, Tartumaa, Wõrumaa, Wiljandimaa ja Pärnumaa ühes Lääne mere saartega — Saare-, Hiiluja Mõhumaaaga ja teistega, kus Eesti rahwas suure enamuses põliselt asumas. Wabariigi piiride lõpplik kindlaksmääramine Lätimaa ja Wene riigi piiräärsetes maakohtades sünnib rahwahäälendamise teel, kui praegune lmasõda lõppenud.

Eestlähendatud maakohtades on ainfamaks kõrgemaks ja korraldawaks wõimuks Eesti Maapäewa poolt loodud rahwawõim Eesti maa Wäälumise Komitee nõul.

Kõigi naaberiikide ja rahwaste wastu tahab Eesti wabariik täielikku poliitilist erapooletust pidada, ja loodab ühtlasi kindlaste, et tema erapooletus nende poolt niifama ka täieliku erapooletusega wastataakse.

Eesti sõjawägi wähendatakse selle määrani, mis siemise korra alalhoidmiseks tarwilik. Eesti sõjamehed, kes Wene wägedes teeniwad, kutsutakse koju ja demobiliseeritakse.

Rüni Eesti Usutaw Kogu, kes üleilmsel, otfekohesel, salajasel ja proportsionalisel hääle-

tamise põhjal kokku astub, maa walitsemise korra lõpplikult kindlaks määrab, jääb kõik walitsemise ja feaduseandmise wõim Eesti Maapäewa ja selle poolt loodud Eesti Ajutise Walitfufe kätte, kes oma tegemuses järgmistel juhimõfete järele peab käima:

1. Kõik Eesti wabariigi kodanikud, usu, rahwuse ja poliitilise lmmamaate peale waatamata, leiawad ühtlasi kallset wabariigi feaduste ja kohtute ees.

2. Wabariigi piirides elawatele rahwuslikele wähemustele, menelastele, saklastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahwuskultuurilised autonoomia õigused.

3. Kõik kodanikuwabandused, sõna-, trüki-, usu-, koosolekute, ühifuste, litubed- ja streikidewabandused, niifama tiiku ja kohukohe puutumatus peawad kogu Eesti riigi piirides wädamata maksma feaduste alusel, mida walitfusus wiibimata peab wälja töötama.

4. Ajutisele walitfufese tehtakse ülesandeks wiibimata kohtuasutusi sisse feada kodanikukude julgeoleku kallteks. Kõik poliitilised wangid tulewad otfekohel wabastada.

5. Linna- ja maakonna- ja wallaomawalitfufe ahturised kutsutakse wiibimata oma wägivaldselt kalkestatud tööd jatkama.

6. Omawalitfufe all feisew rahwamiilits tuleb awatiku korra alalhoidmiseks otfekohel eluse kutsuda, niifama ka kodanikkude enefekaitse organisatsioonid lnnades ja maal.

7. Ajutisele walitfufese tehtakse ülesandeks wiibimata feaduse-eelnõu wälja töötada maakõõsimuse, töõlstekeõõsimuse, tollifusanduse ja rahaasjanduse kõõõimuse lähen- damiseks lalalistel demokraatlistel alustel.

Eestil So feisub lootusriikka tulewiku lõwel, kus ja wabalt ja isefeiiswast oma faatusft wõib määrata ja juhtida! Iiu ehitama oma kodu, kus kord ja õigus walitfeks, et olla wäljariliseks liikmeks kulturarahwaste perest! Kõik kodumaa pojad ja tütreed, ühinegem kul üks mees kodumaa ehitamise püühas töõs! Meie efiwaime- mete higi ja weri, mis selle maa eest walatub, nõuab feada, meie järeltulewad põõõed kohustawad meid selleks.

Su üle Jumal wafwagu
Ja wõtku rohkest õnnista,
Mis ilal ette wõtab ja,
Mu kallis isamaal!

Olagu isefeiisew demokraatline Eesti wabariik!

Olagu rahwaste rahu!

Eesti Maapäewa Wanemate Nõukogu.

27. weebr. 1918 a.

Eesti iseseisvuse manifesti esimene trükieksemplar.

— „Punased valvasid metsas ja viisid öösel ära.”

— „Vaata, kus neile varandus...”

— „Miks mitte. Ühes polgus on ikka ühelt poolt mehed ja ... omaküla mehed ja sõbrad, koguni vast sugulased, vennadki... No siis tulid öösel ja viisid ära.”

— „Aga kuhu nad ta panevad siis?”

— „Kuju saadavad.”

— „On see kodu neil jah siinsamas kuskil. Neil peaks siis käima ainult surnuterongid... Tähi jutt.”

Käidi koha peal vaatamas. Oli sündinud salapärase lugu. Venelasest polnud muud jälge kui eilsed verepripsmed ta suremispaigal.

Seletamatu asi, maailma imelik lugu. Ühed arvasid, et öösel viidi ära Venemaa-

le, teised arvasid, et ärkas minestusest ja läks ise, kuid arvajad isegi vist ei saanud uskuda oma arvamisi.

Lugu selgus kuu aega hiljem. Üks ka lastaja leidis venelase üles kaldaäärsest põõsast. Vallavalitsuse käsul maeti sinna sama põõsa kõrvale. Matma pidi talu, kelle heinamaalt ta leiti. Kuid see ei olnud selle talu maa, kus ta sai surma.

Siis hakati ka asja taipama. Eks see tassis hämaras või öösel üle piiri, kes ei tahtnud, et temal tuleks matta. See osutuski õigeks. Ning vanad naabriperemehed olid sellest eluaeg vihased, kuni mõne aasta eest surid.

Ega keegi ei kiitnudki sellist tempu ilusaks.

1. Eesti polk

Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel Haapsalus.

Kolonelleitnant O. Kurvits.

Eesti rahvusväeosadel on tunnustatud teened Eesti iseseisvuse mõtte kujundamisel ja teostamisel. Nad tekitasid üldises korralageduses laiemates rahvahulkades instinktiivse jõu- ja eneseusaldustunde, moodustasid selle reaalse aluse, kellele tugenedes arenesid ja kasvasid meie nõudmised omavalitsusest autonoomiani ja föderatsioonist riikliku iseseisvuseni, võimaldasid selle väljakuulutamise ja elluviimise.

Esireas sammus siin 1. Eesti polk kui kõige paremini organiseeritud ja rahvusmeelse üksus, kes ei piirdunud Eesti iseseisvuse küsimuses ainult passiivse osaga, põhimõttelise poolehoiu avaldusega, vaid kes oma aktiveediga ja aktsioonidega mõjutas üldsuse meeleolu ning seisukoha kujundamist ja kes Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel etendas määravat osa.

1. Eesti polk tunnistas Eestis kõrgema riigivõimuna ainuüksi Eesti Ajutist Maapäeva, kellele kindlustas toetuse ja kaitse, paludes 18. XI (1. XII) 1917. a. teda pärast vägivaldset laiali ajamist Tallinnas üle tulla tegevuse jätkamiseks Haapsalusse.

Korralagedus pärast oktoobrirevolutsiooni suurenes iga päevaga peadpööritava tempos. Balti aadel arvas käes olevat aja oma ammuse salajase igatsuse teostamiseks — Baltimaade ühendamiseks Saksa-maaga. Korduvalt astuti selleks samme. Muuseas hakati koguma allkirju palvekir-

jale Saksa vägede kutsumiseks Eestisse, et õigustada sellega seda aktsiooni. Katsuti pinda leida ka eestlaste juures. Ikka reaalsemalt ja reljeefsemalt hakkas avalduma Saksa okupatsiooni hädaoht. Kõik see sundis eesti rahvuslikke ringkondi tõsisemalt kaaluma Eesti iseseisvuse väljakuulutamise võimalusi. Võimulolevad enamlased olid kategooriliselt Eesti iseseisvuse vastu, mis takistas selle sammu kiiret teostamist. See pidi aga igal juhul sündima enne Saksa vägede Eesti mandrile tungimist.

1. Eesti polgus iseseisvuse aade võttis järjest kindlama ja konkreetsema kuju. Dets. lõpul 1917. a. ja jaanuari algul 1918. a. polgu allüksused ja polgu üldkoosolek kiitis heaks rea resolutsioone, milles põhjendati ja nõuti Eesti iseseisvuse rutulist väljakuulutamist. Need huvitavad ja omapärased dokumendid on tollest ajast ainulaadsed. (Näide neist on toodud lk. 52.)

Kiirelt arenevad sündmused viisid viimaks otsustavatele sammudele. Saksa- ja Venemaa vahel sõlmitud Brest-Litovski rahulepingu punkt 12 põhjal omandas Saksa-maa õiguse Eestimaad võtta „Saksa poliitiseisvõimu alla, kuni seal kohalikkude asustuste kaudu on julgeolek kindlustatud ja riiklik kord uuesti jalule seatud.” Enamlased oma vastutustundeta tegevusega aitasid kiirendada seda sammu. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu barbaarne dekreet

Eesti Päästekomitee.

Vasakult paremale: J. Vilms, K. Päts, K. Konik.

27. I (v. k.) kuulutas Balti aadli linnupriiks, ähvardusega: „nende silm ei pea seda nägema, mis nad ihaldanud.“ Saksamaa kasutas seda sammu oma kavatsatud operatsiooni õigustamiseks.

15. veebruaril 1918. a. sai 1. Eesti polk luureandmed, et saartel asuvatele Saksa Põhja-korpuse osadele on antud käsk valmis olla pikemaks rännakuks ja et on kokku käsutatud küüthobused 5-päevase toidumoonaga. Umbes samal ajal tabas polgu patrull Tallinna—Haapsalu vahel raudteerongis kolm Balti sakslast, kes olid delegaationina teel Saaremaale, Saksa väeosi paluma Eestisse. Mehed toimetati Haapsalus polgu komitee ruumidesse ja otsiti seal läbi. Algul ei leitud midagi kahtlustäratavat. Põhjalikumal otsimisel aga leidis ühel neist kohvri põhjas valgeid täiesti puhtaid harilikke kirjutuspaberi poognaid. Polgukomitee liige al.-leitn. K. Tulmin (langes Eesti Vabadussõjas) tuli ootamata mõttele. Ta hoidis pabereid lehthaaval vastu petrooleumilambi valgust. Tagajärg oli üllatav. Paberilehtedel oli salakiri, mida võis osaliselt lugeda, nähtavasti tindi mitteehtsuse tõttu. Need olid üksikute kihelkondade ja valdade palvekirjad Saksa valitsusele tulla päästma maad enamlaste kүүsist. Kõikide palvekirjade ehtsust tõendas oma allkirjaga Eestimaa rüütelkonna sekretär, kelle allkiri oli eriti loetav. Ka ühe osa palvekirjade päritolu võis teha kindlaks. Palvekirjad jäid sel õhtul enamlastele sumpatiseeriva polgukomissari S. Jaanus'e kätte, kes need oma algatusel toimetas J. Anvelt'i kätte, mis tekitas palju pahameelt.

Tabatute ülekuulamine kinnitas veelgi saadud andmeid. Nii jäi ainult ära oodata

vaid operatsiooni algust. Vastavate varemata läbirääkimiste põhjal Maapäeva esindajaga pidi polk sellest viibimata teatama Tallinna, et Eesti Maapäev suudaks välja kuulutada iseseisvuse ja saata oma esindajad Haapsalusse.

Saksa väed tungisid Eesti mandrile 20. veebruaril lõunast ja läänest, Eesti saartelt. Virtsus tulid Põhja-korpuse osad maale kell 08.30. Sellest teatas polgu ülemale polgu sealne valvepost. Silmapilk oli äärmiselt kriitiline ja kohustav. Paratamatult tuli teha otsusi, mis polgu harilikkudest sõjalisest ja teistest ülesannetest kaugemaleulatavama tähtsusega ja tagajärgedega. Alles nüüd selgus täiel määral, kui hädavajalik oli polgu tihedam kontakt Maapäevaga. Esijoonel oli tarvis saata Tallinna teade Saksa vägede maale tungist, et suudetaks enne nende tulekut välja kuulutada Eesti iseseisvus ja et Maapäev oma esindajad lähetaks Haapsalusse. See nõudis kiiret toimimist, sest sakslaste tulekut Haapsalusse oli karta juba järgmisel hommikul. Nii oli kallid iga minut. Väiksemgi viivitus ähvardas saada saatuslikuks. Enamlaste kontrolli all olevat telegrafi- ja telefoniühendust oli võimata kasutada; raudteel hariliku rongiga teadet saates oleks läinud kaotsi peaaegu päev aega ja teade oleks paratamatult hilinenud; veel mõttetum oli seda teha hobustega; autod puudusid. Pikema kaalutlemise järele tuldi viimaks otsusele hankida selleks, nii öelda, „seaduslikul“ alusel, Haapsalus asuva Vene raudteeroodu vedur. Nimelt oli polgu komissaride instituudil ja nimetusel Vene väeosade komiteede ja „seltsimeeste“ silmis suur aupaiste ja selle ametiga olid seotud õige suured võimupi-

Der Kommandör und die Offiziere des
I Estnischen Regiments verpflichten sich,
dass zwischen den heute in Haapsal und
Umgegend einrückenden deutschen Truppen
in keiner Weise Uneinigigkeiten vorkommen
werden. Der Kommandör der deutschen
Truppen ist damit einverstanden, dass
das I Estnische Regiment seine Waffen
behält und in seinen bisherigen Quartieren
bis auf Weiteres verbleibt.

21. II. 18.

Oberst Pödder
Al. Polk. Seiman
Kapten Joh. Puskar
Major Steffens

Eesti Vabariigi esimene välispoliitiline akt.

1. Eesti polgu ja Saksa väekoloonni juhataja vahel 21. veebr. 1918. a. Haapsalus sõlmitud kokkulepe.

Tõlkes kõlab see dokument järgmiselt:

„1. Eesti rügemendi komandör ja ohvitserid kohustuvad, et (Siin peaks olema sisu järele „nende ja“, mis teksti rutulisel kirjutamisel on välja jäänud. Toim.) Haapsallu ja ümbruskonda täna sissemarsivate Saksa vägede vahel mingil kombel ei tule lahkkelisid. Saksa vägede komandör on sellega nõus, et 1. Eesti rügemendile jäävad kätte tema relvad ja ta jääb edaspidiseni oma senistesse asukohtadesse. 21. II 18. Oberst Pödder. Al.-polk. Seiman. Kapten Joh. Puskar. Major Steffens.“

rid. Seda taheti nüüd ärakasutada. Polgu abikomissari ülesandeks jäi leida võimalus veduri erakordseks Tallinna saatmiseks, ükskõik mil teel. Valmistati siis Tallinna kindlustatud piirkonna ülemale adresseeritud pitseeritud „Salajane. Väga rutuline“ kiri, mis igaks juhuks sisaldas teateid Saksa vägede tegevuse kohta ja oli ettekäändeks veduri nõutamisel. Kavatsus ei teostunud sekeldusteta, kuna see paistis enamlastele salapäraselt kahtlasena. Tuli astuda ühendusse isegi Tallinna Täidesaatva Komiteega ja ähvardada võtta vedurit väevõimuga. Vedur viimaks saadi, polgu abikomissari isiklikul vastutusel. Hiljem kui selgus ninapidi vedamine oldi muidugi äärmiselt vihased ja ähvardati.

Veduriga asusid kohe teele ajakirjanik J. Juhtund ja kaks polgu staabi kirjutajat. Vahejuhtumisteta jõuti Tallinna.

Sel 1. Eesti polgu sammul oli otsustav tähtsus. Poleks polk suutnud tolkorral teadet Saksa vägede mandrile tulekust saata Tallinna, poleks ka Eesti iseseisvuse manifest võinud ilmuda 24. veebruaril ja kaunis tõenäoliselt vist üldse mitte.

Enamlised võimumehed sihilikult vaikisid sakslaste tegevusest. Veel 23. veebr. teatati ametlikult „Tallinna Tööl. ja Sold. Saadikute Nõukogu Teatajas“ (nr. 269), et kõik teated sakslaste mandrile tulekust on äraandliku 1. Eesti polgu puhtakujuline provokatsioon, et Eesti mandril ei ole ühtki Saksa sõjaväelast, vaid ainult mässajad 1. Eesti polgu „valgekaartlased“ ja „kontrerevolutsionärid“. Mitte sakslaste, vaid Tallinna peale marssiva 1. Eesti polgu vastu saadeti pettusega eksiteele viidud organiseerimata punakaart, kel 22. veebr. Riisiperes ja 23. veebr. Keilas oli sakslastega kokkupõrkeid, milles kaotati surnutena 45 ja haavatutena 16 meest. Suures korratuses põgeneti Tallinna tagasi. Isegi Tallinna merekindluse staabi ülemal polk. Levenets'il puudusid andmed tõelisest olukorrast.

Samal ajal aga Tallinna Merekindluse Kolleegium, kes merekindluse komand. kindr. major Izmetstjevilt oli üle võtnud võimu ja funktsioonid, andis 1. Eesti polgule käsu alustada sõjategevust sakslaste vastu ja asuda selleks positsioonile Risti jaama juonele. Samasuguse korralduse andis ka Eestimaa Täidesaatva Komitee esimees J. Anvelt. Eneestmõistetavalt jäeti need „korraldused“ polgus täitmata, kuna polk ei lugenud ennast nimetatud asutustele alluvaks ja oli asunud seisukohale, et Eesti iseseisvaks kuulutamisel polk loeb ennast Saksa-Vene sõjas erapooletuks. Käsu täitmine oleks

pealegi olnud mõttetus, kuna ühel polgul oli võimata tõkestada sakslaste edasiliikumist. See vaid oleks pikendanud enamlaste vägivalda- ja võimupäevi Tallinnas ja mujal.

Huvitav on siinkohal ära märkida ka polk. E. Pödderi telefonilist jutuaajamist J. Anvelt'iga. Viimane palus polk. E. Pödder'i telefoni juure, pärides järele, missuguseid samme polk on astunud sakslastele vastupanu organiseerimiseks. Polk. E. Pödder vastas, et enamlaste korralduste ja instruksioonide järele polgu ülemal ju neis asjades palju sõnaõigust ei ole, tema olevat seepärast kokku kutsunud polgu üldkoosoleku, kus küsimust parajasti arutatavat suurte sõnalahingutega; millal ja missugune otsus seal langetatavat, seda tema ei võivat teada ega ka midagi garanteerida.

Mingisugust koosolekut muidugi ei peetud. Pilkest sai aru ka J. Anvelt, kes nüüd juba kategoorilisemalt nõudis polk. E. Pödder'ilt korralduste täitmist. Viimane omaltpoolt vastas ka selgemal keelel, et ta ei mõtlegi seda teha, kuna polk pole kunagi tunnustanud ega tunnusta ka nüüdki Täidesaatvat Komiteed; ainult seda võivat ta kinnitada, et on andnud käsu kõik polgu veoabinõud korralikult sissemäärada, et kiiremal jõuda Tallinna, enamlaste võimult kukutama. Loomulikult oli jutul sellega ka lõpp.

Samal ajal arenesid sündmused Tallinnas Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutamise sihis. Jõudes 20. veebr. Tallinna J. Juhtund astus kohe ühendusse meie juhtivate poliitikategelastega, mis tekitas teatud raskusi — elati ju pöranda all. Läks siiski korda sama päeva õhtuks „Estoniasse“ kokku kutsuda Maapäeva Vanematekogu koosolekut. Koosolekul J. Vilms'i küsimusele: „Kas 1. Eesti polk toetab Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutamist jõuga?“ andis J. Juhtund polgu volitusel jaatava vastuse. Selle peale otsustati Eesti iseseisvus välja kuulutada Haapsalus, 1. Eesti polgu kaitse all.

Moodustati 3-liikmeline Eesti Päästekomitee — K. Päts, K. Konik ja J. Vilms. Määrati kindlaks ka iseseisvuse manifesti teksti üldjooned.

Järgmisel päeval, 21. veebruaril, sõitsid „toitlusküsimuse korraldamise“ ettekäändel Haapsalu sihis autoga teele K. Päts, J. Vilms, A. Saar (Lääne Maavalitsuse esimees) ja J. Juhtund. Teel vastutulevatelt 1. Eesti polgu sõduritelt saadi teada, et sakslased on juba jõudnud sama päeva hommikul Haapsalusse. Nii hilines kavatsus ja tuli teelt pöörduda Tallinna tagasi. Ka sõit Tartu äpardus. Iseseisvus saadi vormilikult ja tegeli-

kult välja kuulutada Pärnus, 23. veebr. ja Tallinnas 24. veebr., pärast seda, kui eesti rahvusväeosad, omakaitse kaasabil, olid kukutanud kohtadel enamlaste vägivaldvalitsuse.

Kõige esimestena tuli Saksa vägedega kokku puutuda ja Eesti iseseisvust deklareerida enne selle vormilikku väljakuulutamist 1. Eesti polgul. 20./21. veebruari öö möödus polgus pinevas meeleolus ja ärevas ootuses. Valitses täieline teadmatust Tallinna sündmustest. Huvipunktiks oli muidugi küsimus, kas saabuvad Maapäeva esindajad õigel ajal kohale ja kas suudetakse Eesti iseseisvus välja kuulutada enne sakslaste kohalejõudmist. Viimaks kadus lootus sellesse. Polgu ülema polk. E. Pödderi poolt seisukoha võtmiseks kokkukutsutud koosolekul, millest osa võtsid pataljoniülemaid ja veel mõned ohvitserid, linna- ja maavalitsuse esindajad ja Tartust kohalejõudnud K. A. Hindrey, otsustati deklareerida Saksa väejuhatusele Eesti iseseisvust ja selleks nendele teele vastu saata 3-liikeline delegatsioon, kuhu pidid kuuluma polgu, linna ja maavalitsuse esindajad, kui mitte Maapäeva esindajad ei peaks jõudma enne seda Haapsalusse.

Delegatsiooni saatmine jäi viimaks siiski ära. Saksa väed jõudsid linna 21. veebr. punkt kell 8 hommikul esimestena jalgratturid, siis husaarid. Väegrupi juhiks oli major Steffens, pärastine Tartu komandant. Polk. E. Pödder kohtas major Steffens'i „Peterburi“ võõrastemaja ees. Viimasele teatati: Eesti on, lahku lüües Venemaast, kuulutanud end iseseisvaks vabariigiks ja loeb end Saksa-Vene sõjas erapooletuks riigiks; 1. Eesti polk, kui iseseisva ja erapooletu riigi väeosa, sõjategevusest osa ei võta vaid jääb erapooletuks, kuigi sõjategevus, erapooletuse rikkumisena, areneks ka Eesti territooriumil, mille takistamiseks polgu jõud on võimatu; 1. Eesti polk nõuab, et ei takistataks polgu ja teiste Eesti väeosade tegevust ja et neile jääks kätte relvad.

Major Steffens vastas, et ta tarvilikkude volituste puudumisel võib läbirääkimisi pidada kui sõjamees ainult puhtsõjalistes küsimustes, mitte aga poliitilistes. Väeluse tulemusena oli ta viimaks siiski nõus sõlmima kirjalikku lepingut ja dikteeris omalt poolt nõude, et 1. Eesti polgu ülem ja ohvitserkond kohustuvad mitte avaldama vaenulikke tegevust Saksa vägede vastu. Sellepeale tähendati, et ka 1. Eesti polgul on omad nõuded, et esijoonel on tarvis fikseerida relvade kättejäätamise õigus. Lühikese, vaevalt märgatava kõhklemise järele aval-

das major Steffens nõusoleku teksti võtta relvakandmise ja polgu osade oma asukohtadesse jäämise tingimuse, tähendades, et tal puuduvad volitused sellest kaugema-leulatavamate kokkulepete allakirjutamiseks ja ka võimalus uute volituste saamiseks.

Vastuväide oli põhjendatud ja sellega tuli tahes-tahtmatalt leppida. Samas kirjutati (kirjutas juuresviibiv K. A. Hindrey) valmis lühike saksakeelne kokkuleppe tekst (vaata lk. 53), millele polgu poolt alla kirjutasid polgu ülem polk. E. Pödder, polgu ülema abi al.-polk. A. Seiman ja II pataljoni ülem kapten J. Puskar. Tõlkes kõlab see dokument järgmiselt:

„1. Eesti rügemendi komandör ja ohvitserid kohustuvad, et (siin peaks olema mõtteliselt „nende ja“) Haapsallu ja ümbruskonda sissemarsivate Saksa vägede vahel mingil kombel ei tule ette lahkheliseid. Saksa vägede komandör on sellega nõus, et 1. Eesti rügemendile jäävad kätte tema relvad ja ta jääb edaspidiseni oma senistesse asukohtadesse. 21. II 18“

Dokumendi allakirjutamise puhul valitsevast närvilisest ja ülepingutatud meeleolust annab tunnistust asjaolu, et teksti esimeses lauses on rutulisel kirjutamisel välja jäänud ühe kokkuleppija poole nimetus, mida ainult lause konstruktsioonist võib mõtteliselt välja lugeda ja mis võiks olla — „nende ja“. Ometi aga kirjutasid sellele tähtsatele dokumendile alla neli isikut! Kokkuleppe sõlmiti kahes eksemplaris, millest ühe sai polk, teise major Steffens. Kokkulepet kasutati meie poolt hiljem mõjuva tõendusargumendina Eesti-Saksa vastastikkuste sõjakahjude arvestamisel, mil Saksa-maa pretendeeris teatud vähekordade olemasolule ja tunnustamisele arvates alles novembrist 1918. a.

Major Steffens tegi pärast kokkuleppe allakirjutamist polgule vormilise ettepaneku nendega kaasas marssida Tallinna peale. Ettepanekule reageeriti endastmõistetavalt äraütlevalt, ette tuues mitmesuguseid põhjendusi. Saksa väekolonn liikus veel samal päeval edasi. Haapsalu jäi ainult Saksa komandant väikearvulise komandantuuri koosseisuga.

Saksa poliitikategelastel ja väejuhtidel oli aga püüdeks näidata maailmale, et Eesti okupeerimine sünnib kohalikkude elanikkude tungival soovil ja palvel. Selle tõendusena opereeriti allkirjadega varustatud kutsumispalvetega. Veelgi suuremaks sooviks oli näidata, et Eesti väeosad on nendega solidaarsed ja töötavad kontaktis. Et tekitada vastavat muljet ei pörgatud tagasi isegi kõige jämedamaiseloomulisema tõe-

Eesti maa Päästmise
Komitee Päevakäsu.

Kõin ~~ajaja~~ sõjaväelased
eestlased kes 1913 aastal
ja hiljem liisku võtsid
ning teenistusse on vastu
võetud, peavad teen
elavatsins ja eest. sõja-
väe jaagudesse ^{parand} stabi
Eest. jalaväe diviisi
staabi ilmuma
kes hakkandatud ajans
ei ilmum, see ^{teenistusse} stabi
sõjaväe jaoksikus entada
reorganiseeritud ja laangid
kõigevaljem reorganiseeritud
alla. sõjakohtu alla

Kõik
asjad

Tallinn
25/12/1918

Eesti Päästekomitee
K. Päts
F. Wölm
K. Kruis

Eesti Päästekomitee päevakäsu nr. 4
algeksemplar.

Pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist 24. veebr. 1918. a. avaldas Eesti Päästekomitee oma esimese päevakäsu Eesti sõjaväe kokkukutsumise kohta. Juuresviibijate andmeil on see päevakäsk kirjutatud ühe ohvitseri (vist st.-kapten E. Grossberger'i) seljal, kuna Päästekomiteel polnud siis kasutada ei laudu ega toole. Kirjutatud päevakäsu kavale tegi samas parandused tündiga Päästekomitee liige K. Päts, kirjutades oma käega ka allkirjad ja kuupäeva.

olude võltsimise eest. Nii teatati ametlikult, et l. Eesti polk on astunud Saksa komando alla. Väga iseloomulik on selles mõttes Põhja-Eesti okupeerija, Saksa Põhja-korpuse juhataja kindralleitnant v. Seckendorffi kiri l. Eesti polgu ülemale, mis kõlab tõlkes järgmiselt:

1. Eesti rügemendi komandörile.

Minu Haapsalu kolonni komandöri, härra major Steffens'i teadaande järele olete oma lubadusele vastavalt astunud oma rügemendiga minu käsutusse sihiga, et minu korralduste järele enese kätte võtta korra ja rahu alalhoidmist Eesti territooriumil. Sellega ei ole Teie ega Teie rügement meile enam vaenlased, vaid Teie sõnaga ja minu käskudega seotud liitlased. Selle tõttu jäävad teile alles teie relvad ja Teil tuleb kõigepealt Haapsalu kohaliku komandandi juhendite järele hoolitseda rahu ja korra eest Haapsalus ja Läänemaa mandriosas kuni Kasarini. Sellejuures tuleb toimida minu põhimõtte järgi, et iga korralik elanik astub minu kaitse alla, halvad ja kurjategijad vangistatakse ja karistatakse sõjaseaduste järgi. Kõik minu edaspidised käsud antakse Teile edasi Haapsalu kohaliku komandandi, üleleitnant Probsti poolt.

Vabahärra von Seckendorff

Kindralleitnant ja Saksa Põhja-korpuse juhataja."

See dokument paljastab väga tõetruult okupatsioonivõimude südamesoove ja kavatsusi, — kavatsusi, millele polnud osaks antud teostuda. Ei l. Eesti polk ega ka teised, nüüd juba Eesti riiklik-rahvuslikud, väeosad ei allunud päevagi Saksa väejuhatusele ega täitnud tema käsked ja korraldusi. Sellest kavatsusest olid okupatsioonivõimud Eesti väeosa kindla äraütlemise tõttu sunnitud loobuma ja juba 28. II andma loa Eesti diviisi edasiteotsemiseks, kes reorganiseeriti Eesti sõjaväeks, kuna diviisi staap moodustati ümber Eesti Sõjavägede Staabiks. Tingitud oli loasaamine momendi nõuetest ja olukorrast. Kuna Saksa okupatsioonivägesid oli võrdlemisi vähepoole ja venelaste, samuti ka kohalikkude enamlaste poolt kardeti üllatusi, siis loodeti Eesti väeosadelt esmajoonel kaitset korrade ja julgeolekule. Ka polnud sakslaste poliitilised kavatsused Eesti kohta siis veel omandanud kindlamat ja lõplikumat kuju, — loodeti veel jõuda teatud kokkuleppele. Samuti polnud oma täit mõju Saksa sõjavõimude juures veel suutnud maksta panna Balti aadel. Poolteise kuuga muutus aga olukord põhjalikult. „Liitlastest" ei saanud liitlasi — ja Eesti väeosad demobiliseeriti. Oma ülesande Eesti iseseisvusele nurgakivi panemisel olid nad täitnud aga auga.

Mõningaid sündmusi Tallinnas Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel.

Res.-kapten A. Brakel.

Pärast korralikku lüüasaamist sakslastelt Keila all, ei saanud ka punaste valitsus Tallinna elanikke enam hoida täies teadmatuses Haapsalu poolt Tallinna sihis edasitungivate Saksa vägede kohta. Keila alla sakslaste vastu saatmiseks moodustati kiires korras mingisugune vabatahtlik punakaardi salk, distsiplineerimata meestest, kes lubasid sakslased „mütsidega ära-rehkida“, kuid sakslased toimisid nendega lähidalt: Tallinna tagasi pöördus ainult väike osa, kes Tallinna jõudes hooldisesid selle eest, et punakaardis suurendada juba niigi maad võtnud paanikat.

Enamline valitsus kolis reidil asuvatele laevadele, Balti jaamast veeresid igapäev rongid Venemaa poole inimestega ja varandusega. Üht osa elanikke haaras just kui meeltesegadus: müüdi kõik poolmuidu maha, et aga pääseda sakslaste eest. Balti jaam kujutas enesest mingit suurt vanakraami-turgu, kust võisid osta odava hinnaga igasugu majatarbeid, klavereid, riideid, pesu. Majad anti võileiva eest käest. Kuid teadlikumad Tallinna kodanikud jäid siiski rahulikuks ja äraootavale seisukohale.

Eesti rahvusväeosade tegevus oli enamlaste poolt Tallinnas takistatud. Linnas suurenes segadus, iseäranis öösiti oli kogu linnas kuulda püsside paugutamist. Pimedal tulekul ei julgenud korralik kodanik oma nina pista tänavale. Oli viimne aeg ringi vaadata, mis teha saab segaduse vähendamiseks.

Vene sõduri linelis, hambuni relvastatud, kummaski taskus saetud revolver ja ka väike ümarik käsigranaat, algasin neljapäeva hommikul 22. II 1918. a., oma teekonda kesklinna poole, et vähegi kindlamat pilti saada linnas valitsevast olukorrast.

Aegajalt möödus mõni madruste- ja punakaartlastega täidetud sõidu- või veoauto, ja ka mõni kraamikoorem, mis veeresid suuremalt osalt sadama poole. Rahvast oli liikvel vähe. Tänavale tuldi ainult siis, kui selleks sundis paratamatus. Ka Viru tänaval oli liiklemine õige hõre, ärid olid suuremalt osalt suletud. Praeguse J. Kodrese äri, tollal „Cafe Paris“ kohal tabas mind ootamatus: vastu sammus st.-kapten Jüri Ratassepp, seljas lühike pihtkasukas, papahha väljakutsuvalt ühe kõrva peal ja vene karabiin visatud rihmaga üle õla. Sümpaatsel näol lai naeratus, teretas Ratassepp mind, ja kohe algas vastastikune informeerimine olukorrast, nii palju kui kummagil oli andmeid. Ratas-

sepp'alt kuulsin siiski nüpalju uuemat, et 3. Eesti polgu ohvitserid ja sõdurid koonduvat Tartu maanteel asuvasse politseiükskonda, ta tulevat praegu sealt, üksikuid olla juba kohal. Juttu vestes seltsis meiega peagi leitn. Paul Triik (praegu kolonel) ja vähe hiljem leitnant Richard Anier. „Selle väega“ võiks juba midagi pealehakata — naljatas Ratassepp „ja kui veel kauem süin seisame, siis läheme päris korralikku komandoga Tartu maanteele.“

Ja nagu kinnituseks neile sõnadele, kostis järsku raekoja poolt auto mürin ja juba ilmiski nähtavale madrustega täidetud lahtine sõiduauto. Käsklust selleks keegi ei annud, instinktiivselt kahmasime igaüks taskust oma relvad, mis kõigil olid kaasas, ja juba olimegi Ratassepp ja mina teisel pool tänavat väravaaluse varjus, kuna Triik ja Anier asukoha võtsid just üle tänavameie vastas, ka väravaaluses. Kui auto meist oli möödumas, kõlas järsku ragin neljast relvast, ja oma varjendeist välja tormates suundusime kohe autole järele. Ragin relvadest jatkus, mille sekka kõlasid hüüded: „Seisa“ ja „Käed ülesse“, muidugi vene keeles, ühes tuntud venekeelsete lisandustega, ja juba seisiski auto praeguse kohvik „Asko“, tollal rest. „Ernest“ kohal. Kuuelükmeline madruste jõuk oli autos tõusnud püsti, kõigil käed taeva poole. Auto tagaotsast vaatas meie poole kurjakuulutatavalt kuulipilduja „Maksimi“ toru, kuid see läheda vahemaa tõttu meid nii väga enam ei häirinud. Rahvas, kes viibis tänaval, oli kaotanud selles raginas täiesti oma pea; kes ei olnud saanud jooksta pakku, olid samas viskunud pikali ja lamasid nüüd surmahirmus tänaval. Nii järsku, kui ragin algas, sama järsku see ka rauges. Tormasime juba võitjatena auto juure, kui üks madrus, tahtes päästa, mis veel saab, tegi äkilise liigutuse, ja juba välkuski tal käes Vene pudel-käsigranaat, kuid Ratassepp oli käimem, ja tabatuna karabiini võimsast löögist, langes, madruse käsi jõuetuna ühes granaadiga alla. Seda väikest segadust tahtis ära kasutada üks madrustest ja autost väljahüpates jooksis ta „Ernesti“ ukse poole. Olin, revolver käes, tal kohe kannul. Üks oli suletud, ukseesine jäänud ja libe ning väikesest tõukest oligi „Vene revolutsiooni au ja uhkus“ tänaval pikali. Rahvas oli juba toibunud hirmust. Hakkas kogunema meie ümber uudishimulikke. Nähes mind, revolver käes, maaslamava madruse kohal, kostsid rahva hulgast hüüded: „Lase maha, mis sa

veel vahid.“ Madrused said oma keretäie sõimata, välkusid ka rusikad nende ninade all.

Käsitasin maaslamava ülesse, ja ronides neljakesi, relvad käes, antosse, läks sõit ühes „sõjasaagiga“ Tartu maantee poole.

Vaevalt jõudnud Valli ja Viru tän. nurga kohale, silmasime Pritsimaja kohal mööda Viru tänavat meie poole kihutavat samasugust madrustega laaditud sõiduautot. Silmapilkselt valmis otsus: autojuht sai käsu peatada auto ja kui teine auto jõudis Viru väravate vahele, hüppasime välja suure kisaga ja relvade paugutamiseks. Ja siis välkusid vaid surmahirmus jooksvate madruste, arvult 15—16 meest, jalad, kes liksid Narva maantee, Valli, Vana-Viru ja Viru tänavate poole. Ei taibanud kohe, kuhu poole pöörata, sest kõik ilmakaared olid jooksvaid madruseid täis. Varsti oli silmapiir puhas. Läksime nüüd oma uut „soomust“ vaatama: jälle korras sõiduauto, mil taga uhkeldas kah „Maksim“. Kuid üldises raginas olid ka mõlemad autojuhid kadunud, jättes mootorid käima. Seistes sõna tõsisel mõttes kui peata kanad masinate juures, ei osanud meie nendega midagi peale hakata. Oli küll nende imeloomadega sõidetud, kuid sarnast tarkust, et neid juhtida või vähemalt seisma panna, keegi meist ei omanud.

Hea nõu oli nüüd kallid. Leitn. Anierile meenus meie ühine koolivend ja sõber Rudolf Timm. (Vabadussõja ajal ülemjuhataja kindral J. Laidoneri autojuht), kes oli tollal Tallinnas autojuhiks. Hea õnne peale tormas Anier tema elukohta, Vabriku tänavale.

Kolmekesi jäime valvama podisevate masinate juurde, kuid nüüd said juba kõik ettevaatuse abinõud võetud tarvitusele. Mõlemad kuulipildujad, millest üks oli suunatud Narva maantee ja teine raekoja poole, said kohe seatud korda, linnid sisse tõmmatud, Ratasseppe asus ühe taha, mina teise juure ja nii jäime ootama sündmusi. Rahvas vaatas meid aupakklikust kaugusest, sest ahvardavad kuulipildujate torud hoidsid eemale. Kuid siis tuli pääsimine, ilmus leitn. Anier ühes R. Timmi ja veel ühe autojuhiga, keda Timm oli tema kodust kaasakutsunud. Nüüd algas kahes autos uhke sõit Tartu maantee suunas. Seal selgus, et 3. Eesti polgu staap oli üleviidud Riigipanga Tallinna osakonna (praegu Eesti panga) hoonesse, kuhu ka meie siirdusime oma sõjasaagiga.

Linna komandandiks oli Päästekomitee määranud kapt. K. Rotšildi, kelle korraldusse andsime ka mõlemad autod. Kapt. K. Rotšild rõõmustas. Kuna olid just hädavajalikud kiiresti ühest kohast teise liikuvad relvastatud salgad, määras ta kapt. Ratassepa ühele, mind teisele autole. Enda hooleks jäi sobiva meeskonna

leidmine. Autod ristiti uhke nimetusega: „soomusautod“.

Pangahoones kees juba elu; ilmus 3. Eesti polgu ohvitseri ja sõdureid, oli näha koolipoisse, seltskonnategelasi, omakaitse mehi — püssidega, kõigil ühine soov, Tallinnas jälle luua korda. Sadama piirkond oli veel enamlaste käes, seal mängisid peremeest Baltimere laevastiku madrused. Tuli sooritada nii mõnigi retk sadama piirkonda luure otstarbel ja vahest sadama kaubaaitasid rüüstavate jõukude laialiajamiseks. Päeval kesklinnas madruseid enam ei leidunud.

Samal päeval tuli minul aga siiski veel madrustega kokkupuutuda, aga juba rohkem linnaservas. Kasutasin vabamat silmapilku, et kodus käia lõunal ja sammudes mööda S. Arehna (praegu Imanta) tänavat, silmasin eesminevat sõiduvõormeest. Võormees käis ise kõrval, saani oli laotud mingisuguste kottide virn, kuna kõnniteel sammusid vahvalt kaks madrust. Kürendasin veidi sammu, peatasin võormehe ja küsisin, mis koorem peal ja kelle oma. Võormees ei jõunud veel vastata, kui madrused järsku jalgadele valu andsid ja olidki kadunud põiktänavasse.

Võormeelt sain siis teada, et koorma omanikud olla olnud need kaks ürajooksjat, ja et kottides olevat suhkur. Pöörasin siis aisa otsad ümber ja varsti olime staabis jälle rikkamad kuue koti tükisuhkeru võrra. Suure rõõmuga laadisin kuulipilduja tühja lindikasti suhkrut täis ja viisin koju emale, kes oli juba unustanud, kuidas suhkur õieti välja näeb.

Sis hakkas juba tulema tõsisemaid ülesandeid, tuli autoga peaaegu kogu päev olla liikvel. Kord õhtul teatas autojuht R. Timm, et bensiin olevat otsakorral ja et tuleks hankida uut. Arvas teadvat, et Lasnamäel lennuväe angaareis peab kindlasti leiduma bensiini. Rääkisin st.-kapt. J. Ratassepaga läbi, ja õhtul võtsime selle teekonna ette juba kahe autoga. Liikumsime äärmise ettevaatusega mööda Narva maanteed. Olime juba ohtlikust sadama piirkonnast väljas Salongi tänaval, kui auto järsku seisatas. Timm uuris ja vaatas: bensiini paak tühi mis tühi. Teine auto kihutas edasi. Seisime õige murelikult masina juures. Paratamatult tuli nüüd oodata teise auto tagasi jõudmist. Seal järsku meenus, et Narva maanteel, kitsarööpaalse raudtee kohal, on apteek, ehk saab sealt kuidagi abi. Olingi veidi aja pärast apteegi juures, ning õige põhjaliku kolistamise peale pääsesin sisse. Teatasin proviisorile, et soovin bensiini, mille peale see ka minule väga lahelt tibatillukese pudeli ulatas riulilt. „Ei, seda oleks nagu ikka veidi vähe, tahaksin oma 5 toopi saada.“ — Seletasin siis ära, et bensiini on tarvis auto jaoks ja pika tinglemise järele, kus ka vahest sai põrutatud letile, oligi minul

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päevakäsi nr. 1.

Eestimaa rahvale ja Eesti sõjaväele.

Eesti Vabariigi Manifestiga on Eesti iseseisvaks wabariks juba kuulutatud ja waltsemise kõrgemad Eesti Päästmise Komitee kätte antud.

Et Eesti wabariks iseseiswuse Manifestis tähesolewas jölas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega isegi Eesti kabanid Wene-Saksa sõjast mingi pilgigi osa wõtta.

Wene rahwafonistidele mõisid ilmselgust jätka kuulutame Eesti sõjajäse ja makswõtetaks.

Kõik sõjanduse walmisolewuse alusel waltud maa, kinnis- ja walmisomanduse asutused wabariks ajawõtmata oma kassidest ja sõjajäse ja wõlgwõtetest ning asemele astunud nõutõgud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulewad sõjanduse kätte.

Erandisliku omawõtmise eest ja nõudmistel peawad Eesti sõjaväele ja miilitsale jätka sõjanduse kõigi abinõudega kaasa aitama.

Kõik sõjanduse kõigile sõjavõteteks ja ametnikkudele, kus nad ka ei teeniks, ette, kõik abinõud tarwitusele wõtta, et Eesti mitte mingi sugust riigi wabarust wälja ei wõetaks ja ei hämmitataks, sest see wabarust on riigile peale Eesti wabariks omandus.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päevakäsi nr. 2.

Kõik Eesti sõjaväele kuulutame Eesti Päästmise Komitee kätte antud. Et Eesti wabariks iseseiswuse Manifestis tähesolewas jölas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega isegi Eesti kabanid Wene-Saksa sõjast mingi pilgigi osa wõtta.

Kõik sõjanduse walmisolewuse alusel waltud maa, kinnis- ja walmisomanduse asutused wabariks ajawõtmata oma kassidest ja sõjajäse ja wõlgwõtetest ning asumele astunud nõutõgud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulewad sõjanduse kätte.

Tallinn, 24. veebruaril 1918 a.

Komitee:
R. Pääs,
J. Wiina,
R. Kook.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päevakäsi nr. 3.

Enamlaste inimwõtmise on lõppenud. Enamlaste kõigile kuulutame Eesti Päästmise Komitee kätte antud. Et Eesti wabariks iseseiswuse Manifestis tähesolewas jölas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega isegi Eesti kabanid Wene-Saksa sõjast mingi pilgigi osa wõtta.

Kõik sõjanduse walmisolewuse alusel waltud maa, kinnis- ja walmisomanduse asutused wabariks ajawõtmata oma kassidest ja sõjajäse ja wõlgwõtetest ning asumele astunud nõutõgud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulewad sõjanduse kätte.

Tallinn, 24. veebruaril 1918 a.

Komitee: R. Pääs,
J. Wiina, R. Kook.

Teadaanne.

Kõik Tallinnas wiibivad Eesti sõjaväelised peawad 25. veebruaril k. a. kell 12 ilmuma järgmistesse kogumispunktidest:

- 1) Jalawäelised — end. riigipanga majas.
- 2) Suurtükikäelised — end. kindluse suurtükikäe kstaapi (Laiul uul. 15).
- 3) Raskewäelised — Toomkooli turinitaali.

Tallinnas, 24. veebruaril.

Tallinna komandant Kotšchild.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päevakäsi nr. 4.

Kõik sõjaväele kuulutame Eesti Päästmise Komitee kätte antud. Et Eesti wabariks iseseiswuse Manifestis tähesolewas jölas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjavägi ega isegi Eesti kabanid Wene-Saksa sõjast mingi pilgigi osa wõtta.

Kõik sõjanduse walmisolewuse alusel waltud maa, kinnis- ja walmisomanduse asutused wabariks ajawõtmata oma kassidest ja sõjajäse ja wõlgwõtetest ning asumele astunud nõutõgud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulewad sõjanduse kätte.

Tallinn, 24. veebruaril 1918 a.

Komitee:

R. Pääs,
J. Wiina,
R. Kook.

Eesti Päästekomitee esimesed päevakäsed ja korraldused pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist. 24. veebr. 1918. a.

plekk-kannus 4 toopi bensiini. Sellega pääsesime lennuväe angariideni, kus bensiini leidus küllaldaselt. Tagasõidul sai apteeker tagasi tervelt 10-liitrilise nõu bensiiniga.

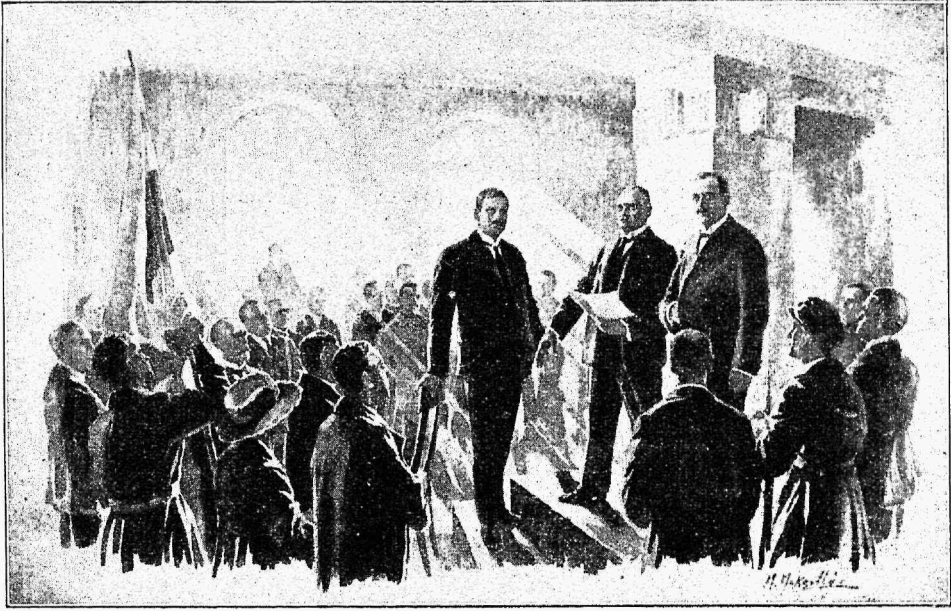
Russalka mälestussamba juurest sõites, paistsid reidil Vene sõjalaevad tuledes; ei saanud kiusatusele vastu panna, et kuulipildujat tühendada nende suunas. Ja siis ruttu linna poole.

Magasime linnakomandandi kabinetis pörandal, et iga silmapilk olla käepärast. Järgmisel päeval tuli teade, et Lasnamäe karistusvanglas olevat vangid hakanud mässama ja vanglast tunginud välja. Sõitsin kiiresti kohale, kuid vangla oli juba tühi, kõik „linnud“ olid ära lennanud.

Nõnda sõitudes ja askeldustes jõudis kätte 24. veebruar. Hommikul oli väljakuulutatud

iseseisev Eesti Vabariik. Oli uhke tunne liikuda oma riigi pinnal. Elu hakkas minema oma harilikku rada. Tänavatel liikusid inimesed, ärid olid avatud. Kuid peavalu tekitas endiselt sadama rajoon: see oli ikka veel madruste võimuses. Rannavärava mäel ja Paksu-Marga-reeta juures oli nendega juba kokkupõrkeid.

Hoolitseti selle eest, et madruste mitte enam lasta linna. Kuid liikusid siiski visad kuuldused, et madruste kavatsevat rünnata linna, et kõik teha maatas. Linna komandant kaalus igati Riigipanga hoone kaitse küsimust ja arvas, et selleks oleks vajalikud ka mõned suurtükid. Leidus ka teadajaid, kes olid näinud, et Merepuiesteel, A.-s. „Viegandi“ (praegu J. Puhk ja Pojad) vastas olevat platvormidele laaditud hea kogu mitmeis kalibreis suurtükke, mida enamlased nähtavasti kavatsevad viia Vene-

Eesti iseseisvuse väljakuulutamine 24. veebr. 1918. a.

M. Maksolly maal

maale. Staabis oli parajasti ka suurtükiväelane leitn. E. Ivanov (praegu Iva), kellega kahekesi sõitsime kohe asja selgitama. Kaasa sai igaks juhuks võetud tubli pundar pesunööri. Auto jätsime Merepuiestee vaksalipoolsele otsale nurga taha, sest parajasti oli käimas kokkupõrge madrustega. Hüüisime plangu äärt mööda kuni kaubalaadimise platvormini, ja peagi oli üks 3rd suurtükk vagunilt tõmmatud platvormile. Nüüd tuli juba riskida sõita autoga tagurpidi kuni platvormini, et kinnitada suurtükk auto taha. Sellega sai autojuht R. Timm nobedasti hakkama. Kuid tänavale välja sõites märkasid meid madrused, ja siis hakkas tulema kuulirahet. Õnneks oli tänavanurk kohe sealsamas ja varsti kihutasime kohutava müraga kesklinna poole. Samuti töime sealt ära veel ühe suurtüki ja nüüd ilutsesid staabi juures juba kaks suurtükki! Laskemoona kohaletoometamise võttis oma peale leitn. Ivanov, kelle teada Nõmmel seda, pidi leiduma külluses.

24. veebruar möödus üldiselt vaiksett. Ainult sadama püirkonnast kuuldsid laskmist. Õhtul sain linnakomandandilt korralduse sõita Balti jaama, seal kuulipilduja autolt mahavõtta ja kaasa sõita delegatsiooniga, kes pidi astuma ühendusse Saksa väejuhatusega, et neile teatavaks teha Eesti Vabariigi väljakuulutamist. Jaama platvormi juures ootas juba vedur ühes tahahaagitud lahtise platvormiga, millele asetasin ka kuulipilduja. Peagi oli kohal ka delegat-

sioon, kuhu kuulusid Dr. K. Konik, al.-polk. A. Larka ja kapten N. Reek. Kaassõitjast on veel meeles kapt. E. Assman ja leitn. L. Simsi-vart.

Oli selge kuupaisteline talveöö, kui väljusime. Teised asusid kõik vedurile, kus oli soojem, mina jäin kuulipildujaga platvormile. Praeguse Järve jaama ümbruses tuli tahtmine proovida, kas kuulipilduja on korras ja kas töötab. Suunis toru otsa mere poole ja peagi oli kuulipildujast tehtud väike valang. Kohe peatus ka vedur ja kõik tormasid välja, küsides: „Mis on juhtunud?“ Rahustasin, et proovisin vaid kuulipildujat. Sõitsime kohe edasi. Jõudes Nõmme jaama, peatati meid seal äkki Nõmme tule-tõrjajate poolt, keda õige suurel arvul võis relvastatuna näha jaama ümbruses. Kasutasime juhust, et neilt saada teateid sakslaste asukohast. Üks nende ninameestest teatas, et neile olevat tehtud korraldus, mitte kedagi lasta läbi.

Kuid väevõimuga meid kinnipidada süiski ei juletud, ja nii sõitsime peagi edasi ja õige ettevaatlikult, sest Pääsküla ümbruses pidid olema juba sakslased. Jõudnud ühe raudteevahi maja lähedale, oligi sellel kohal üle raudtee sakslaste ahelik, kuna üks sakslane hoidis kätt peatamise märgiks püsti. Ka meie veduril oli valge lipp peal, nii et see juba iseenesest rahustas sakslasi. Peatusime raudteevahi maja juures, kust delegatsiooni liikmed hobustel sõitsid edasi Saksa

väejuhatuse asukohta. Jäime vahimajakesse, et äraoodata delegatsiooni tagasitulekut. Sakslased olid kõik vanemad mehed, nad töid kohe oma rhummi ja sigarite tagavarad lagedale ja jutt arenes õige ladusasti. Pidin siiski etendama rohkem pealtvaataja osa, sest juba kolmat päeva oli mul äge angiina, kurk oli täiesti paistetunud, hädavaevalt sain sõna suust, veel vähem midagi alla neelata. Väsimus hakkas kah võtma võimust. Pugesin vedurile sooja, kus võis heita pikali. Pidin juba uinuma, kui vedurile ronis ka Saksa sõdur, kes vahimajakese juures oli valvel, et soojendada ka ennast. Vedurijuht oskas saksa keelt, ja peagi olid mehed jutuhuos. Vedurijuhti huvitas sakslase püss ja teine oli ka kohe lahke näitama ja seletama, pöörates püssitoru minu poole. Minule see just eriti ei meeldinud, liikkasin otsa veidi ülespoole ja pauk oligi veduri laes. Nagu nõelatuina tormasid sakslased nüüd majast välja, kuid peagi oli lugu scletatud. Ainult Saksa sõdur sai oma ülemuselt kõva peapesu.

Oli ilus pühapäevahommik 25. veebruaril, kui delegatsioon tuli tagasi ja alustasime sõitu Tallinna poole. Nõmme jaamas polnud näha enam ühtegi korra järele valvajat. Sõitsime sealt peatamatult mööda. Balti jaama poolt kuuldus laskmist, ja sellepärast peatasime veduri Maieri keemiavabriku kohal, et sealt jala liikuda mööda Falkpargi tänavat kesklinna. Tõstisime ka kuulipilduja maha. Igaüks sai kumbagi kätte ühe lindikasti, kuna kahe mehega enda järele vedasime ratastel kuulipildujat. Teel pöördus dr. K. Konik minu poole, küsides, mis mu häälel on viga. Rääkisin siis oma häda ära, niipalju kui võisin, mille peale dr. K. Konik mind kutsus enda poole, lubades anda abi. Päeval käisingi siis dr. K. Konik'i pool, kes tegi kurgule põhjaliku pinseldamise ja puhastamise.

Oli juba teada, et sakslased lõunapaiku jõuavad Tallinna. Sain veel linnakomandandilt käsu autoga sõita kaasa, vastu sakslastele Pärnu maanteed mööda. Sõitsid Eesti rahvusvägede juhatus, linna komandant ja teised. Istusin autojuhi kõrval. Tondi kohal tulid vastu esimesed sakslased. Nendelt saime teada, et oodata tuleb Pärnu maanteel Diakonisside haigla juu-

Toompea loss lipuehtes Eesti iseseisvuse väljakuulutamise puhul, 24. veebr. 1918. a.

res, sest varsti saabuvat Saksa väejuhatuse sinna. Pöördusime siis tagasi ja jäime ootama. Saksa elvüed, jõudes ka sinna, tegid peatuse, jäädes ootama korraldusi. Varsti jõudis autoga kohale ka Saksa väejuhatuse ning kõik siirdusid Diakonissi haigla õue. Veidi aja pärast saabus linna poolt suur valge lipuga auto, milles istusid Vene kolonel Panov ja kaks madrust-komissari. Tulid sakslastega läbirääkima Vene sõjalaevade väljapääsu kohta reidilt. Õhus tiirlesid mõned Saksa lennukid. Järsku avati sõjalaevadelt lennukite pihta äge suurtükituli. Oli näha lennukite ümber valgeid suitsupilvekesi — šrapnelli lõhkemisi. No oli siis seda kärkimist Diakonissi haigla õuel! Saksa kindral pidi kohe terve Vene delegatsiooni seina ääre panema, kuid loobus siiski viimaks sellest, lastes kõik vangistada.

Juba liikusid üle raudtee linna poole esimesed Saksa jalgratturid. Oli kuidagi valus ja halb seda vaadata, käsi tõmbus iseenesest rusikasse. Kuid pidime alistuma vägivaldale ja rahulikult kõike pealt vaatama. Tagasi sõitsime kõik vaikselts, ei olnud lusti ega tahtmist kõnelemiseks.

Käisin veel staabis korraldusi saamas, kuid neid enam sel päeval ei antud. Tuli minna linna vaatama, kuidas Saksa eidekesed lilledega enda „päästjaid“ vastu võtavad.

Algas Eesti Vabariigile raske Saksa okupatsiooni aeg.

Viimseid lahinguid Vabadussõjas.

„Laul kolmekümnelkahel häälel.“

Res.-leitn. Gustav Lorenz.

Külm detsember 1919. a. Külaelanikud mähivad endid kasukajuppidesse, palituisse ja kuubedesse, mis veel kellelgi säilinud. Hirmunud, poolnälginud nägusid vilksatab majade vahel, hoidudes vaistuliselt majaseinte lähedale, olgugi, et kogu liinil on juba mitu päeva olnud vaikne.

Valvame juba kuuendat kuud Feodorovka küla, — 4. polgu üksikud roodud, muude hulgas ka 1. ja 3. rood. Oleme nagu nähtamatute niidikestega koidetud pooleldi mahapõlenud, rüüstatud majadekogumi vahele. Meestes on tunda tagasisurutud kärsitust, mida veelgi suurendab alaline kõdi särkide, kuubede ja kasukate kraedes, püksivärvlite vahel, ühesõnaga kõikjal, kus rõivais juhtub olema mõni volt või õmblus. Kogu „Verdunis“ viibimise kestel pole keegi meist veel saanud vett näole, rääkimata soojast saunast. Väike vabatahtlik 14-aastane Tõlts teeb igal pärastlõunal korra tiiru küla ümber, ent kusaigilt ei hakka talle midagi enam näppu. Poisil on igav, sõjaind on südames ja kaua enam pole saanud „soomust“. Aga käsku ei tule mingisugust ja mehed peavad ohjeldama oma tegevustahet.

Külm jätkub. Rahuläbirääkimised on käimas ja kuigi ollakse küllalt ülepingutatud, poolnälginud ja külmast puretud, keegi ei tahaks veel relva panna maha ja rahulikult minna koju. Sõdimine on meestele saanud harjumuseks ja keegi nagu ei oska enam elada selleta. Väike kapral Tõlts ja 16-aastane vabatahtlik Metsavaht on otse hirmunud, seavad omi relvi joonde ja käivad külaveeres „õhkunuusutamast“ — kas ikka tõesti tuleb rahu ja „soomust“ ei saagi enam...

Ühel päeval tuleb siiski käsk — 1. ja 3. rood mingu sauna, Narva-Jõesuho. Kellelgi ei tule meelde, et vahemaa on hulk kilomeetreid ja väljas üle 20-ne kraadi külma.

Marsime mööda jõeäärd, saapataldade kriuksuvalt krigisesedes. Nägusid varjab külma eest mitmekuine karvakasv ja rusikad surume taskudesse. Tuleb vastu külamees reega ja, kuigi igaüks tollal on harjunud nägema selliseid sõduritejõuke, pöördub ta siiski ümber, meile veel järelevaatama. Peame vist tõesti väga hirmsad väljanägema. Palitute peal terve Vabadussõja ka-

sateinud joppkasukad, jalgade otsas — ükskõik, mis kellelgi juhtub just olema käepärast; peakatte all püssirohusuitsu, karvade ja ameerika pekirasvaga võietud sõduri poolmetsik mask. Oma kasukast ja kehakatvaist rõivatükkidest ei mäletagi õieti, millised need väljanägid, olid vaid saadud „soomusena“; vene vatitud kuuel, kasuka all, oli mäletavasti tublisti rasva ja käistel kuivanud verd, oma ja võõrast. Peaasi, et midagi ikkagi katab ihunahka.

Kasutades saunaskäimiseks määratud aega, ruttab vanemohvitser leitn. Hansen Narva, perekonda vaatama, rooduülem ltn. J. Rimmel on ära kutsutud, polguülemate vahetuse puhul. Nii jääb meeste kohaletoimetamine minu mureks.

Saun on oivaline ja, kes teab, millal viimati meist keegi on tunnud seda ihuliselt puhta inimese mõnusat tunnet, eriti veel siis kui kusaigil ajude tagamaadel on teadmine, et rahuläbirääkimised on käimas. Mahutame end vanasse suvimajja, pisut heinu küljealla ja — pikali. Igaüks on saunast nahaall niipalju soojatagavara kaasa toonud, et ei märgatagi, kuidas külm piilub läbi suvila seinalaudade ja tuttavat sibamistki ei tundu kuuekaelusel.

Ent uuesti on saatust otsustanud meid paisata taplusse. Telegramm pataljoniülemalt — 1. ja 3. roodul jalamaid asuda teele Auvere jaama! Kapral Tõlts on vilgas nagu väike nirk. Rasvast ja suitsust puhtakpestud poisi nägu õhetab. Teiste nägusid ei näe karvakatte all. Tõltsile aga veel ei kasva habet. Oleme harjunud minema iga-suguse ilmaga, matkama iga-suguseid maastikke, seepärast ei tundugi 22 km pikkune tee kuigi pikana. Videvik laskub, kui meesterivi jõuab punasekililise jaamahoone tagaplatsile. Pataljoni ülem kapten N. Steinman ootab meid juba siin ees. Ta silmitsseb meid korra üleni, pöördub siis ära, ega ütle midagi. Alles Auvere mõisas, kuhu on jaamast umbes 5 km ja kuhu meid paigutatakse, saame teada, mis õieti on lahti. Vaenlane on liini Mustjõe taga mitmest kohast läbimurdnud, tuleb rutata! 1. polgu roodud on tagasisurutud. Pataljoni ülem oma harjunud kombel ei räägi kuigi palju. „Lähem vaatama liini, jääd minu kohustetäitjaks“ ja uuesti kaob ta ratsahobusel.

Sõjaseisukorras peab kohanema kiirelt. Mahutan mehed Vana-Auvevere mõisa, 1. ja 4. rood paiknevad Uues-Auveeres. Jälle on käes vana liinitempo ja on ununenud Feodorovka loidus. Külm on unustatud ammugi ja kasukas aetud maha, olen oma palitugi visanud kusagile, vist mõisahoonesse. Olles tegevuses meeste mahutamisega, ilmub käskjalg staapi, mis asub vabadikumajas, lagedal väljal. Mees laua taga tõstatab minu sisseastumisel korra pead ja kirjutab siis jälle edasi. Ütlen, kes olen, mees tõstatab uuesti pead ja mõõdab mind kahtlevalt, — mu vatitud vene kuuel pole ainustki aukraadile vihjavat märki. „Telefon,“ mees viipab aparaadi suunas. Selgub, et 1. polgu ülem soovib rääkida IV pataljoni ülemaga. Kuulen telefonitorus teravat kähinat, ka sõnad on teravad nagu vasaralöögid.

— „Miks teie ei lähe edasi?“

— „Pole selleks käsku.“

— „Mina käsin!“

— „Ei saa minna pataljoniülema käsuta.“

Hääl telefonitorus muutub mingiks kriginaks.

— „Mina käsin!“

— „Ei saa minna.“

— „Kes te olete?“

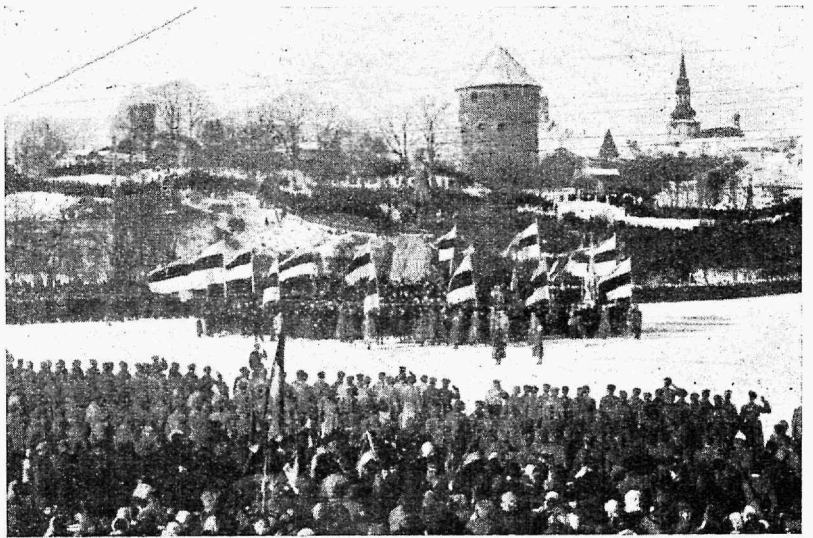
— „Lipnik Loorenz.“

Paneme mõlemad telefonitoru kolksatades haagi otsa. Ma pöördun tagasi meeste juurde.

Talveõhtune videvik on juba üsna tihe, kui pataljoniülem viimaks tuleb. Kimmel on vahule kihutatud, mehe lõug tugevasti ettesurutud. Kiiruga läheb telegramm kindral Tõnissonile — „Lähen lõõn punased välja.“

„Ei leidnud vaenlast,“ ütleb pataljoniülem, „mine vaata, kus nad õieti on.“

Ja jälle oleme teel, umbes 30 meest. Tee viib läbi paksu kuusemetsa. Tähed säravad mürkohelistena ja lumi taldade all justkui nuuksub. Siin hakkame jällegi tundma, et oleme ainult sõdurid ja me peade kohal laiutab pakane omi kämbলাid. Võib

Eesti Vabariigi esimese aastapäeva paraad 24. veebr. 1919. a.
Tallinnas, Vabadusplatsil.

olla seepärast, et kellelgi pole olnud mahti midagi pista hamba alla kogu päeval. Õnelik, kes on saanud endale pekitüki ja leivaviilaku suruda tasku. Kuid seegi on klaasina jääs. Pureme jäätunud leiba ja surume endid pakase käte vahelt läbi, — ikka edasi! Käimine on muutunud mehhaaniliseks tammumiseks. Jättes umbes 15 km seljataha, olemegi liini lähedal. Kuusetihniku varjus kükitavaesse metsavahi majakesse jätame valveposti. Siin lähedal peab olema Mustjõgi ja selle taga liin. Tee kulgeb ikka alles soist padrikut mööda, pisut eemal põhjapoolsest jõekaldast. Aeg peab olema kesköö lähedane ja kraadiklaas veelgi langenud. Tee poeb pisikeste pedajate vahelt läbi, jändrikuid sookasekesi ulatab oma raagus sõrmi teeveerest meie poole. Mitu kergesuurtükki on kasejässakate vahel kraavis, üks ratastega taeva poole, teine härmatanud toruga sihtides taevatähti; mehed kõssitavad rataste varjus, veel kummalisimais kehakatteis kui meie. Loodearmee kraavilükatud patareid. Tee teeb käänaaku jõe poole ümber männitukka ja sattume silm-silma vastu halli rivi-koguga. Selgub, et 1. polgu osad lähevad puhkusele.

Tean, et mu 30-mehelisest salgast iga kõrv kuulatab teravalt jõe taga asetseva liini sihis, aga nagu meie kiuste ei kostu seal midagi. Oleme Mustjõe suudme lähedal Narva jõkke. Jõekaldad muutuvad kõrgemaiks, soisesse madalmaasse löikub seljandik kõrgemat kungast, sellel peab kas-

vama kanarbikku ja karmi harjasrohtu. Oleme tulnud jõe suudmeni, leidmata vaenlastest jälgegi. Veel edasi minna oleks mõtetu. Korraldan mehed seljandiku taga ahelikku. Igaüks võib teha väikse tulelõkke sõrmede soendamiseks ja heita maha. Süüdatakse väikesi, kuivanud raage. Hallid kogud rühmituvad, igaühe ees väike leegike.

Ronime nõlvakule, mina, kapral Tõlts ja 3. rühma ülem Gaotov. Eemaltvaadatuna tundub meestejõuk nõlvaku all kalmistuna kui seal süüdatakse väikesed küünlad.

Nõlvakult paistab jäätunud jõgi mitme kilomeetri ulatuses ja alles ninad pistnud üle nõlvaku veere tõmbume esimesel hetkel vaistuliselt tagasi ja alles uuesti välja piiludes, saame selge taibu. Nägemise vahemaani on jõeäär täis sõjaväepalitusi kogusid. Tume mass häälitseb ja öötsub ühest kaldast teise. Keset jõugu kõige tihedamat massi, mingil kõrgemal alusel, laiatub üks punaväelane käsi, seletades innuga midagi kõikinakatavat. Imelik, kuidas see ei kostu teele ega nõlvaku taha.

Peas hakkavad taguma mõtted nagu automaatpüssi lasud, korrapäraselt, vaistuliselt, teadlikult, lakkamata. Paari pika sammuga olen tagasi aheliku juures. „Kes läheb teadet viima.“ Ja ongi juba läinud kolm soovijat.

Kõssitame uuesti tulekeste juurde. Leegikesed limpsivad sünget talveööd. Jaapani karabiinide raudades ootavad padrunid püssiluku tõmmet. Noorte sõduritena meie väevalt püsiksime nii kükitada siin, kui vaenlane on vaid väikse nõlvaku taga end nii oivaliselt seadnud meie relvade märklauaks. Aga oleme juba pea terve aasta lõgistanud püssilukke ja suudame seepärast oodata rahulikult.

Nii möödub veerand, siis pooltundi. Parajasti kui arvestan, kui kaugel võiks olla abi, saabuvad 3 meest tagasi. Jääpahmakud kõrisevad kuuehõlmades ja kasuka kraede karvades, jalad on neil mattunud valge läikiva korra alla. „Jõulumehed“ on sattunud soolaukasse, tahtes suunduda otse üle raba metsavahimajja. Asetan nad tuleäärde ja siirdun ise metsavahimajakese poole, hoidudes soost ja kasutades tulnud teed.

Enne kui jõuan majakeseni, kohtan abiväge: 1., 3. ja teised roodud marsivad mulle vastu mööda jõeäärset teed, kapteni endaga eesotsas.

„Käes,“ ütles.

„Siis edasi“ — ja rohkem polegi juttu. Meie leitn. Hansen on jõudnud järele, ka

kuulipildujate roodu ülem leitn. Johannes, velsker Bolisinski ja teised. Nüüd vaja veel ainult tegutseda.

Viies oma pataljoniülema nõlvakule, näen ta tavaliselt õhetavaid põsenukke tõmbuvat valgeks. Ja see on ainus kord Vabadussõja kestel. Momentaalselt kaob see aga jälle, ja ma polekski tabanud ka seda juhust, kui omaksin aeglasema pilgu.

— „Poisid, kurat, soomus.“

See on tavaline käsklus ja sõjahüüd igaks rünnakuks. Ja juba tormataksegi nõlvakust alla. Hulk kuulipildujaid ja automaatpüsse, mis toodud kaasa, pannakse „häälitsema“. Jaapani karabiinide tumedad lasud tikivad õhu aukliseks nagu kõige õrnemakoelise pitsi. Tahapoole asetatud raskepatarei on tabanud laskenurga jõepeale. Veel kord kuulen pataljoniülema hüüdu, enne kui relvapaukude ragin laineina ründajate seljataga lööb kokku. Tulistame nõlvakult, aga enne, kui püssitorud õieti saavad kuumaks minna, pole jõel enam ühtegi liikuvat kogu. Valgelaiguline pind on muutunud üleni mustaks, enam see ei öötsu ega häälitse, mõned tombud ainult oigavad. Suurtükkide mürsud purustavad jääd, paisates segi verega ligunenud jääkilde, surnuid ja oigavaid punaväelasi. Vaenlase suurtükid alustavad samuti tulistamist ja nagu kaasakistud teiste innust on kraavisattunud Loodearmee patarei endalegi elu sisse saanud. Nagu imevael tabavad patareide mürsud ühte ja sama kohta jõel, nagu kartes, et surnuist keegi võiks veel ära jooksta.

Nõlvakule on meid jäetud varuks 33. Kedagi pole tulistada, kuigi kaks automaatpüssi ja üks kuulipilduja on ka meie käsutuses. Ja „soomust“ pole veel keegi saanud. Kaevikud on tagasi võetud, paukude ragin vajub edasi, vasemale.

Ent mis oleks, kui pääseksime kord üle jõe, Kossari külla! Mida mehed arvavad? Ja tulebki käsklus liikuda edasi, võimaluse korral. Väike Tõlts on esimene, siis Gaotov, siis Metsavaht. Pikemata jookseme jõeale, ajal, mil mürskude lõhkemised on nii tihedad, et taevainglid üksinda võiksid meid juhtida nende vahelt läbi. Tõlts on juba jälil.

„Laulu, laulu...“ karjuvad mehed ja lähebki lahti „Oh sa poiss, ega sa ei tea...“ Väevalt kuuleme undamise ja mürskude lõhkemise vahelt üksteise hääli. Keegi ei mäleta, kas tol laulul ongi viisi või takti, kurkudest kuuldub vaid karjatusi, nii kuidas kellegi häälepaelad seda just lubavad.

Teiselpool, kalda vee-
res, on lõhkemised har-
vemad. Paremal on Kriu-
ša silla varemed. Katki-
murtud käsipuude vahel
liigub inimesi. Punaväe-
laste rühmad jäävad
mele seljataha. Paneme
jälle tööle Lewiisi ja püs-
sid; jookseme edasi,
kääname päid sinna ja
teisale kuulivingete eest
— ning tulistame. Kogu-
de rühmad hõrenevad
ning lõpuks keegi ei lii-
gu enam seal.

Nüüd on meid 32. Üks
on jäänud jõe; hiljem
leiame ta kuuliauguga
otsmikul, ainuke, kes hei-
tis endakaitseks kõhuli.

Tormame külla.

Punaväelased põgene-
vad kiiruga. Veetakse
püsse ja kuulipildujaid
regedele, jookstakse, karjutakse läbiseigi.

Oleme külas. Siin alles märkame, et iga-
üks meist karjub alles veel laulusõnu, ikka
„... oh ... sa ... poiss, ega ... sa ... ei ...
te a“ — kolmekümnel kahel häälel!

Jalust haavatud väeosa juht on jätetud
meie kätte. Kollasel nahkkuul ripub välja-
tasku, kontkõhn nägu mattub raske „papah-
ha“ alla peaaegu üleni, kinnastamata käega
hoiab ta valgeksmuutunud sõrmedega väl-
jataskut külje vastas, lamades poolküljeki-
le maja ees, milles näis asuvat nende
staap.

Küla tuleb süüdata.

Suurtükid on lakanud tulistamast. Kül-
ma talvehommiku veripunane koit maalib
idataevast laiade pintsliõtmetega, sinna
seguneb põleva küla kollaseid leeke. Pll-
pakatused on süüdatud suure väevaga,
„soomus“ viidud üle jõe, hetke võib lubada
endale vaatepildi nautimist, seistes nõlva-
kul nagu keiser Nero põleva Rooma ees.

Eesti Vabariigi esimese aastapäeva paraad 24. veebr. 1919. a.
Tallinnas, Vabadusplatsil.

Peaminister K. Päts tervitamas väeosi ja organisatsioone.

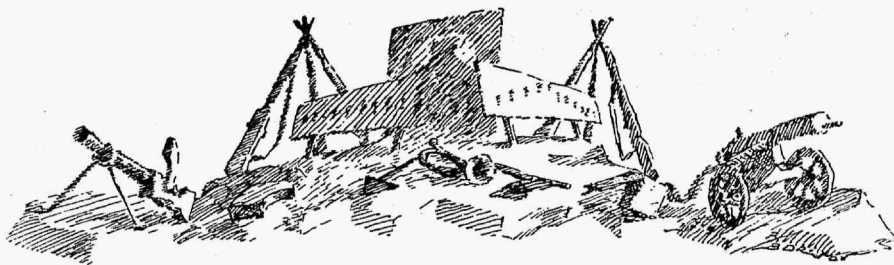
Tagasitulles, Auvere mõisas kohtan jälle
oma pataljoniülemlaga ja roodu ohvitseri-
dega. Kapten N. Steinmanni käsi on purus-
tatud künarnukini, verd immitseb läbi pak-
si sidemetepuntra; leitn. Johannese sõr-
med on mähitud sidemetega ümmarguseks
rulliks. Kummagi kätt ei saa suruda tervi-
tuseks.

Tuleb meelde kontrollida ka enda ihu-
liikmeid, ent sedapuhku on kõik korras,
vaid vatitud vene kuue hõlmadele on tekki-
nud värsked verelaike.

Siin alles selgub, kui palju oli õieti meie
vastas punaväelasi, tohutu ülekaal! Olek-
sime seda teadnud varem, kas oleksimegi
siis nii kindlalt uskunud endi võitu!

Kaheksa meie meestest on jäänud taga-
situlemata. Meile, tagasitulnuile, aga tuleb
tervitustelegramme kindral A. Tõnissonilt ja
teistelt.

Eel ootab 6-päevane puhkus, mis tuleb
just Jõulupühiks.

Tallinna merekindluse kuulsuseta päevadest Saksa okupatsioonivägede tulekul 1918. a.

R. Rubach.

1917. aasta veebruarikuu revolutsioonile, mis hävitas Venemaal isevalitsuse ja kõrvaldas troonilt Nikolai II, järgnes oktoobrikuul uus revolutsioon. See viis võimule enamlaste partei, eesotsas nende juhi V. Leniniga.

Enamlaste lipukirjal ilutses juba veebruarirevolutsioonist saadik masside tähelepanu köitv maagiline sõna „rahu“. Pääsedes võimule, lootsid enamlased selle nõiasõnaga võita omale valitsemiseks vajalikku seljatagust. Kohe algasid nad läbirääkimisi Saksa keisrivõimudega ja juba 2. (15.) detsembril 1917. a. kirjutati mõlema sõdipoole vahel alla vaheleping aktile. Sellele järgnesid õige peaaegu rahulolevad läbirääkimised Brestis. Viimased ei edenenu aga kuigi soodsalt ja 18. veebruaril 1918. a. katkestati vaheleping. Juba järgmisel päeval alustasid Saksa 8. armee osad liikumist Rüa alt põhja poole.

Vene 12. armee osad, nakatatud revolutsiooni ja rahu pisilast, ei olnud enam suutelised vastupanuks, distsiplineeritud, sõjakarmustest karastatud Saksa vägedele. Vastase vähemagi pealetungi survel jätsid Vene osad omad kindlustatud seisukohad maha ja alustasid paanilist taandumist Pihkva sihis.

Kuna sakslased 1917. a. sügisel olid vallutanud meie saared, siis võis oodata ka sealt nende pealetungi.

Vene väejuhatuse hellitas lootust saarte suunas vastast tõkestada ja seda peamiselt Tallinna merekindluse arvel.

Maailmasõja algastail asus Vene valitsus tüie energiaga Tallinnas Peeter Suure nimelise merekindluse väljaehitamisele. 1917. a. lõpuks oli osa kindluse patareisid täiesti lahingvõimelised. Lootusi vastupanuks andis ka Vene Baltimere lainglaevastiku enamiku viibimine Tallinnas reidil.

Kuivõrd need lootused olid rajatud tõelikkusele, sellest mõni rida allpool.

Esimeste teadete saabumisel sakslaste pealetungist Rüa all, pöördus Vene vägede ülemjuhataja lipn. Krölenko 19. veebruaril 1918. a. Tallinna merekindluse komandandi Izmestjevi poole, informatsiooni saamiseks Tallinnas valitsevast olukorrast. Saadud teated ei olnud kuigi rõõmustavad. Tõsi küll, sakslased asusid endiselt Eesti saartel, kuid nad võisid sealt igal ajal alustada mööda jääd rännakut mandrile. Selle takistamiseks ei olnud neile vastu saata peaaegu kedagi. Komandandi üteluse järgi asus Haapsalus ainukese lahingvõimelise üksusena 1. Eesti polk, kuid Tallinna enamlased taht ka seda laiali saata. Senini rinnet hoidnud 45. diviisi rüümed kujutasid endast enimini voori kaitset kui lahingkölvulist riviväeosa. Juba üksi

kuuldus võimalikust sõjategevuse lahtipuhkemisest sundis neidki viimaseid üksusi oma kraami kokku panema ja alustama rännakut Narva suunas. Parem olukord ei valitsenud ka kindluse maarindel asuvas Arsamasski polgus. Viimase meeskond koosnes sõdureist keda revolutsiooni keerises ei olnud jõutud veel väljaõpetada relvadega ümberkäimises. Polgule kuuluvad kuulipildujad olid kindluse laos, sest puudusid sõdurid polgus, kes neid oleks osanud käsitada. Kindluse enda koosseisu kuulusid kaks kindluspolku, umbes 1000 sõduriga, kuid alalised koosolekud ja mitingud olid neilki röövinud võitlus- tahte.

Eesti Vabariigi esimese aastapäeva paraad 24. veebr. 1919. a. Tartus, Raekojaplatsil.

Kindluse suurtükivägi, kui kaasaarvata ka rüütlid, koosnes ligikaudu 2000 sõdurist, kes soovikorral oleks võinud sakslaste vastu tegevusse panna 18 täiesti korras patareid. Kindluse komandant omas ettekandes vägede ülemjuhatajale rõhutas just sõna — „soovikorral“ — sest sõdurid olid omal nõupidamisel otsustanud tuld sakslaste pihta mitte avada.

Ühenduses sõjategevuse lahtipuhkemise võimalusega oli Tallinna kindluse komandant teinud korralduse mererannikul asuvaile üksusile, pidevalt jälgida sakslaste tegevust ja viimaste vähematki katsed liikuda mandrile tõkestada tulega, ilma selleks erikorraldusi ootamata, vastase üleolekul aga taanduda Tallinna poole.

Kindluse suurtüki- ja insenerivalitsused pidid komandandilt saadud korralduste põhjal koostama oma alluvate asutuste varanduse evakueerimise kava. Viimase koostamine oli küll lihtne, mitte aga teostamine. Juba esialgse arvestuse järele oleks ainult hinnalisema varanduse veoks läinud tarvis umbes 700 lahtist vagun-platvormi ja 1500—2000 kinnist vagunit. Et mitte vaenlase kätte jätta sõjalise iseloomuga püsivehitusi, tuli tahes-tahtmatalt mõelda nende purustamisele lõhkeainetega. Viimast oli kindluses kasutada 10.000 pd. (160 tonni) dünamiiti ja 6.000 pd. (96 tonni) pürokseeliini. Sellest lõhkeainete hulgast oleks jatkunud, et hävitada kindlust ühes Tallinna linnaga. Tekkinud sõjalise olukorra tõttu oli Tallinn oma asetusest väga ebasoodsas olukorras. Riia rindelt taanduvate osadega puudus igasugune kontakt. Viimased võisid, ilma et Tallinnal sellest oleks olnud aimugi, lasta vastasel läbilõigata ainukese Tallinnat tagalaga ühendava raudtee. Selle vältimiseks palus kindluse komandant vägede ülemjuhatajalt ühte ratsapolku oma käsutusse. Polgu ülesandeks oleks jäänud sidepidamine taanduvate 12. armee osadega.

Vägede ülemjuhataja lubas esimesel võimalusel saata ühe ratsapolgu, soovitas aga kiiremas korras asuda partisaansalkade moodustamisele. Kindluse komandandi väitele, et kohapeal puuduvad salkade organiseerimiseks vajalikud juhid, vastas vägede ülemjuhataja, et partisaansalga juht ei tarvitse sugugi olla ohvitser. Kogemused siserinnetel on näidanud, et väike salk teovõimsa, tahtejõulise, võit-

lust-ihkava rivisõduri või töölise juhatusel on märksa hädaohtlikum ja kahjusünnitavam vastasele, kui laguneva armee suured massid. Esimeses järjekorras käskis vägede ülemjuhataja ära kasutada lõhkeainete tagavarad, tarvitades neid teede ja sildade purustamiseks, mida mööda võib oodata sakslaste liikumist. Äärmisel juhul käskis ta lõhkeainetega hävitada nii kindluse kui ka linna.

„Mina arvan“, ütles Krölenko, „sakslaste edasilikumine maad mööda, isegi vähema vastupanu juures meie poolt, ei või olla väga kiire. Siin mängib väga suurt osa Teie (Izmestjevi R. R.) leidlikkus, milliseid takistusi Teie vastasele oskate etteveeretada. Meil ei ole tarvis sõda, mida peetakse kõigi sõjakunsti reeglite järgi, meil on tarvis vihaleaetud masside vastupanu, mis oma halastamatu terroriga ei omista kaastunnet isegi üksikule, relvadeta vangile. Kui võite arvestada kohalike elanikega, siis relvastage neid ja mobiliseerige, nagu tehti seda valgevenelastega Poola korpuse vastu. Sakslastel puudub võimalus liikumiseks kogu rindega ja seetõttu hästiorganiseeritud partisaantegevusega võib neid peatada. Omalt poolt saan kõik tegema, et saata Teile abiks punakaardi ja punaväe salku.“

Eelöeldu võimaldab meile umbkaudset ülevaadet Tallinna kindluse lahingjõududest. Oleks ekslik, kui unustaksime arvestamata Tallinna Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu käsutuses olevaid jõude. Arvuliselt ei olnud neid palju, kuid nad olid tegelikult olemas. Enamlaste võimuletulekul oli kohe alustatud tehastes ja vabrikutes punakaardi organiseerimisega.

Eesti Vabariigi aastapäeva paraad 24. veebr. 1920. a. Võrus, Turuplatsil.

Ahul tegeles punakaart mõisade ülevõtmisega ja oli abiks enamlaste komissaridele läbiotsimistel, kuid hiljem kavatseti teda rakendada tegeliku löögijõuna võitluseks kodanluse vastu. Suuremates tööstustes, nagu näiteks „Dvigatelis“, ulatas vabatahtlike punakaartlaste arv kuni paarisajani.

Enamlaste silmis ei leidnud armu meie rahvusväeosad. Juba oma võimuletuleku esimesil päevil algasid nad kihutustööd rahvusväeosade hävitamiseks. Jaanuari viimaseil päevil õnnestus neil lõpuks rahvusväeosade legaalse tegevuse osaline halvamine; kohe asusid nad nüüd ka eesti punapolkude moodustamisele. 29. jaan. panidki nad aluse 1. Tallinna punasele polgule.

Kahjuks puuduvad arvulised andmed selle kohta, kui palju oli Tallinnas veebruari keskpaiku suudetud organiseerida punakaarti ja punaväge.

Tallinna kindluse komandandil Izmestjevil jäid täitmata vägede ülemjuhataja korraldused partisaansalkade asjus, sest 20. veebr. asendati komandant Kindluse-Kollegiumiga, kuhu kuulusid esindajad Tallinna Nõukogust ja teistest enamlistest organisatsioonidest. Mida see uus kaitse-kollegium otsustas või mida ta tegi oma lühikesel elual, selle kohta vaikivad kahjuks arhiivmaterjalid.

Sakslased aga alustasid 21. veebr. saartelt liikumist mandrile. 1. Eesti polk jäi seejuures sündmuste erapooletuks pealtvaatajaks. Enamlased, kui need tahtsid vastupanu korraldada, pidid seda tegema omal käel ja oma jõududega.

Et neil tahet oli küllalt, selgus nende hoogsaist kõnedest tehastes, lugematuil miitinguül ja koosolekuül. Ainult jõududest tuli puudus kätte. Venelased ütlesid otsekoheselt, nemad Eestimaal sõdida ei taha. Nende arvates oli eesti enamlaste oma asi, kaitsta oma maad. Nüü siis juhtuski, et 22. veebr. varahommikul sõitsid Tallinnast välja Haapsalu suunas ümmarguselt 100 „klassiteadlikku“ madrust. Neile järgnesid samal päeval Keilasse 400 vabatahtlikku-punakaartlast. Viimaste hulgas ei puudunud ka naised. See oligi siis ka kõik mida Tallinn võis vastu saata sakslastele.

Lüü laialipaisatuna on memuaar-materjal, et sellejärgi saaks tõetruud pilti Tallinna kaitsjate tegevusest. Nüüpalju on kindel, et madrused kohtasid sakslasi Risti jaamas, astusid tulevahetusse, kuid olid sunnitud taanduma. Taandumise momendil jõudsid Ristile punakaardi luureosad, kuid see kõik oli niivõrd väike jõud, et ei suudeta jääda peatuma. 23. veebr. oli kokkupõrge Keila juures. Sellest võtsid osa kõik rindele väljasõitnud punakaardi ja madrused lahingjõud. Sõjaõnn kaldus ka siin sakslastele. Suurte kaotustega paisati punakaardi osad

laiali. Keila lahingu kaotusega oli sakslastel tee Tallinna vaba.

Need, aga kelle kätte oli usaldatud Tallinna kaitsmine, nimelt kindluse garnison, olid kõige selle juures väga ükskõiksed, ning mõtlesid ainult oma isiklikule heaolule. Punakaart oma väikese arvu ja täielise sõjalise ettevalmistamatuse tõttu oli võimatu midagi tõhusat korda saatma. Kujuka iseloomustuse punakaardi lahingvõimeist andis kindluse staabi ülem Levenets sõjakomissar Podvoiskile omas juusakõnes 24. veebr. hommikul. Ta ütles: „Punakaardi ja üksikute madrustesalkade täieliku lahingvõimatus tõttu on võimata korraldada isegi kõige üldjoonelisemat huuret vastase kohta. Veel senini puuduvad minul andmed, kes siin on lõppude-lõpuks pealetungija. Ühed tõendavad, et nad on näinud sakslasi, teised aga, — et ainult valgekaartlasi, kolmandad on isiklikult näinud koguni mõlemaid. Ilmselt kindel on ainult üks, et mingisugused jõud, mida meie nimetame omas teadmatuses lihtsalt vaenlaseks, on laialipaisanud meie kaitseosad, tekitades nende ridades kaotusi, ja asuvad kõigest 16—18 km Tallinnast eemal. Viimased teated, mis saadud rindelt saabunud madrustelt, kõnelevad mototsiklistide salkadest, mida on nähtud Haapsalu teel, umbes 17 km Tallinnast.“

Kui punakaartlased ja madrused 22. veebr. sõitsid Tallinnast välja teadmises, et tegemist on kodanlaste üritusega — valgekaardiga, siis, nagu eespool nägime, ei teadnud Tallinna kindluse staabiülem isegi pärast ebaõnnestunud Keila lahingut, kellega on tõeliselt tegemist. Vastavalt sellisele teadmatusesele, toimisid ka Tallinnas asuvad enamlaste juhüd. Nad panid maha omad volitused, veeretasiid kogu vastutuse senini kuidagiviisi veel omale kohale püsima jäetud kindluse staabiülema Levenetsi peale ja asusid ööl vastu 24. veebr. Vene ristileju „Rjuriku“ pardale.

Petrograd aimas juba, et Tallinna aktiivsest kaitsest tuleb loobuda, kuid veel ei oldud seal kaotatud usku kindluse passiivseks vastupanuks. 24. veebr. hommikul võttis sõjakomissar Podvoiski juusaiühenduse Tallinnaga ja kordas veelkord, et kõik suurtükkid ja sõjaline varustus tuleb purustada. Nüüpea aga kui on lahkunud sadamast viimased sõjalaevad, tuleb purustada ka kindlus. Selle käsu täitmise pani sõjakomissar kindluse staabiülema peale.

Võttes vastu isiklikult käsu, kirjeldas Levenets selle täitmise võimalusi kohapeal. „Teie käsud ja korraldused,“ ütles Levenets sõjakomissar Podvoiskile, „kindluse purustamise ettevalmistamiseks on juba paar päeva tagasi saadud ja asutud isegi nende täitmisele. Nimetataväärseid tulemusi see aga senini ei ole an-

Vene sõjalaevastik lahkus Tallinna reidilt Saksa okupatsioonivägede tuleku eel, veebruaris 1918. a.

Ülesvõtte on tehtud Saksa lennukilt ja kannab saksakeelset allkirja: „Mälestuseks Tallinna vabastamisest.“

itud, sest puudus isik, kelle korraldused oleksid olnud kohustavad. Nüüd aga jagati korraldusi ja anti käsk mitme isiku poolt, mis sageli üksteisega näivõrd vastuolus olid, et isegi parema tahtmise juures võimata oli arusaada, mis teha.

Esimesed lasud vastaselt sundisid sõdureid mõtlema ainult enda peale ning unustama oma otsekoheseid kohuseid. Lahingvõimelised patareid muutusid tegevuskõlbmatuiks meeskonna vähesuse tõttu, sest osa meeskonda oli omavoliliselt lahkunud. Lugu ei olnud parem ka sapööridega ja raudtee-pataljoniga. Viimase ülesandeks oli ligi 60 km kindluse maa-alale laiali paisatud patareide tarvis lõhkeainet vedada, kuid meeskonna puudus on ka siin takistuseks. Linnas lahingjõude ei ole. Madrused usuvad juba laevadel. Linnas kolavad ringi üksikud sõdurid ja punakaartlased, kuid nende käsutamiseks puudub minul jõud. Vastutust mina ei karda, olen seda oma 11-kuise teenistuse kestel küllalt võinud tõestada, kuid vastutust suurtükkide ja ladude purustamiseks endale võtta ei saa, sest selleks puuduvad minul abilised vastavate mees-

kondade näol. Linnas asuvate ladude õhkulaskmiseks ei ole minul mingit moraalselt õigust, sest see võiks endaga kaasa tuua kogu linna hävimise, kuna suur osa lõhkeainest asub just linna ladudes.“

Edasi lubas Levenets sõjakomissarile, et ta võtab tarvitusele kõik abinõud raudtee veereva koosseisu otstarbekohaseks ärakasutamiseks evakuatsiooni huvides. Ühtlasi lubas ta mõjutada vastavaid kohapealseid juhte sõjalaevade kiiremaks väljaviimiseks Tallinna sadamast.

Levenetsi jutu peale lubas sõjakomissar Podvoiski saata Tallinna purustusmeeskonna, kes teostaksid kindluse täielise hävitamise, lisa aga kohe juurde, et ei jäädaks mitte lootma ainult välisele abile, vaid tehtaks kohapeal kõik, mis vähegi võimalik, et sakslaste tuleku eel saaks kindlus hävitatud. Evakuatsiooni kiirendamiseks lubas kindluse staabi ülemal tema nimel väljanõuda Narvast ja Jamburgist tühje ronge ja vedureid, kuid ainult juhul, kui kindlustatud on rongide vaba ja ohuta liikumine Tallinna-Narva vahel.

Kindluse staabi ülemal ei jäänud muud üle kui veel kord mainida neid kohapealseid takis-

tusi, mis senini on pidurdanud saadud korralduste täitmist. Kõigepealt juba vedurijuhtide ja tööliste puudus kindluse raudteel ei võimaldanud lõhkeainete vedu patareidele. Eratöölise palkamine oli võimata sel lihtsal põhjusel, et puudus raha. Töölistel oli endise aja eestki palk saamata, hommikust saadik täitsid nad kindlusvalitsuse ruume, nõudes oma töötasu, mida aga raha puudusel oli võimata neile tasuda. Olemasolevail andmeil oli küsitav Tapa sõlmepunkti kuuluvus enamlisele valitsusele. Siiski lubas Levenets kõik teha mida olukord vähegi võimaldab.

Veel kord võttis 24. veebr. Petrograd Tallinnaga ühenduse. Seekord sõjakomissari sekretär Buladin andis juusateel üle järgmised sõjakomissari korraldused:

„1) Veel kord kordan oma käsku, viia laevad sadamast välja. 2) Teist korda rõhutan kindluse purustamise vajadust. 3) Tallinnast väljuvaid ronge saata tugeval valvel. 4) Rüügipank kindlustab tööliste palgad. Koostage aktid,

andke nad Teie allkirjaga varustatult tööliste kätte. Nende aktide esitajaile maksab sõjakomissariaat (Moika 67) rahad välja. 5) Värbigi hädavajalikkude tööde tarvis eratöölisi. Kulud tasume meie.“

Nende korralduste peale teatas Levenets, et linnas on vastutustundeta isikute poolt alustatud rüüstamisega. Linnakodanikud aga on asunud organiseerima müllitsat, kes on valmis astuma võitlusse rüüstajatega. Need olid viimased teated, mida Petrograd sai Tallinnast.

Veel peatusid enamlised jõud Tallinna sadama piirkonnas, kuid juba järgmisel päeval koos Vene sõjalaevade lahkumisega, oli neilt võetud viimane toetus, viimane tugi. Mürisedes lendasid taeva poole kindluse patareid, mida Vene sõdur oma ükskõiksuses oli siiski varustanud lõhkeainetega. Kuid laod linnas jäid terveks, jäi terveks ka linn.

Valitsevas korralageduses teostus Tallinnas 24. veebr. Eesti rahva igivana tahe, olla omas kodus oma peremees.

Saksa okupatsioonipäevadest Haanja mägismaal.

P. Noormaa (Norman).

Kui väik selgest taevast ilmus pühapäeval, 24. veebr. õhtupoolikul saik Saksa sõdureid Haanja vallamajja ja andsid sekretärile kiire ja valju käsu anda 8 hobust suur-tükkide vedamiseks Haanja mõisa. Suurtükid olid teel lumehange kinni jäänud. Rõuge—Haanja tee on liiga mägine ja orgiline. Lumi oli orgudes sügav. Sekretär Jaan Anso andis käsu kiires korras valla käskjala kaudu edasi ja tunni aja pärast olid 8 hobust meestega kohal. Käskjala või „kaskaku,“ nagu teda Võrumaal nimetatakse, kohuse täitjaks oli sel korral Tannil Hein Seamäe külast. Haanja meeste abiga said sakslased oma suurtükid vedada Haanja mõisa õuele.

Sõidan Võrru sakslasi vaatama.

Järgmisel päeval tekkis kavatsus linna sakslasi vaatama minna. Tahtsin oma silmaga näha, palju neid on, kuidas nad väljanäevad ja kuidas nad siin tegutsema hakkavad. Sõitsime naisega kahekesi. Teel midagi iseäralist ei juhtunud. Linna lähedal, surnuaia kohal kiviteel, seisid pikk voor hobuseid koormatega, mille ümber askeldasid Saksa sõdurid. Koormates oli näha sõjavarustus. Hobuste juures olid võõrad talumehed, keda vist Valga kandist oli käsutatud küüdilisteks. Neist sammusi-

me mööda ja ükski ei lausunud meile sõna. Raudtee ülesõidukohal oli sakslaste esimene valvepost, kellest ka möödusime vabalt. Saksa sõdureid ja ülemaid oli teel liikumas õige rohkesti. Mind haaras mingi õudne tunne, et kas või hakka sõitma tagasi. Siiski võtsin julgust ja sõitsin edasi linna poole. Vabriku kohal oli sakslaste teine valvepost kuulipildujaga, kust ka takistamatalt mööda lasti. Nii saime õnnelikult linna.

Linna turuplatsil oli rahvast õige palju, kuid rohkem linna- kui maainimesi. Ka tänavatel liikus rohkesti inimesi. Hoovides ajasid maainimesed tõsist juttu; arutleti, kes teab mis sakslased meile nüüd hakkavad tegema, ega see head küll ei tähenda, nad, nagu näha, on vihased inimesed. Üks peenem sort rahvast oli vastuoksa üsna rõõmus; neil, nagu näha, oli rutulisi toiminguid. Need olid sakslased-linnakodanikud ja mõisnikud maakonnast. Viimased kihutasid ringi saanides, kaks hobust ikka ees. Sain ka kuulda, et öösel olid sakslased areteerinud mitu enamlaste võimumeest, kellele kohta täna Saksa sõjavälja kohus teeb otsuse. Nendest olid kaks vanda Leegenid Sänna vallast, teisi enam ei mäleta.

Linnas ei tahtnud kaua viibida ja valmistusin kojusõidu vastu. Kui hobune oli

juba sõiduvõimeline, tuli juure keegi võõras mees ja küsis:

— „Kas juba koju sõidad?“

— „Jah, sõidan.“

— „Noh, ega sa nii kergesti enam tagasi ei saa sõita.“

— „Kes mind takistab?“

— „Kes muud, kui need „kiivrimehed“. Nüüd tuleb võtta sõiduluba.“

Kust neid saab, ei teadnud mees isegi. Kuulsin ka veel teisalt, et ilma lubata ei lasta koju. Hakkasin siis seda ametikohta üles otsima, kust lubasid välja antakse. Pikapeale leidsin üles, kuid tuli enne hulk aega seista sabas, kuni viimaks luba kätte sain. Lubade väljaandjateks olid Võru saksasooist inimesed. Kui esimene saksa „ausveiss“ käes, hakkasin kodu poole sõitma. Valvepostid olid samas kohas, kus hommikulgi. Peatusin nende kohal ja näitasin reel istudes tunnistust. Sakslane ei võtnud seda oma kätte, vaid viipas käega märgiks, et võin sõita. Nii oli see sõit sakslastel „külaskäimisel“.

Mõisa parun Saksa sõduritega Haanja mehi tabamas.

Paar päeva pärast sakslaste sissetulemist, sõitis Saaluse mõisa omanik parun Arthur Maydel ühes oma metsahärra Limbergiga ja kolme saksa sõduriga Haanja valda Tõlvalanun talle, kust võtsid peremehe poja Rudolf Piiri ühes hobusega küüdimehiks ja teejuhiks, et sõita Jaanimäe koolimaja juure endist kooliõpetajat Johannes Inthali tabama. Viimane oli Võrus olnud enamlaste komissariks ja sealt suurema summa rahadega teinud putket. Komissari sealt ei leitud ja isa, kes oli kodus, ei teadnud poja üle ka mingit seletust anda. Sealt sõideti kilomeeter maad edasi Tsutsu külla Jakob Leimani tallu, kus Inthal varemalt oli veetnud mõned päevad. Ka sealt ei leitud otsitavat. Et ei olnud kodus Leimani vanemat poega Voldemari ega nende hobust, siis see tekitas kahtlust, et on läinud komissari küütima. Ko-

durahvas tõendas, et on läinud veskile. Kuidas asi tõepoolest oli, jäi selgusetuks, aga peremees Jakob Leiman ühes poja Osvaldiga arreteeriti siiski.

Leimani talust sõideti Haanja vallamajja, kus päriti järele andmeid Täidesaatva Komitee liikmete kohta, kes olid vallavalitsuse üle võtnud. (Teatavasti võttis „Soldatite, Tööliste ja Talurahva Saadikute Nõukogu Täidesaatev Komitee“ 18. jaan. (v. kal. j.) vallavalitsuse endiselt vallavalitsuselt üle.) Selgus, et neist ühtki vallamajas ei viibinud, vaid olid küll olnud mõni tund varem, kui nad valla asjaajamisematud ja kassa endisele vallavalitsusele tagasi andsid, mille järele läksid valla magasiada juure, kus jätkasid vilja üleandmist endisele vallavalitsusele. (Vallast oli vili kokku võetud vallavaestele väljajagamiseks.) Parun ühes teistega sõitis magasiada juure, mis vallamajast umbes pool

SÕDURITE-NALJU VABADUSSÕJAS.

„Landeswehri rahudelegatsioon“

Lõbusa tuju ja hea meeleolu säilitamiseks ning vahet üksluse elu mitmekesistamiseks, eriti lahingute vaheaegadel, olid sõdurid tihti väga leidlikud omapäraste „etenduste“ korraldamisel. Eriti käib see ka Soomusrong „Kapten Irv“ kohta, kus pidevalt teotsetes päris korralik „näiteseltskond“.

Käesolev pilt kujutab stseeni „Landeswehri rahudelegatsiooni“ saabumisest Eestisse: esindaja, parun, kannab tsilindrit ja saba-kuube (milleks poolpalit, äraldigatud hõlmadega), sekretär hoiab käes hiigelsuurt „rahukava“, tema kõrval seisab hingesugulusest truu põhja-armeelane; seljataga aga hiinlane, kui meie vastu võitleva mitmerahvuslise punaväe edustaja. Eesti külataat vaatab tervet seda „seltskonda“, muiates pealt.

„Stseenide“ olulisema osa moodustas tavaliselt muidugi sõnaline külg.

kilomeetrit eemal. Magasioidas oli parajasti viljamõõtmise käsil, kui trobikond võõraid mehi lävele ilmus. Neist üks hõikas: „Käed üles!“ Kõik aidasolejad tõstsid käed üles. Küsiti, kas kellegil sõjariistu on ligi, mis peale igaüks vastas, et ei ole. Käed lubati alla lasta. Nüüd alles tunti ära Saaluse parun ja tema metsahärra Limberg. Neil oli kaasas kaks Saksa sõdurit püssidega.

Nüüd hakkas parun küsima, kes on Täidesaatva Komitee liikmed. Mehed teatasid, mis ametimees keegi on. Nimed kirjutati üles. Kohal oli Täidesaatva Komitee liigetest ainult üks, Vidrik Ruus, ja tribunali kohtunikest Jaan Kängsepp. Need mõlemad arreteeriti. Vallavalitsuse liigetest oli kohal Tannil Hein, keda ei puudunud. Samal korral vahistati ka teine Komitee liige kuskil talus. See oli Jaan Valt, ameti poolest rätsepp. Hiljem vangistati ka teine tribunali kohtunik, Jaan Tikk Mäesuhka külast ja laskeriista lubata hoidmise pärast Peeter Püss.

Kõik arreteeritud saadeti Saaluse vallamajja arestikambrisse, kus neid üle kuulati. Järgmisel päeval, s. o. 28. veebr. lasti kõige esimesena vabaks Jakob Leiman ja ta poeg Osvald. Pärast lasti ka teised vallavalitsuse palve peale vabaks. Kui palju aega nad kinni istusid, ei mäleta.

Ka Jakob Leiman'i poeg Voldemar kuulati järgmisel päeval üle ja lasti vabaks.

Saksa komandandid hakkavad tegutsema.

Vaevalt olid Saksa väeosad jõudnud Haanjasse, kui sõdurite salgad hakkasid käima külades nurumas võid, pekki ja kanamune. Esialgu ei läinud ühte päevagi mööda, kui Saksa sõdurid ei külastanud perenaist, mõnel päeval isegi mitu trobikonda. Ise toredad mehed, igalühel kepp käes. Alguses neid kardeti ja oldi nende vastu viisakad ja helded, tühja kätega ei lastud ära minna kedagi. Hiljem muutusid perenaised tagasihoidlikumaks. Mõned andsid perenaisele ka pisut „kärevalgust“, kuid suurem jagu tasus vaid „tänuga“.

Vallamajas, sekretäri ruumi, seati sisse sõjaväe komandantuur, kuna kantseleiruum jäeti vallavalitsuse kasutada. Vallavalitsuse tegevusse nad otseselt ei seganud. Änti välja igasuguseid määrusi ja käske, mida vallavalitsus pidi täitma kiires korras.

Komandandi korraldusel seati vallas ametisse vilja ja loomade arvele võtmise komisjonid, kuhu kuulusid üks peremeeste, üks tööliste esindaja ja Saksa komandandi

poolt üks allohvitser. Igasse komisjoni oli vallavalitsuse poolt määratud üks saksa keele oskaja, et paremini sakslastega hakkama saada. See samm oli hea, sest mitmed asjad said nii paremini aetud.

Komisjoni ülesandeks oli majapidamistes arvele võtta kõik toidu- ja seemnevili, koduloomad, hobused, loomatoit jne.

Rahvas hakkab peitma vilja.

Kui vallarahvale komisjoni ülesanne sai teatavaks, hakati peitma vilja ja igasuguseid toiduaineid. Oldi hirmul, et võetakse kõik ära ja jäetakse nälga. Vili, jahu, liha ja kõik mis veel leidus, pandi puunõudesse ja siis põrandate alla, hagude, puuriitade ja isegi maa sisse, mis kõige kindlam peidukoht. Et oli kevadine aeg, kaevati öösel põllule auk, kuhu peideti toidukraam. Paljud külsid vilja peale. Peitmise eest oli küll määratud trahv, aga sellest ei hoolitud

Vilja ja loomade üleskirjutamised.

Üleskirjutamist toimetas komisjoni Saksa liige õige kavalalt. Näiteks kirjutati taas peremehe, ehk viimase äraolekul, perenaise ütelse järel vili ja loomad üles, kuid sellega ei olnud veel lõpp. Nüüd mindi sakslase soovil aita ja lauta vaatama, kas ülesantud arvud vastavad ka tõele. Oli peremees oma viljavakad ja lehmad-mullikad õieti ülesannud, oli asi korras, kui aga vähem, siis võeti ülesandja vastutusele. Tegelikult trahvi küll keegi ei maksnud; võib olla, oleks hiljem ka trahvitud, kui nende siinviibimine oleks olnud pikem. Palju tähendas, missuguse saksa mehega oli tege mist. Oli komisjonis hea mees, siis ei käidud vahest ka aidas ega laudas ülevaatamas, vaid lepiti sellega, mis üles anti. Ja kuigi käidi, siis ei pandud igakord ka väga tähelegi, kuis üles oli antud.

Oli juhtumine ühes talus, kus peremees andis 5 kana üles, kui aga komisjoni liikmed toast välja tulid, seisis palju suurem kanakari toalävel. Sakslane naeratas ja läks teistega edasi.

Üleskirjutamise esimeseks tagajärjeks oli see, et hakati lehmade arvu järele nõudma võid ja kohupiima ning kanade arvu järele mune.

Sakslased määravad toidunorme.

Põllusaaduste müük võeti kindla kontrolli alla ega võidud müüa neid erakauplustele.

Ülespidamiseks määrati 15. märtsist kuni 15. sept. ühe inimese kohta — 70 naela ru-

kist, 44 n. otri; hobusele 15. märtsist kuni 15. juunini — 8 puuda kaeru, 38 puuda heinu ja 12 puuda põhku; varsad, aasta vanused, said poole sellest normist; piima-lehm — 10 p. heinu ja 10 p. põhku; noorkari — poole sellest. Viljatoitu oli keelatud anda kariloomadele ja sigadele, viimaseid pidi toidetama jätistega. Seemneks jäeti vakamaa kohta 3 puuda otri ja 4 puuda kaeru. Vili, mis ületas selle normi, tuli ära anda sakslastele. Üle määratud normi tarvitamise, varjamise ja raiskamise eest karistati valjult.

Sakslaste suured viljavõtmise normid.

Kevadel kirjutati üles, mitu vakamaad ja missugust vilja keegi põllupidaja külinud. Sügisel, 30. sept. väljaantud käsukirja järele, pidi iga vakamaa pealt määratud norm ära viidama Võrusse.

Iga külitud vakamaa pealt oli määratud rekvireerimiseks: 4 puuda rukist, 12 puuda otri, 4 pd. nisu, 6 pd. kaeru, 6 pd. herneid, 158 pd. kartulaid, 3 pd. linaseemneid, 2,5 pd. tõuvilja põhku, 3 pd. rukkiõlgi.

Selle normi järele pidi Haanja vald oma külvipinna suuruse järele andma: 382 pd. nisu, 3830 pd. rukist, 11.580 pd. otri, 9708 pd. kaeru, 730 pd. herneid, 400 pd. linaseemneid, 33.960 pd. kartulaid, 8450 pd. heinu, 8000 pd. suivilja põhku, 4100 pd. talivilja õlgi. Kokku — 81.140 puuda.

Kui nii suurt kogu vilja, heinu ja põhku ühe hobuse koormaga mõõta ehk vedama hakata, igasse koormasse 30 pd. pannes, saaks: 12 koormat nisu, 127 koormat rukist, 386 koormat otri, 323 koormat kaeru, 24 koorm. herneid, 13 koorm. linaseemneid, 132 koorm. kartulaid, 281 koorm. heinu, 266 koorm. suivilja põhku, 136 koormat talivilja õlgi. Kokku arvates teeb see välja 2704 koormat. Paneme need koormad Haanjast Võru poole liikuma, iga hobuse ja sõiduki jaoks arvame 6 meetrit teed, siis saaks hoburongi pikkuse 16,5 kilomeetrit, ehk, kui esimene koorem oleks Võru raudteejaamas, siis viimane oleks alles Haanja Munamäe juures.

Et sakslaste ärasõit tuli äkki ja ootamata, siis jäi see „noos“ neil saamata. Ainult kartulaid said mõniseda vakka kätte.

Sakslastel pole asjad korras.

Saksa võimu nõrkemise tundemärgid avaldusid teravamalt oktoobrikuu lõpul. Kõigepealt jäid ära vilja ja loomade sunnivõtmised. Siis tuli ametkonna eestseisja, Saaluse parun Maydel 5. nov. Haanja vallanõukogusse olukorra kohta seletust andma. Paistis kohe, et sakslastel asjad enam ei ole korras. Ta andis nõukogule järgmise seletuse:

Saksa ametvõimud arutavat küsimust, kas ei oleks meie rahvale kohasem ja õiglasem vaba viljamüüki määrata maksvuselle sunnivõtmise asemele, kuna sunnivõtmised on näidanud, et toitusküsimus linnades ja maal, eriti maatarahvale, on muutunud väga teravaks. Põllupidajad on hakanud põllusaadusi peitma.

Siis seletas parun veel, et Saksa sõjaväed lähematel päevadel kavatsevat lahkuda maalt. Kuna meie maa aga uue valitsuse ja sõjavõimu korraldamiseni ei jääks täitsa ilma kaitseta, tuleks paluda Saksa väejuhatust, et nad omad sõjaväed jätaks kohale senini, kuni meil korraldatakse omad jõud. Võib loota, et Saksa sõjavõimud mingit poliitilist mõju meie maa korralduste peale ei avalda.

Vallanõukogu, paruni seletust ära kuulates, otsustas ühel häälel paluda Rõuge ametkonna eestseisjat samme astuda, et praeguse sunnivõtmise asemel lubataks vaba kauplemine viljaga.

Saksa sõjaväe kohalejäämise asjus nõukogu mingit otsust ei teinud, vaid arvas paremaks seda küsimust anda valla täiskogu otsustada. Küsimuse tähtsuse tõttu kutsuti täiskogu kokku 7. novembril. Küsimust sõeluti seal igakülgelt ja ühel häälel otsustati Saksa sõjavägesid mitte paluda jätta meie maale.

Saksamaal arenesid sündmused oma soodu. Tuli revolutsioon. Keiser Wilhelm tõugati troonilt, sakslased lasksid jalga ja meie maa oli neist jälle puhas.

Katkendeid Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni algpäevilt.

E. Eik.

Maailmasõja vahepele allakirjutamine liitlaste ja Saksamaa vahel 11. novembril 1918. a. kajastus Gustav-Adolfi gümnaasiumi õpilaskonnas värs-kete, olgugi veidi segaste tunnetega. Alates juba Vene 1917. aasta revolutsioonist peale oli õppe-

töö keskkoolides olnud pidevalt häiritud. Alul õpilastele omane salarõõm õpetajate puudumiste pärast kadus varsti ja õppetöö häired muutusid tüütavateks, raskeid talutavateks. Libralism koolielus Vene revolutsiooni algpäevil, järsk murrang

teravale reaktsooniavalduste suunas Saksa oku-
patsioonil ajal, ja nüüd — jällegi oodatavad muu-
datused vahameelsemate otsingute poole Eesti
koolielus. Olime õpilastena elanud läbi õppekeele
muutuse vene keelest eesti keelde; õpetus eesti kee-
les pidi aga okupatsiooniegses „Reformschule's“
olema vaid ajutine, aastapärase üleminekuga
saksa keelele. Seda väljendas kujukalt saksa kee-
le nädalatundide arv; neid oli meil, kui klassika-
gümnaasiumis, üheksa, kusjuures tõlkida tuli Cae-
sarit ja muid rooma autorit ladinakeelset sak-
sa keelde, mis kõigile arusaadavaks tehti sama
teksti omakorda vene keelde tõlkimisega. Eesti
keele osa iseseisva õppainena oli koolis asetatud
päris armetusse seisukorda.

Nüüd töotaks kõigele sellele tulla põhjalik muu-
tus. Kuid olime juba küllalt omal nahal saanud
tunda muutusi koolitöös, et sellest tunda erilis-
t rõõmu. Üleminekud ühest koolist teise, alalised
muudatused õpetajate isiklikus koosseisus, üldse
kindlustuse tunne — kõik see oli kaotanud meie
silmsilma „võlu“. Konstateerisime ohkega, et
meie koolilõlv oma sügavpunktis — keskkooli
keskmistes klassides — ei liikunud õnnetihe all.
Oligi nii, koolikord oli lõdvenemas, uus õpetaja-
kond ei suutnud vajalises määras veel lülitada
tõhe.

Vastsündinud Vabariigi päevad olid rasked,
hüdaohutidast lähenes ähvardava paratamatusega.
Peagi, novembrikuu lõpul, ilmesid kooliõpilaste
ridades õppetundidest puudumised, Kaitse Liidu
tööst ja vahiteenistusest osavõtu tõttu. Vajati
kooliõpilasi ka muudeks ülesanneteks. Nii viidi
kord kooli paremad joonistajad Kunstikooli, Tar-
tu maanteel, riigi-laenu üleskutsete plankette joon-
istama.

Detsembri algul ühel päeval ilmusid klassi
viimse õppeaasta õpilaste esindajad-kaitseliitlased.
Tund katkestati ja loendati õpilasi nimede järele.
Õpilase püstitõustes, hinnati silmamõõdu järgi te-
ma kasvu ja kehaehitust. Suuremakasvulised
määrgiti kõlvulistena sõjaväeteenistusse astumiseks,
vähemad jäeti esialgu välja. Üldiselt võeti güm-
naasiumi viimasest kolmest klassist suured
teenistusse kõik, kelle tervislik seisukord seda
võimaldas, kuna noorematest, s. a. 4-st ja 5-st (vene-
aegsest) klassist, vähemakasvulised jäeti välja.
Seega kooliõpilaste-sõdurite ridadesse astunute
vanus kõikus 14—19 aastani. Olles tookordses
5. klassis ja kasvult natuke üle keskmise, pääse-
sin ka mina teenistuskõlvlikuna nimekirja.

7. detsembril katkestati õppetöö koolides kogu
riigis. Teenistusse registreeritud õpilased lasti
esialgu koju elama, kusjuures sõjaväeline õppus
toimus oma gümnaasiumi saalis, Kloostri tänaval,
hiljem ka väljas — Kadriorus ja mujal. Paar päe-
va hiljem anti meile Olevimäel asuvat Sõjaminis-
teeriumi majast saksa päritoluga püssid. Ei ol-
nud siis kellelgi mahti õpetada püssiga ümberkäi-
mist, igaüks katsus ise kuidagi tulla toime. Õnne-
tusi isikuid ei juhtunud. Laskekarjuti peeti Ka-
lamaja kalmistu lähedasel laskerajal. Riidevarus-
tuseks jagati vene sõdureilt mahajäänud, tugevasti
kulunud sineleid, talimütsid (papahhad) ja ilmatu
jämedaid sääresidemeid, mis ümber jalgu mässi-
des, neid tegid justkui elevandi jala jämedateks.
Varsti algas valveteenistus. Viibisime öösel vare-
malt nii pühalik-salapärasel õpetajate-toas; algul
laulsime, hiljem aga tukkusime, või vestlesime kat-
kestatud tööst, koolimälestustest ja arenevast olu-
korrast. Tundsime sellases olukorras endid kuidagi
lähedastena; „klassivahed“, mis tavalises elus ki-
puvad tegema kindlaid piire vanemate ja noore-
mate õpilaste vahel, näisid nüüd olevat silutatud.

Iga nelja tunni takka läiks uus vahetus pidama
valvet Vene tänavale, Vabadussõja Muuseumi praes-
tessesse ruumidesse.

16. detsembril kogunesime käsu kohaselt Narva
maanteel nr. 6-a asuvasse Vene Tütarlaste-erag-
gümnaasiumi ruumesse. See hoone jäigi Tallinna
õppur-sõdurite „kasarmuks“ poolteiseks kuuks.
Nimekirja võetud õpilastest moodustati Tallinna
Kooliõpilaste Rood leitn. Ernst Leithammi
juhtimisel.

Kooli asudes klassid olid tühjad; esimesed ööd
magasime põrandale laotud õlgekottidel. Mõni päev
hiljem moodustati meie hulgas värske „töörühm“,
kes tõi raudvoodid praegusest tolliinspektiooni
majast, sadamas. Kuid magamistarbed pidi igaüks
hankima ise.

Gustav-Adolphi õpilaskond moodustas ühe suure
rühma nelja jaoga, kes asetsesid koolimaja alumisel
korral. Majas oli siis veel võrdlemisi algeline
gaasivalgustus, lambid olid korrast ära; pea olid
needki eemaldatud. Valgustamiseks keerati liht-
salt gaasikraan lahti ning ilmatu-pikk lahtine tuli
pöles ööd läbi klassiruumes, heites viirastuslik-
punakast valgust magajatele. Peagi olid valged
laed tuleleegist tahmunud üleni mustaks. Täbar
oli lugu ka koolimaja käimlatega. Millegipärast
läks veevärk rikki, käimlate põrandad olid alali-
selt üleujutatud ja tuli laveerida vähestel kuivadel
kohtadel, sooritades tõelisi „dessante“.

Päev pärast kasarmusse kolimist, 17. detsem-
ber, oli Tallinnale raskeks katsumiseks. Oli ooda-
ta üldist protestistreiki ja kommunistide väljaastu-
mist. Segaduste vältimiseks saadeti tänavale 4-
liikmelised kooliõpilaste patrullid, ohvitseri või oh-
vitseri asetäitja juhtimisel. Sattusin patrulli, kelle
oli võrdlemisi huvitu ringmaršruut: Pikk tänav —
Suur Rannavärv — Põhja puistee — Väike
Rannavärv — Uus tänav — Olevimägi — Pikk tä-
nav. Seda läbisime nelja tunni jooksul tervelt
üheksa korda. Kostasid meilegi paugud laskmisest
Raekoja väljakul, sama päeva pärastlõunal. Pär-
ast verevoolamist üldine pinevus ja ärevus koda-
nikkonnas tõusis. Liikudes relvades, üksikult või
kahekesi, kostsid meile hüüded, nagu „Poiss, viska
püss maha!“ Kogu õhtu oli meie rühm Pagari tä-
naval, valmis häireks.

Päev hiljem määrati meid kaitsma sadama la-
dusid, Uue-Hollandi tänaval; mõni päev enne Jõu-
lut saadeti õpilasi valvama Tallinna reidile jõud-
nud suurt kaubaaurikut, Saksamaalt saabunud vene
sõjavangidega, kelle hulgas oli ka eestlasi; Jõu-
lu kolmandal pühal olime kaitsmas lihipäise
Toompeale, Lühikesel- ja Pikal-jalal, Maapäeva
kokkuastumise puhul Toompea lossis; 29. detsem-
bril jälle valvasime Inglismaalt päralejõudnud püs-
se ja padruneid, mis olid paigutatud ajutiselt sad-
damas, Kaupmehe sillal asunud ja nüüd juba lam-
mutatud punasesse aita.

Palju oli kiireid ja tähtsaid ülesandeid, mis
meil tuli täita, ja vaevalt neid kõiki veel loetleda
ja kokkuvõtta jõuabki. Nii lisandusid hiljem veel
kutsete laialikandmise kohustused, kodanikkude
Kaitse Liidu tööst osavõtmiseks.

Vanaaasta õhtul püssid kihelesid meie kätes;
kippusime vägisi tervitama uut, sissemurdvat aas-
tat püssipaukudega, kuigi see oli keelatud eksihäi-
rete vältimiseks.

1919. aasta jaanuari algpäevil, vaenlase pealin-
nale lähenemisel, olukorra kriitilisus suurenes, kuid
noortele omast head meeleolu see ei suutnud kõig-
gutada. Rakvere langemisest ei olnud teateid, kuid
Tapa langemine ei jätnud meile selles enam mingit
kahtlust. Murrangupäevad rindel mõõdsid roo-
dule jällegi raskest ja väsitavas patrullteenistuses
linnas.

Jaauari keskpaigast peale muutus elu koolimajas regulaarsemaks. Iga nelja päeva kohta oli nüüd erikava, tolleaegsete väljenduste järgi: patrull lõppus, „trevooga“ (valmisolek häireks) ja puhkus kasarmus. Neist koormavam ja väsitavam oli patrulliteenistus, mis teostus kolme, sageli aga ka kahe vahetusega. Öö-päeva jooksul tuli seega 8—12 tundi patrulleerida, tallates keset tänavaid lund või lõrtsi, mille koristamist noil ajal nõuti vähem. Patrullivaba vahetus viibis Sõjaministeeriumi peahoone praeguses ootetoas, kus öötundidel magati paljal põrandal. Söögi vaheaegadel käidi rühmadekaupa Narva maantee koolimajas.

Õppused peeti peamiselt Kadriorus, hiljem ka Rannavärava mäe väljakul, mõnikord aga ka linnast väljas, Seevaldi metsa taga või Sõjamäel. Siseõppuseid peeti vähe; need teostati klassi- ehk üldruumides ja olid määratud peamiselt relvadega tutvumiseks. Eestikeelsete komando- ja oskussõnade puudumisel kasutati venekeelseid ja oli vene väes teeninud ohvitser-eestlasi, kes ei kohkunud tagasi ka kogu õppust pidamast vene keeles, mis mõnelegi tol ajal veel oli eelistatavam kodumaalt kauese eemalviibimise tõttu.

Meie, Gustav-Adolfi gümnaasiumi rühma ülemaks oli alul noorem-leitn. G. Roosmann. Juba detsembrikuus siirdus ta aga rea rühmlastega Laitarööpalisele Soomusrongidele nr. 3, millel ta langas võitluses jaanuarikuus 1919. a. Teda asendas vast Saksamaalt sõjavangist tagasi jõudnud leitnant N i m r i c h. N.-leitn. Roosmanniga, kes aastatelt ainult mõnevõrra oli meist vanem, kujunenud sõprusvahetuse muutus jahedamaks ja ametlikumaks juba keskikka jõudva, alati kalktõsise karmiiseloomalise Nimrichiga. Viimane leidis õnnetult surma, uppudes Tallinna lahes 1920. aasta kevadel, lõbusõidul purjekaga.

„Trevooga“, häirevalmis olekus viibimine Sõjaministeeriumi ruumes, oli meile nüüd juba füüsiliselt kergem. Väljakutsed harvenesid, mida enam aeg sündalvalt üle jõudis. Puhkuspäevade pealelõunal lasti osa meid koju õhtuni, harvemini ka järgneva hommikuni.

Jaauari lõpupoole rood sai juurde uue valve-teenistuse: „Estonia“ teatri, eriti selle õuel asuva soomusauto kaitsmise. Auto juures olid valvel kaks kooliõpilast püssidega, kuna kaks kooliõpilast kõndisid koos näitlejate-valvuritega ümber „Estonia“. Mäletan, kuid ühel öötunnil, teatri ümber patrulleerides, keegi näitleja kurtis meile, et polevat sugugi kerge pärast viievaatusliku näidendi mahamängimist hakata südaööil sõduriks ja järgneval hommikul uuesti alustada proovidega. Vahist vaba vahetuse „Estonias“ viibimine aeg oli juba meelepärasem. Paiknesime teatrimaja keldrikorral asuvas mugavates tubades, sirvides ajalehti või raamatuid laual, vahetavahel koguni harrastades veeremängu. Veel huvitavamaks muutus lugu, kui lubati ka teatriendustele. Kes hoolitses siis pidukuest, etendusi jälgida sobis samahästi ka vene sõduripluusides-pükstes. „Estonia“ vahiteenistusse oli soovijaid alati rohkem kui vajati.

Soomusrongide ratsasalk, jaanuaris 1919. a.

29.—30. jaanuaril 1919. a. tuli gümnaasiumi ruumid vabastada koolile ja Kooliõpilaste Rood, mis vahepeal oli kujundatud ümber 4-rooduliseks Kooliõpil. Pataljoniks, kolis oma suuremas osas Toompeale, tolleaegsete Korffi (Kiriku tänaval, Toomkiriku vastus) ja Manteuffeli (praeguse Teedeministeeriumi keskasutuse) majadesse. Meie gümnaasiumi rühma 1. ja 2. jagu paigutati aga esialgu Sõjaministeeriumi hoonesse, Pagari tänaval, 2. jagu — nüüdsesse ootetupa, maja alumisel korral, ja 1. jagu — kõrvalruumi, akendega vastu Laia tänavat.

Kas kättesaadavuse tõttu või mõnel muul põhjusel rakendati meid seal viibimisel peamiselt valmisolekuks, mis meile tähendas sama kui kasarmupuhkust. Vahelduseks ja ajaviiteks harrastati Pagari-tänavajaastul lihtsamaid kaardimänge, nagu mariaasi jm.

Ühel päeval, veebruari algul, käsutati meie hulgas 4-liikmeline rühmitus viima vange Naissaare vangilaagrisse. Ilm oli külm ja tuuline, varsti paar meist, nende hulgas ka salga juht, praegune lennuväe major, jäid merehaigeks kõrgetest laine- test kõikumahakanud puksiiril. Saare sadamasillale meile keegi vastu ei tulnud. Õnneks olin varem viibinud korduvalt saarel, mispärast seda ka tundsin. Varsti leidsingi metsas vangilaagri üles, kuhu andsime üle oma valvealused, kes kõik õnneks olid hea ülalpidamisega.

Veebruari keskel Pagari tänaval asunud jaod kolisid samuti teiste osade juurde, Toompeale, esialgu end. Korffi maja uhketesse tubadesse, parkett-põrandatega ja idülliliste kaminatega, hiljem eraldi majja, praegusse Teedeministeeriumi hoo- vis asuvasse ühekordesse hoonesse, akendega vastu Schnelli tiiki ja kauni vaatega üle loodepoolse Tallinna, Kopli poolsaare ja mere.

Toompea-ajastul Kooliõpilaste Pataljon oli vabastatud patrulli, hiljem ka „trevooga“ kohustus- test, kuna peamine tähelepanu juhtiti välisele ja sisemisele õppetegevusele. Läheduses asuva Saksa-Toomkooli võimalda ühes avara väljakuga pak- kus selleks soodsaid võimalusi.

Väliteenistusele lisandus aga juurde juba soo- tu esinduslikumaid ülesandeid, nagu saaterühmana sammumine rindel langenuate matmistel Tallinnas. Relvad rindel tegid hävitavad tööd ning sõjaväe- liste auavaldustega maetavate arv üha kasvas. Eriti maiad olid õpilaste matuste juures lastava-

tele leina-aupaukudele, mis ühel siirasel toimin-
gul päris korralikuks ning kestvaks laskmiseks
kujuks ja ohvitseridelt nõudis hulk aega ja vae-
va hoogsatunud õpilaste pidurdamisel.

Muudest ajaviidetest kasarmus oli õpilastele ju-
ha sissekasvanud lugemine, ka keelte õppimine,
eriti aga püssipeensuste uurimine, nende lahtivõl-
misega. Innuga kuulati ka rindelt tagasijõudnute
kaasõppurite jutustusi oma seiklustest.

Õhtulaul loenduse juures, mida ülemus püüdis
harrastada ühtekuuluvuse tunde süvendamiseks,
osutus küll kauniks kombeks enne magaminekut,
kuid teisest küljest põhjustas aga ka meelepaha.
Ülimusikaalsed, sattudes lauluhoogu, kippusid ühe
õhtuga võtma läbi kogu oma laulu-repertuaari,
lauluhelid kõlasid südaööni, takistades unesõp-
radel magamist.

*

Alates juba detsembrikuu keskpaigast 1918. a.
iga paari nädala takka pöörduiti Roodu, hiljem
Pataljoni juhatuse poole, anda soomusrongidele
paarikümne-liikmelisi kontingente õppur-sõdureid.
Soovijaid rindele sõita oli igakord rohkem kui suu-
deti vastu võtta. Üldiselt kooliõpilaste rindel vii-
bimine ei kestnud kaua. Pärast mõne nädala või
kuu soomusrongil viibimist, pöörduiti jälle tagasi
Tallinnasse, Pataljoni, kust uued vahetused siirdu-
sid tagasitulnute asemele.

Märtsi algpäevil keskkoolid alustasid oma õp-
petegevust ja Pataljonis teenistuses olijatele lisandus
veel kooliskäimise kohustus, mida küll suudeti
täita väga korraldult. Ei saa salata, et „sõdurite“
koolis õppimine avaldas isegi teatud demoraliseerivat
mõju kooli korrale. Noorteleti anti väeosast
tubakat ja koolijuhatus pidi paratamatult lubama
neile suitsetamist kooliruumides.

Ühel ennelõunal, oli vist 11. märtsil 1919. a.,
tuli meie ruumesse Toompeal tollaegne Merejõu-
dude juhataja Johan Pitka, ühes saatjaskon-
naga. Meid käsutati Manteuffeli maja teisele kor-
rale Pataljoni tollaegsesse õppesaali. Johan Pitka
kandis lühidalt ette meie kokkukutse põhjuse: for-
meeritavas 200-liikmelises Meridessant Pataljonis

tuuakse neli roodu, iga rood komplekteeritakse
eriväeosade meestest. Üks rood moodustatakse Ka-
levi Malevast, teised merimeestest ja mujalt, kuna
2. rood koosneks Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni
50-st õppurist.

Eriti soovitas J. Pitka Meridessant Pataljoni
tulikut neile, kel meri südame lähedal, kuna koo-
liõpilastest koosnev dessant-rood, saades oma esi-
mese praktika ja karastuse merisõidus, oleks tai-
melavaks tulevikus asutatavale merikadettide koo-
lile — meriväe ohvitseride ja inseneride etteval-
mistamiseks. Juba poole tunni jooksul täitus soo-
vitud norm, mis koosnes peamiselt Gustav-Adolffi,
endise Realkooli ja tollaegse Tehnikakooli vane-
mate klasside õpilastest.

Järgmisel päeval kolisime elama uude asupai-
ka, dessantlaevaks vajalised ümberehitatud ja ko-
haldatud „Aleksi“le“, mis Merijõudude juhataja
käskkirjaga ümber nimeti „Kalevipojaks“. Vii-
mast nime kannab laev tänaseni, pidades ühendust
Tallinn-Stokholmi liinil.

Märtsi keskpaigast alustasid külmenesid; paks
jääkate neil merelahtedel, mis võisid tulla kõne
alla dessantideks, ei lasknud laevu liikuda. Oli
ju praegune „Suur Tõll“ siis veel soomlaste valdu-
ses ja suurtükkidega varustatud „Tasuja“ ei suut-
nud jäälohkujana kuigi palju ära teha. Neil põh-
justel Meridessant Pataljon paigutati esialgu vast-
formeeritud Soomusrongile nr. 5, millega 16. märtsi
õhtul sõideti Petseri rindele, abiks teistele soo-
musrongidele.

Meridessant Pataljon töötas kõigest kaks kuud,
kusjuures võtsime kooliõpilastena osa kõigist lah-
ing-operatsioonidest mitmel rindel. Meri-
dessant Pataljoni likvideerimise järele maikuu lõ-
pul anti selles teeninud kooliõpilastele võimalus
valida, — kas minna tagasi Tallinna Kooliõpilaste
Pataljoni, või jääda teenima juba madrustena-
meriõpilastena meriväkke. Väiksem osa läkski
tagasi, kuna suuremale osale, umbes 30 meist, järg-
nes üle viiekuune teenistus esimesel Eesti sõja-
laeval, — „Lembitul“.

Novembris 1936.

Valga raudteesõlmes Saksa vägede pealetungi algul.

EUGEN UNTER.

Saksa väejuhatuse eestikeelses lendlehes, mis
dateeritud 18. veebruariga 1918. a. ja mida levi-
tati Saksa lennukelt Lõuna-Eestis, toonitati
muuseas, et Saksa sõjaväed marsivad Eestisse
eestlaste palvel — neid päästma.

Veel samal päeval levines Valgas rahvasuus
kuulutena jutt, et Saksa sõjavägi on asunudki
juba pealetungile ja et Vene sõjavägi taganeb.
19. veebr. hommikul rüügiti sellest veelgi veen-
vamalt, ehkki puudusid igasugused usutavad
andmed. Vene I ja XIII-da armeede staabid,
kes asusid Valgas, ei teadnud sellest midagi.

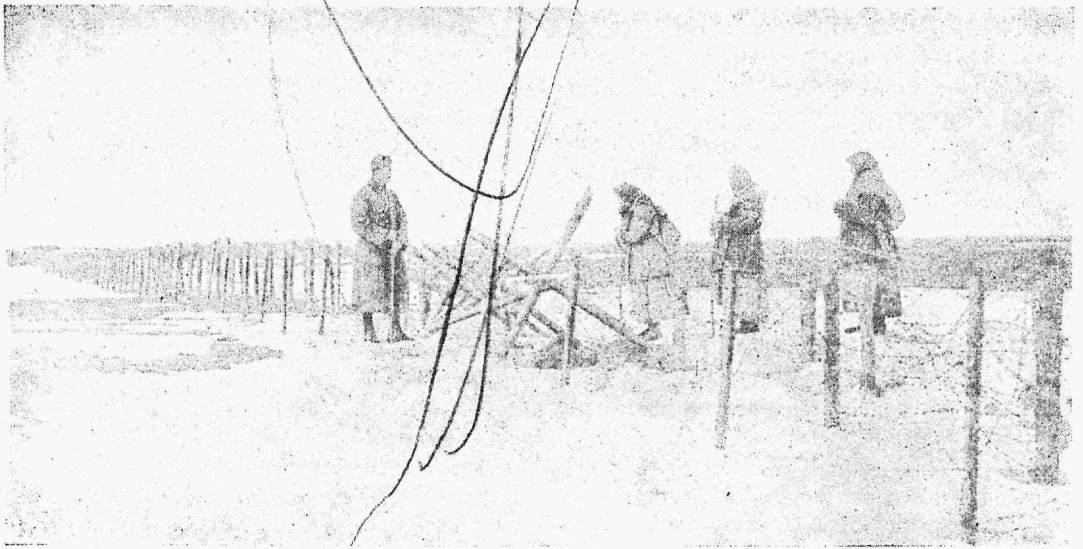
Oli tulnud aeg, kus armee staap ei tea,
mis teeb rindel armee...

Ei olnud teateid sakslaste edasilükkumise üle
ka raudteelastel, kes olid Vene rinde juhatuse
käsutuses.

Olenevalt olukorrast ja arvestades Valga
raudteesõlme ametnike ja töölise kärsitusega,
Valga Raudteetehase ja Veojaoskonna Täidesaa-
tev Komitee, otsustas saata kohe 2 ametnikku
Võnnu suunas üksikul kiirveduril, et: 1) koha-
peal teha kindlaks, kuivõrd on põhjendatud kuu-
lujutt Saksa sõjaväe edasilükkumise kohta ja
2) asuda kohe raudtee varanduse ja ametnike
evakueerimisele Võnnu-Valga liinil, kui see osu-
tub vajalikuks.

Saatuse tahtel komandeeritavad ametnikud
olid eestlased, nimelt Oskar Kurlents ja nende
ridade kirjutaja.

Õhtupoolikul, pärast kella 14, kui läänetuu-
led pöördusid lõuna-idakaaresse ja kraadiklaas
näitas — 9,6 C, sammusin O. Kurlents'iga,
mõtteid vahetades, Valga raudteejaama veduri-

Eesti-Vene piiril Vabadussõja lõpul, 1920. a. algul.

Vene naised paluvad meie sõdurilt ülepiiri laskmist, toiduainete muretsemiseks.

tedepoo poole. Vedur seisis täie auru all juba sõiduvalmis.

Astunud vedurile nägime, et selle meeskond koosnes lätlastest. Vedurijuhiks oli noor tehnik Theodor Ragis.

Tegime korralduse, arendada maksimaalne kiirus, läbistada kõik jaamad ja peatuda ainult seal kus käsime. Jaamadele oli sellest etteteatud juba varem.

Mõne minuti pärast Valga linn ja Säde jõgi olid meie seljataga.

Vaid veidi enne Volmarit peatusime Vrangellshofi peatuskohas.

Astusin roopaseadja putkasse, tegin juttu sakslastest, kuid seal ei teatud neist midagi.

Sõitsime edasi.

Lähenedes Volmarile, oli näha juba kaugelt jaamaaisel rahatult askeldamas eraisikuid ja sõjaväelasi Vene mündreis. Peatusime. Vedur püürati kohe ümber eraisikute ja sõjaväelaste poolt. „Vüige meid Valka“ — karjusid eraisikud. „Sõitke edasi“ — karjusid sõjaväelased, „haagime külge 5 vagunit pürokseliini ja sapööri-dega.“

Eraisikuile vastasime, et sõidame edasi, kuni näeme sakslasi. Sõjaväelastele vastasime, et raudteel maksvate reeglite järgi on valjult keelatud paigutada lõhkeainega laaditud vaguneid vedurile lähemale kui 11-nes vagun. Jaam oli aga vaguneist lage — ei olnud ühtegi vagunit vahelepanemiseks. Sõjaväelased olid järelejätmatud ja pärast pikemat peatust, videviku ajal, võtsime vagunid siiski kaasa.

Ka Volmaris ei teadnud keegi, kui kaugel on sakslased, kuid sapööri rindele ruttamine pani mõtlema...

Sõit jätkus. Teel vaatasin tahapoole — pürokseliiniga laetud vagunid olid üleni veduri sädemete tuisus. Vaikisin. Vedurijuhi jääkülmad, möödalibisevad pilgud nagu tahtsid meile midagi etteheita, võib olla peatust Volmaris... Õudne sõit: taga — 5 vagunit pürokseliini, mis igal hetkel võis plahvatuda, ees — vaenlane teadmata kauguses.

Vedur arendas peaaegu maksimaalse kiiruse, kuigi kütteks olid toored ja jäätanud haavapuu halud.

Temperatuur aina langes, tundus juba 15 C. Taevas selgenes.

Kaugel kerkis taevavõlvis sädelevate tähtede poole Võnnu kiriku terav torn.

Liginesime esimesele ülesõidukohale, lugesid Võnnust Volmari poole. Oli näha valvepost, kuid kelle oma? Kõikide vedurilolijate tähelepanu oli pööratud valvepostile; püssitääkidest tundsimine, et ülesõidukohal seisis siiski veel Vene valvepost.

Ülesõidukohalt oli ka näha, et jaamas seisis rong, mille ees vedur esitsaga Valga poole. Kihutasime suure kiirusega jaama ja peatusime otse peasissekäigu kohal.

Jaamaaisel võis silmata mahapillatud seljakotte, sineleid, uusi siberilamba nahast poolkaskaid, muusikariistu, tükisuhkrut, riisi jne. Nähtavasti oli jaamas toimunud suurem rüüstamine ja rutuline põgenemine.

Astusime suhkrut ja kasukaid mööda jaama-
hoonesse et saata Valka telegrammi selle kohta,
mis teel tehtud, nähtud ja kuulnud.

Telegrafikontori üks oli pärani lahti, kontori-
ruum paksu tolmu täis. Parajasti kisti ragi-
nal maha telegrafiaparaate, juhesid, rikuti sis-
seseadet.

Küsisin askeldavalt sõdureilt:

„Kelle korraldusel see sünnib?“

„Seltsimehe Nahimson'i korraldusel, ta on
ise ka siin.“ (Nahimson oli XII armee Täide-
saatva Komitee tegelasi.)

„Kui kaugel on sakslased?“

„Tunni aja eest olid sakslased 7 versta lin-
naast, metsavahelisel teel.“

„Aga mis teeb Vene vägi?“

„Juba taganes süit läbi põhja suumas; veel
on tulemas need osad, mis mere pool. Oleme
kahe rinde vahel.“

„Kas vastu ei panda?“

„Ei tea.“

Nõnda vastasid üksikud sõdurid minu küsi-
mustele. Nähtavasti kuulusid nad sideüksusse.

Teha polnud niisuguses khaoses midagi. Väl-
jusime jaamaesisele, seal nägime, et jaamakor-
raldaja, umbes 50—55 a. mees, jooksis sõrki
edasi-tagasi jaamaesisel, roheline kupliga pet-
rooleumilamp käes.

Pöördusime küsimusega isikute poole, kes ka
seda pealt vaatasid:

„Miks ta külмага pinsaku väel jookseb
edasi-tagasi, jaamaesine on ju isegi küllaldaselt
valgustatud?“

„Ta on tänase töökoorma all kaotanud vaim-
lise tasakaalu. Ta on hullumeelne.“

Korruga kuuldus valju käsklus: „Pögenege
varju, varsti järgneb plahvatus.“

Jooksime O. Kurlents'iga veereservuari hoo-
ne taha. Veidi hiljem järgneski kõrvulukustav
plahvatus.

Vaatasime nurgatagant välja ja nägime, et
jaamahoonest vähe maad Riia poole hõljus õhus
umbes 20 m kõrgune suitsu- ja tolmusammas.

Eesti Vabadussõjas N-Vene punaväe suurtüki-
tulest purustatud taluhoone Dubrovka külas,
detsembris 1919. a.

Raudteesild lendas õhku. Õnneks meie ve-
dur oma 5 vaguniga seisis kaugemal.

Otsustasime jätta oma veduri sapööridele
ja asusime kaubarongi vedurile, mis veel seisis
jaamas, nagu oleks tal aega küll ja küll.

Tegime korralduse kohe sõita välja Valga
poole.

Vedurijuht ajas algul vastu: esiteks ta ei
nägevat teed ja signaale, sest katlarõdul ole-
vat ligi sada põgenikku, teiseks rong on liialt
raske — ei jõua võtta kohalt.

Vedurijuhiks oli poolakas, kes evakueeritud
Poola raudteilt ja komandeeritud Valga veo-
jaoskonda.

„Teil pole täit aurugi“, tähendas Kurlents,
vaadates manomeetrit. „Otsekohe tõstke auru!“

Aur tõstetud, rongile anti esiteks veidi ta-
gurpidikäik, siis kohe ettepoolekäik ja rong
halkaski tasa ning raskelt veerema Valga poole.

Vaatasin vedurilt paremale — seal oli terve
väli täis kerge lumelinikuga kaetud tuliuisi sõ-
javäe voorivankreid, suurtükke, lõõke jne. Kah-
ju oli jätta kõike maha, kuid parata polnud ka
midagi. Aega oli liialt vähe. Saksa sõjavägi
võis jõuda juba linna külje alla.

Ülesõidukohalt oli juba Vene valvepostki ka-
dunud. Vasakul, kaugel lumeväljadel ja maan-
teel liikusid jalaväe osad, ratsanikud ees ja
külgedel. Kõik näiliselt täies korras.

Varsti möödusime nendest — jõudsime välja
kahe rinde vahelt...

Rong liikus tigusammul. Jaamadest võtsime
veel peale üksikuid põgenikke.

Karta polnud meil midagi, sest seljataha
jäid tühjad jaamad ja sapöörid meie taga hoo-
litsesid juba selle eest, et sillad lendasid kor-
ralikult õhku.

Kella 14 paiku 20. veebr. 1918. a. jõudsime
Valga semafori juurde, mis oli kinni. Valga
jaam oli sõna tõsisel mõttes täiskiilutud. Lah-
kusime rongilt ja kõmpsisime jala edasi.

Varsti oli kõigil valklastel teada tõeline olu-
kord.

Raudteetehase ja Veojaoskonna Komitee, sil-
maspidades kõiki neid asjaolusid, otsustas üks-
meelselt evakueerida Valga raudteesõlme, jättes
ametnikele ja töölistele vaba valiku.

20., 21. ja 22. veebr. 1918. a. veeresid ron-
gid üksteise järele Pihkva suunas. Tööle ra-
kendati noil päevil umbes 125 vedurit. 2000—
3000 vagunit oli vaja ära viia. 22. veebr. eva-
kueeriti ka I ja XII armee staabid.

23. veebr. 1918. a. hommikul, kui Saksa eel-
vägi oli astunud üle Eesti piiri ja peatunud
Valga raekoja ees, sapöörid olid valmistanud
neile sel puhul „auvangu“ — linna ääres lendas
õhku suur laskemoonaladu.

Jooni meie sõjaväe toiduainetega varustamisest Vabadussõja algaegeadel.

Kv.-ametnik N. Kraus.

Vabadussõja algpäevil tegevust alustades polnud Varustusvalitsuse Toitlusjaoskonnal kasutada mingisuguseid ainete tagavarasid. Samuti esialul puudus ka raha nende soetamiseks (esimene summa toiduainete muretsemiseks — Mrk. 4000 — saadi alles 29. nov. 1918. a.). Kõik tuli alata n. ö. mittemillestki. Üldse oli olukord tol ajal sarnane, et ka raha eest midagi saada oli raske, kuna maa oli nii Vene kui Saksa vägede poolt sõna otseses mõttes tühjakslaastatud. Kuid meie vägede organiseerimine oli juba käsil ja toitu neile tuli muretseda. Asuti siis ka täie energiaga tööle, ärakasutades ainete hankimiseks kõiki võimalusi. Kuidas ja millistel asjaoludel tuli tegutseda, sellest allpool paar näidet.

Okupatsioonivägede juhatus oli kogunud palju mitmesuguseid toiduaineid, ärasaatmiseks Saksamaale. See varandus koosnes peamiselt Eesti riiklik-rahvuslikest väeosadest, nende laialisaatmisel 1918. a. kevadel, äravõetud varustusest, samuti ka rahvalt kokkukraabitud varandusest. Kõige selle varanduse peale meil oli õigus, kuid oma õiguse maksmapanemiseks oli meie jõud veel väike. Tuli seepärast leida teisi väljapääsuteid. Ja leiduski.

Koplis ja sadamas seisid terved rongid varustusega ning sadamas ja mujal tulvil laod toiduainetega, ärasaatmise ootel. Tekkis küsimus, kuidas sellest vähegi osa saada. Uuriti siis välja, et sadamas end. mereväe aida tagaküljel viib mingi trepp akna juurde, kust kaudu pääseb valvurite tähelepanemata lattu. Parajal momendil, öösel, laaditi seal akna kaudu kaks veoauto täit suhkrut, soola ja üldse, mis aga kätte sattus, sest ega valikuks polnud aega. Need olid siis üldse esimesed toiduained, mis Eesti vägede jaoks saadi. Öösel äratoodud kraam paigutati Pagari tänaval Toitlusjaoskonna ruumesse, mis seega kujunes ka meie esimeseks toidutagavarade laoks. Hiljem need ained arvestati Intendantuuri arveraamatutes kui „Var. Val. keldrist saadud“. Saades sellest õnnestumisest julgust, võeti järgmisena ette juba suuremaulatuslik operatsioon. Mõningate eeltööde järele, mõnede isamaalikkude raudteelaste toetusel ühel pimedal ööl haagiti Koplis valmis rongi küljest 10 või 12 vagunit lahti ja toodi linna elektrijaama taha haruteele, kus need, kaitseliitlaste abil tühjendati. Nüüd selgus, et meie sõjavägi oli esialgselt varustatud 2 vaguni kaertega, 2 vaguni lihakonservidega, 2 vaguni viinaga, 1 vaguni aiaviljaga ja mõne vaguni nisujahuga, kuuviikutega ja mitmesuguste muu ainetega. Tühjad vagunid kui „asitõendused“, saadeti kogunisti ära — Haapsalusse.

Sarnane toidumuretsemise viis oli küll väga riskantne ja, võib olla, polnud vast ka küllaldaselt soliidki, kuid teist teed ja võimalust olukorrast ülepääsemiseks ei olnud. Tuli asuda seisukohale, et kui on sõda, siis olgu sõda ja otstarbe pühendab abinõusid. Liiategi oli tegemist meie rahva oma varandusega, mis meilt väevõimul ja sundusega oli ära võetud.

Samal ajal püüti leida ka teisi võimalusi tähtsamate ainete, nagu liha, leib jne., muretsemiseks. Liha saadi sel teel, et igal hommikul kella 5—6 paiku läksid mõned jaoskonna ametisikud linna tapamaja ette ja ostsid seal niipalju liha või loomi kokku kui sel päeval üldse toodi linna (ja palju sel ajal just ei toodud). Nii saadi harilikult 5—6 siga, vahest ka veidi rohkem. Raha liha eest makseti Toitlusjaoskonnas, Pagari tänaval. Muidugi ei meeldinud sarnane ostmisviis linnakodanikele; eriti vihased olid aga lihunikud, kes ei kohkunud tagasi isegi „tegelikuks“ minemast. Nii üks jaoskonna ohvitser, raporteerides päevase töö tulemustest, (28/XI) ühtlasi palus enesele välja anda laskeriista, kuna „ei taha järgmisel korral ilma kaitseriistata lihunikkudega tegemist teha“.

Parem polnud asi ka leivaga. Tehti käike küll Toitlusministeeriumi, küll Linna Toitlusosakonda, kuid need käigid, vähemalt esialul, annud tulemusi. Muusas oleks märkida, et Linna Toitlusosakonda juhatas tol ajal lvn. Bleimann (kurikuuks „admiral“). Sel härral jatkus isegi jultumust intendantuuri ametnikule tähendada, et „pole vajagi selle opritšnikkude karjale leiba“. Siiski läks korda ka Linna Toitlusosakonnalt vähe leiba saada. Hiljem jõuti Tallinna garnisoni leivaga varustamises kikkuleppele Rotermanniga.

Vähesel määral saadi aineid ka nm. „Eestimaa Varusvalitsuselt“. Nii saadi leiba 16. novembril 6 pd. 10 nl.; 18. novembril 3 pd. 10 nl.; 19. novembril tangu 1 pd. 10 nl.; 20. novembril leiba 6 pd. 10 nl.; tangu 35 nl.; kartulaid 12 pd. 20 nl. Üldse 1. detsembriks 1918. a. oli saadud: leiba 371 pd. 10 nl., nisujahu 845 pd. 23 nl., võid 4 pd. 38 nl., suhkrut 4 pd. 08 nl., tangu 13 pd. 13 nl., sigureid 97 pd. 4 nl., heinu 15 pd., kartulaid 163 pd. 34 nl., vorsti 7 pd. 20 nl. ja tubakat 57 pd. 20 nl.

Spekulatsioon õitses tol ajal väga lopsakalt, mille tõttu üksikute isikute kätte kuhjus suurel arvul mitmesuguseid toiduaineid. Seetõttu liikusid linnas alaliselt ringi kõik jaoskonna kätuses olevad ohvitserid ja ametnikud, kes hankisid mitmesugusel teel teateid peidetud ainete kohta, samuti käisid ärist ärisse ning, leides suuremal arvul aineid, need kohapeal panid müügi-keelu alla, ehk ka, eriti esimestel tegevuspäevadel, kohe kaasaolevatele veoabinõudele laadisid ja ära töid. Sagedased olid tol ajal ettekanded Sõjaministrile, et „erateel saadud teadete põhjal“ on seal ja seal mitmesuguseid aineid. Kord leiti kusagil 1.085 pd. suhkrut, millest pidi jatkuma varustamiseks tolleaegse kalkulasiooni järgi umbes 2 kuuks, kuid et raha suhkru eest maksmiseks puudus, siis paluti Rahaministeeriumi võtta arve õiendamise oma peale. Sageli toodi ka miilitsa ja Kaitse Liidu poolt äravõetud toiduaineid toitluslattu ja alles hiljem, tagantjärele, tuli selgitada nende ainete omanikke.

28/XI avaldati „Päevalehes“ kuulutus, et vajatakse kohe moonamuretsejaid Eesti rahvaväele. Leiduski ettevõtjaid, kes võtsid endale liha, kapsaste, viljakohvi j. m. muretsemise. Jaanuari alul 1919. a. sõlmiti nendega esimesed lepingud.

Väljapatarei nr. 5 positsioonil Irboska kindlustatud joonel, Holohhahjas, septembris 1919. a.

Märksa tunduvam oli juba Toitlusministeeriumilt saadud ainete kvantum ainetest, mis viimane sellekohase lepingu põhjal oli üle võtnud sakslastelt ja saanud ka välismaalt. Esimesed ained saadi Toitlusministeeriumilt detsembri alul: nii saadi 2/XII soola 379 pd. 30 nl. ja suhkrut 315 pd.; 3/XII tangu 150 pd. ja kaeru 200 pd. Järk-järgult saadavate ainete kvantum tõusis, nii et sõja lõppedes oli üldse saadud Toitlusministeeriumilt tähtsamaid aineid: leiba — 536.280 pd., rukist ja rukkijahu — 213.437 pd., nisu ja nisujahu — 371.607 pd., otri — 13.242 pd., liha — 63.526 pd., Ameerika pekki — 287.697 pd., kaeru — 179.218 pd.

Sarnaselt kogutud ained kasutati peamiselt Tallinna garnisoni ja mereväe osade toitmiseks, kuid tuli saata ka ained, nagu suhkur, sool jne., väljaspoole Tallinnat ja isegi välismaale (Soome, seal formeeritava abiväe jaoks).

Paralleelselt ainete muretsemisega töötati välja ja pandi maksma ka mõningaid korraldusi toitlustamise alal. Nii kinnitas juba 21/XI 1918. a. Sõjaminister esimesed toiduainete ja hobusemoona normid ning 29/XI 1918. a. „toiduainete muretsemise, valmistamise, alalhoidmise ja tarvitamise määruse“. Samuti novembris Varustusvalitsuse ülemal ringkirja nr. 1-ga, anti esimesed juhtnõuvid toiduainetega varustamise kohta, millede järgi pidid väeosad igapäev teatama Toitlusjaoskonnale: 1) toidulolevate inimeste arvu, 2) olemasolevad ainete tagavarad, 3) ainete sissetuleku, mis saadud mitte Varustusvalitsuselt ja 4) missuguseid aineid, kui palju ja missuguse hinnaga on võimalik saada kohapeal nii kohalikele väeosadele kui ka teistes kohtadesse saatmiseks. Kuna vastava korralduse põhjal kõik toiduainete nõudmised käisid Toitlusjaoskonnast läbi, siis nende andmete kohaselt reguleeris Toitlusjaoskond ainete jaotamist üksikute väeüksuste vahel. See kõik nõudis palju pingutavat tööd, kuna väljasaatmisel tuli iga aine juures kalkuleerida, kas jätkub homseks või ei, ja sageli oligi nii, et ei jätkunud ning järgmise päeva jaoks tuli aineid juba juurure muretseada. Asja tuli ajada otsustavalt ja kiirelt, jättes kõrvale formaalsused. Nii nõudis ka Sõjavägede Ülemjuhataja (pvk. nr. 17), et mingil tingimusel ei tohi nõudmisi kinni pidada, s. o. väljaandmist takistada; nõudmisi võis kontrollida pärast ainete väljaandmist.

Tähtsamate toiduainete muretsemisviisidest väljaspool Tallinnat asuvate väeosade jaoks, pea-

le maaomavalitsustelt ja keskoitluslaost saadavate ainete, oli esikohal siiski rekvisitsioon. Rekvisitsiooni mõistet käsitati esialul väga laialdaselt: rekvireeris iga üksik väeüksus, andes vastu vaid harilikul paberil allkirja ainetes tuvõtmise kohta. Sarnase rekvireerimiskorra kohta hakkas tulema proteste nii maakonnavalitsustelt kui ka üksikisikutelt. Nende protestide tagajärjel avaldati Sõjavägede Ülemjuhataja päevakäsk (4/I 1919. a., nr. 5), kus tehti teatavaks, et rekvireerimise õigus on ainult Sõjam. Var. Val. ja Diviisi ülematel või nende poolt volitatud isikutel, samuti peab rekvireerimise juures viibima omavalitsuse esindaja. See korraldus tehti teatavaks telegrafi teel. Varustusvalitsuse ülemal poolt väljaantavate rekv.-tunnistuste väljaandmine sündis Toitlusjaoskonna kaudu. Tuli siiski veel ette ka kõrvalekaldumisi ja seetõttu kokkupõrkeid ulatasid isegi kuni relvade tarvituselõvõtmiseni. Eriti tekitasid pahameelt Balti Rühm (hiljem Balti Pataljon) ja Põhja Korpus (armee), kelle kohta niipalju kaebusi tuli, et lõpuks ei saadud teisiti, kui tuli nende väeosade juurde määrata Var. Val. esindajad.

Toitlusjaoskonna kohustustesse kuulus: andmete kogumine tagavarade kohta üksikutes maakondades; järelevõtte, et rekvireeritud ained saaduks just nendele väeosadele, kellele nad määratud; igasuguste kaebuste ja rekv. puutuvate küsimuste selgitamine. Küsimusi oli palju ja väga mitmesuguseid. Leidus küllalt isikuid, kes püüdsid igasuguste võtetega varjata aineid ja kõrvaletoimetada, või jälle esinesid väiksemaski asjus kaebustega. Sellest siinkohal paar iseloomustavat näidet. Lehtse mõisa omanik parun Hyene 1919. a. jaanuari alul kaebas, et tema mõisasse on tulnud salk sõdureid ühe noore juhi saatel, tapnud seal lehma ja „õginud“ ära. Palus lehma eest välja maksta 800 rubla.

Huvitav sünnjuures on, et lehma „ära õgijate“ salga juhiks oli nooruke-vabatahtlik Hyene, kaebaja oma sugulane, vist vennapoe. Kord tuli jälle kaebtus, et Tori mõisa omanik, sõites Saksamaale, on annud mõisa karja üle Alliku mõisale, ja viimasel olla kavatsus loomi erateel maha müüa. Tuli kiiresti astuda samme ja hulk liha oli jällegi „päästetud“. Tuli palju palveid ka rekvisitsioonidest vabastamiseks. Nii palus 9/III 1919. a. Petseri Maakonnavalitsus kogu maakonda vabastada sõjaväe varustamisest. Siis

saadi jälle andmeid, et väerinna lähemas seljatanguses jäetakse põgenevate elanike poolt maha mitmesuguseid toiduaineid. Nende ainete päästmiseks ja vedamiseks määrati 10/XII 1918. a. erikomisjon. Kõik neid küsimusi tuli selgitada Toitlusjaoskonnal ja Var. Val. ülema kaudu ette kanda Sõjavägede Ülemjuhatajale.

Kõigile, pingutustele vaatamata, ei läinud siiski korda koguda suuremal arvul toiduaineid tagavaraks. Tuli elada, n. ö. peost-suhu. Sõjavägede Ülemjuhatajale tehtavatest ettekannetest selgub, et 31/III 1919. a. (esimene sellekohane ettekanne; edasipidi igal kuul) oli toiduaineid tagavaraks: 1. Diviisil — toiduaineid 2 päevaks ja hobusemoona 1 päevaks; 2. Diviisil — toiduaineid ja hobusemoona umbes sama tagavara; Soomusrongide Diviis oli kuidagi suutnud end paremini varustada; nii oli neil üksikuid aineid tagavaraks 2—7 päevaks, kaeru isegi 25 päevaks. Samal ajal oli kesklaos (Tallinnas) kogu sõjaväe jaoks — loomaliha 1 päevaks, vorsti 2 päevaks, soola 14 päevaks, kohvi 3 päevaks, suhkrut 2 päevaks ja heinu 2 päevaks; leiba saadi Ro-

termamilt, kuna teisi aineid ei olnud ühe päeva tarvidusekski. Vähehaaval tagavarad siiski suurenemisid, nii oli 31/V 1919. a. juba tagavarasid: 1. Diviisil — 5 päevaks; 2. Diviisil — väeosadel — 1 päevaks, peale selle Intendandi laos kogu Diviisi jaoks lihakonserve ja jahu 4 päevaks; 3. Diviisil — väeosadel 2½ päevaks ja Intendandi laos kogu Diviisi jaoks umbes 6 päevaks, Soomusrongide Diviisil — üksikuid aineid 3—8 päevaks ja keskladudes kogu sõjaväe jaoks — vorsti, vürtsi ja makarone 1 päevaks; heeringaid, kapsaid ja kohvi 7 päevaks; leivajahu 22 päevaks; nisujahu 19 päevaks ja kaeratangu isegi 32 päevaks. Igal järgneval kuul, ehkki pikka-mööda ja vähesel määral, tagavarade hulk siiski suurenes, mis näitab, et tagavarade soetamist teostati varustuse eest hoolitseva ametkonna poolt, eesotsas Var. Val. ülemaga, suure püsivusega ja järjekindlusega. Nõuetava kõrguse ei tõusnud see aga siiski kunagi, selleks olid olud liialt piiratud. Kogu sõja kestel jõuti, kõigile raskustele vaatamata, siiski enam-vähem rahuldavalt varustada sõjaväge toiduga.

Kuidas tuli meile rahu.

A. Nurme.

1919. aasta lõpul asus 1. Jalaväepolgu 2. rood eesliinil, Vääska külas, Narvajõe kaldal. Pärast punaste tagasilöömist oli meie rood parajasti mõnepäevalisel puhkusel Samokrassi külas, mis asus umbes 6 km eelliini taga. Meie asemele tuli Vääska külla 6. Jal.-polgu rood, kuna see polk oli hiljuti toodud Viru rindele.

Et Narva piirkonnas tookord vahetpidamata käisid ägedad lahingud, siis asus meie rood Jõulu viimasel pühäl jälle liinile, Vääska külla, kuid seekord 6. Jal.-polgu roodule varuks.

Oli üldiselt teada, et aasta lõpul peeti Tartus rahu sõlmimise üle läbirääkimisi, kuid suurt usku meil ei olnud selle kavatsuse rutulisse kordaminekusse.

Jõudis kätte uue-aasta öö. Meelestatud endised sõjaaastad Poolamaa väljadel ja lapsepõlve pühad kodutares.

Öö möödus mullaonnis, kibeda suitsu sees, mida tekitas küdev ahi. Ei võinud veel kuidagi aimata, et tähtis silmapilk — rahu — on nii lähedal. Kuna hommiku-

pooltsel ööl Narva pool vaikus ka lahingkära, siis tundus vaid õhus justkui midagi iseäralikku.

Uue-aasta hommik 1920. aastal.

Ilm oli eriliselt vaikne, külm ja nõiduslik; lumi krudises jalge all; ei kusagilgi polnud kuulda ainustki püssi-ega suurtükilasku. Rinda asus pühalik tunne!

Siis viimaks saabus teade:

R a h u!!!

Kõik olid üllatatud... Ei tahtnud nagu uskuda seda.

Vähe toibudes, täitis imelik joovastus pea, rõõmuvärinad läbistasid keha. Esimesel hetkel ei mõistatud midagi rääkidagi. Kõiki valdas järsku tugev liigutus- ja rõõmutunne. Kui esimene vaimustushoog vaibus, langesid mitmed, õnne soovides, üksteisele kaela. Hüüti: „Hurraa!“

Kõigil mõlkus meeles mõte: Oleme sõjaurmast pääsenud! Kuuldavale tulid hoogsad õnnesoovid kodumaale:

„Elagu vabaksvõideldud Eesti!“

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat veebruaris.

1917. a.

24. veebr. Rahutuste algus Peterburis.
27. „ Mäss Peterburi garnisonis.

1918. a.

14. „ Üleminek vanalt kalendril uuele: 1. veebruari asemel loetakse 14. veebruar.

17. veebr. Saksamaa teatab, et vaherahu Venega lõpeb 18. veebruaril.

18. „ Saksamaa algab sõjategevust. — Vene sõjavägede ülemjuhataja Krõlenko käsk Tallinnat lõhkeainetega purustada. — Saksa lendurid pilluvad Valgas ja Volmaris lendlehti. — Enamlased võtavad üle 1. Eesti Di-

- viisi Staabi. — Saksa väed asuvad Eesti mandri okupeerimisele.
20. veebr. Maapäeva Vanematekogu koosolek „Estonias“. — Saksa väed maabuvad Virtsus. — 1. Eesti Polk vangistab Haapsalus enamlaste juhid.
21. „ K. Pätsi, J. Vilmsi, A. Saare j. t. katse sõita 1. Eesti polku, Haapsalus. — Saksa väed jõuavad Haapsalusse. — 1. Eesti polgu ülem polk. E. Pödder deklareerib Saksa väekolonni juhile major Steffens'ile Eesti iseseisvust ja sõlmib kokkuleppe.
22. „ Vangistatud baltlased saadetakse Siberisse, Krasnojarskisse. — Saksa väed jõuavad Valka. — Punakaardi kokkupõrge sakslastega Riisiperes.
23. „ Keiser Wilhelm II vastus Liivimaa ja Eestimaa rüütelkonna esindajaile Saksamaa valmisoleku kohta neile toetuse ja abi andmiseks. — Eesti iseseisvuse manifesti väljakuulutamise Pärnus. — Enamlaste käsk arreteerida Ülemkomitee liikmeid. — Kokkupõrge punakaardi ja Saksa vägede vahel Keilas.
24. „ Enamlaste väljasurumine Tallinnast ja Eesti Vabariigi väljakuulutamise. — Eesti Päästekomitee päevakäsus, millega antakse rahvale ja sõjaväele esimesed korraldused iseseisvas Eestis. — Saksa väed jõuavad Tartu, Võrru ja Mõisakülla.
25. „ Päästekomitee avaldab päevakäsus Eesti Ajutise Valitsuse koosseisu, K. Pätsi juhtimisel. — Saksa väed jõuavad Tallinna, Pärnu, Viljandi ja Paide.
26. „ Saksa väed vallutavad Tapa.
27. „ Saksa väed jõuavad Rakveresse.
28. „ Ilmub esimene päevakäsk Eesti sõjavägedele. — Kokkupõrge Vene ja Saksa vägede vahel Järva-Jaanis.
- 1919. a.**
1. „ Retk Pulkovo küla suunas. — Härgmäe (Ermes) jaama vallutamine. — Valga ja Võru vallutamine.
4. „ Petseri vallutamine.
6. „ Eesti Ajut. Valitsus otsustab jaatavalt Läti abistamise.
7. „ Lahing Krasnõi-Lugi küla vallutamisel. — Laanemetsa raudteejaama vallutamine.
8. „ Koiküla raudteejaama mahajätmine.
9. „ Sauleki jaama ja saeveski mahajätmine ning uuestivallutamine. — Lahing Koiküla mõisa all.
10. „ Sauleki jaama ja saeveski mahajätmine ja vallutamine.
11. „ Retk Mõniste mõisas.
13. „ Põhja-Poegade Rüg. I pataljon algab Valgast pealetungi Marienburgi suunas.
14. „ Uzdna karjamõisa vallutamine. — Ilkino mahajätmine. — Rindel asutakse Soomusrongide Divisjoni formeerimisele. — Meie vägede üldise pealetungi jätkamine Lõunarindel. — Salatsi (Salisburgi) alevi ja mõisa vallutamine. — Heinaste alevi, Tikmatši, Kodjaku mõisa, Sabelina küla, Pangevitsa mõisa ja Irboska jaama vallutamine. — Meie väed jõuavad Pangevitsa ja Košelki rajooni. — Meie väed jõuavad Koiküla rajooni.
15. veebr. Tikmatši mahajätmine. — Viski küla ja Koiküla raudteejaama vallutamine.
16. „ Mobiliseeritud meeste vastuhakkamine Kuivastes. — Tailova raudteejaama vallutamine. — Heinaste mahajätmine. Senno küla vallut. ja mahajätmine.
17. „ Ajut. Valitsus tunnistab rüütelkonna mõisad Eesti riigi omanduseks. — Mustjõe silla, Mõniste mõisa ja jaama, Hopa jaama, alevi ja mõisa vallutamine. — Põhja-Poegade Rüg. II pataljon (ilma 1. kompaniita) algab pealetungi Marienburgi suunas.
18. „ Eesti-Läti leping Läti väeosade moodustamise kohta Eestis. — Fitinka ja Karostelli külade mahajätmine. — Zagorje vallutamine ja mahajätmine.
20. „ Soomusrongide Divisjoni asutamine. — Misso (Illingen) mõisa vallutamine.
21. „ Marienburgi vallutamine. — Lüüakse tagasi vaenlase kallaletungid Vašina-Gora vallutamiseks.
22. „ Punaste pealetung kogu Viru rindel. — Lahing pealetungiva vaenlasega Ustje-Žerdjanka küla kaitsmisel. — Salatsi mahajätmine.
23. „ Ülemjuhataja Staabi asutamine. — I Soome Vabatahtl. Salk sõidab Viru rindele Narva alla.
- 23.—25. Viru rindel jätkub punaste pealetung Uzdnast mereni.
23. „ Sallaneki, Egle ja Ramneki talude mahajätmine.
24. „ Esimene iseseisvuspäeva. — Eesti Punase Risti asutamine. — Eesti Vabaduse Risti asutamine. — Eesti Panga asutamine. — Egle ja Sallaneki talude ja raudtee vahimaja nr. 155 vallutamine.
25. „ Soomlased lahkuvad Marienburgist. — Lüüakse tagasi vaenlase kallaletung Riigikülale. — Pangevitsa postijaama mahajätmine. — Suur-Rjabtsova küla vallutamine.
26. „ Lüüakse tagasi vaenlase kallaletung Pangevitsa mõisale ja Vašina-Gorale.
27. „ Eesti miiniristleja „Lennuk“ jõuab Liibavi sadamasse.
28. „ Bobkova, Lebedõ, Satrubje ja Borkanova külade mahajätmine ja uuestivallutamine. — Marienburgi ja Pangevitsa mõisa mahajätmine. — Puna-vägede röövretk Võõpsu ja Räpina.
- 1920. a.**
2. veebr. Eesti-Vene rahulepingu allakirjutamine Tartus.
4. „ Vene Kesktäidesaatev Komitee (Zik) ratifitseerib Tartu rahulepingu.
13. „ Asut. Kogu ratifitseerib Tartu r.-lepingu.

Vigade parandus.

„Vabadussõja Tähistel“ nr. 1 (4) on sattunud paar viga, mida toimetuse palub lahkesti vabandada ja parandada.

Lhk. 3 artikli pealkirjas on trükitud „1918. a.“, peab olema „1919. a.“; lhk. 41, 2. veerg, 10—11-s rida alt on kirjutatud — „kuulipildujate roodu ülem kapten H. Jürgenson“, peab olema: „3. roodu ülem al.-kapten J. Hünerson“.

VICKERS-ARMSTRONGS LIMITED

LAEVAEHITUS, MASINAEHITUS,
ÜLDTEHNILINE VARUSTUS,
RELVASTUS

PEATEHASED:

BARROW-IN-FURNESS NEWCASTLE-ON-TYNE

Peakontor: Vickers House, Broadway, London S. W. 1

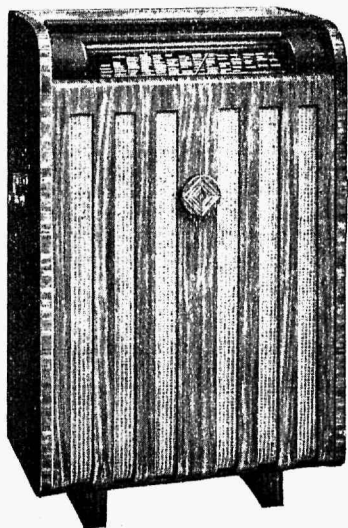
ESINDAJA EESTIS:

A. SAKOVSKI

POSTKAST 260

TALLINN

KÕNETRAAT 441-96

Raadio aparaatide eliit:

Blaupunkt Hornyphon

Ekco Lorenz

Mugavad, ökonoomsed

sõidua autod **ADLER**

Mootorrattad **N. S. U.**

Jalgrattad **N. S. U.**

„ **Adler**

„ **Husqvarna**

A/S TORMOLEN & Ko

Tallinn, Raekoja pl. 17

Telefon 428-06

A. B. KONE O-Y.

HELSINKI

Asutatud aastal 1911

Suurim ja võimelisem eritehas Soomes töstetoolide ehituse alal.

AINUESITUS EESTIS:

Soome Tehnika Büroo Tallinn, Köhleri 14-12. Telefon 303-83

ehas on varustatud uusimate masinatega ja omab tehnika uuemad seadeldised

ehas töötab üle 280 töölise ja ametnikuga

Rahvusvahelised transpordid

Schenker ja K^o

Tallinn, Rataskaevu tän. 23

Kõnetraadid: 443-63, 443-64,
443-65, 445-49, 459-33.

Osakonnad: Tartus ja Valgas.

S U U R I M

LÕHKEAINETE ERALADU EESTIS

KAUBANDUSÜHISUS

M. J. SEPP & Ko

T A L L I N N

SUUR KARJA 18-20

TELEF. 462-22

K/K.

„Elgen“ - E. Gendel

Kalosside ja kummijalan. en-gros ladu

Kummivabr. „Aksim“ (Norra esindaja)

Tallinn, Uus 4

Telefon 430-82

Riidevärvimistööstus

Home

Tallinn, Paldiski mnt. 25
Kõnetraat 452-61

*Töötab üle — värvoib, trükib, pleegitab, pressib, käärrib
ja apreteerib — igasugust riiet ja riidematerjale*

TÖÖ KIIRE JA KORRALIK

HINNAD SOODSAD

A-S.

„EESTISIID“

Ketramise- ja kudumisevabrik,

seadistud 1932. aastal.

Valmistab

kõiksuguseid riideid ja lõnga.

VABRIKU LAOD:

Tallinn, Viru tän. 5, telef. 447-87

Tallinn, Viru tän. 14, telef. 443-97

Tallinn, Laadaplats 70

Tartu, Poe tän. 2, telef. 10-17

Narva, Peetri plats 1

Viljandi, Tartu tän. 1, telef. 30

Petseri, Turuplats 17, telef. 1-19

Eritellimiste vastuvõtmine.

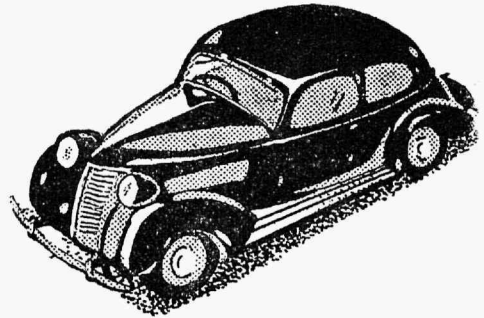
Restide müük.

UUS EESTI

*pakub iga päev pal-
ju tarvilikku ja hu-
vilaval kodu- ning
välismaill.*

**Teie oma huvides on iga
päev lugeda „Uus Eestit“**

F O R D V-8

1937. A. ERITÜÜP
8,5/65 h-j., 5-istmeline,
4 uksega Inglise uudis-
mudel tõi uusi väärtusi
autoasjandusse.

Esindaja:

A-S. ESTAKLAND

Tallinn

Sadama 11. Tel. 427-65

V. Viru 6/8. Tel. 470-17

Tallinna karusnaha

parkimise, värvimise ja
puhastamise tööstus

„PARVE“

Tallinn, Liivalaia 84, telefon 447-28

Georg Hendrikson'i nöörیتööstus

Pärnu mnt. 129   Telefon 459-23
LADU: V. Karja 6   Telefon 445-29

TARTU LINNAPANK

TARTUS, RAEKOJAS Tel. 11-32, 2-32

Võtab raha hoiule

jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi ning maksab ajakohast protsenti

Annab laene

Ostab ja müüb väärtpabereid, müüb klassiloterii pileteid ning toimetab kõiki pangaooperatsioone. Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkamates kohtades maal

Saadaval hoiukarbid

Ühisuse

„Lõuna-Eesti Eksporttööstajad“

Lihakauplused asuvad:

TARTUS: Ülikooli tän. 7, telef. 12-59

„ Tähe „ 72, „ 12-18

„ Narva „ 9, „ 12-22

„ Narva „ 123, „ 14-08

„ Riia „ 125, „ 14-50

VALGAS: Vabaduse „ 32, „ 32

AKTSIASELTS

Ühiselu trükikoda

TALLINNAS, PIKK T. 42
KÕNETRAAT 442.04

Rotatsioonitrükk
Värvitrükk
Kooditrükk

VALMISTAB MAITSEKALT
JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

Trükikoja juures laos alati saadaval: vallavalitsuste ja valla-kohtute kantseleiraamatud, kutsed, teatelehed, maksuvii-tungid jne. Notaritele voli- kirja planketid, advokaati- dele kohtuotsuste planketid jne.

SINGER

õmbulusmasin on masin kogu eluajaks ja laste-las-tele, sest **Singer'i** kaup- luste võrk üle maa seisab hea pisema kui rikke eest. Arvestagu sellega iga masi- naostja, sest seda tagab **ainult** maailmafirma

SINGER

Pikaajalise järel- maksu tõttu pole ost üldse märgatav.

SINGER'i kauplused üle maa.

Koolitarvete- ja kirjastusühing

„Töökool“

Tallinn, S. Pärnu mnt. 17, telef. 462-56
Rakvere, Tallinna tän. 32, telefon 17

Alati saadaval
uue ilukirjandus,
kõik koolitarbed
ja kirjutusmaterjal.

SIIDITÖÖSTUS

„TEKSTILANA“

Tallinn, Merepuiestee 17

„Rotermanni Tehaste“ maja.
Telefon 313-38

Valmistame kõrges headuses igasuguseid

voodri
teki
kleidi
mantli

} riideid

Siidist, poolsiidist ja villasest.

Kaubamaja

Th. Kaarmann

Tallinn, Raekoja 10

Telefon 432-83

K L A A S
PORTSELAN
MAJATARBED

Söögisaal

„*Koit*“

Uus tään. 3

Parem lõunatamise koht Tallinnas

ü „VÕIME“

Asut. 1921. a.

Trükikoda

plakatid, trüki erialaga.

Raamatuköitmine ja karbitööstus.

Tallinn, Estonia pst. 17 (Gorbatschevi majas),

Kõnetraat 455-58.

Valmistab oma alasse puutuvaid töid asja-
tundlikult, kiirelt ja odavalt.

KOHVIK

H. Feischner

HARJU 48
TEL. 445-00

Miks on

„PÄEVALEHT“

suurim Eesti ajaleht?

Sest „PÄEVALEHT“ on juba enne Eesti iseseisvust julgustanud Eesti rahva eneseteadvust ning virgutanud teda parema tuleviku poole.

„PÄEVALEHE“ suur objektiivsus, suurte elutõdede õieti mõistmine ja eestluse ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt kõrgesti hinnatavaks.

„PÄEVALEHE“ tööotsimise, tööpakkumise, ostu, müügi jne. kuulutused, mis eriti huvitavad laiu hulki kõigist ringkonnist, väljendavad elavalt ja iseloomustavalt mitmekesise ja rohkearvulise kuulutajaskonna soove ja nõudeid.

Miks just „Päevalehes“ kuulutamine tasub end mitmekordselt?

Sest „PÄEVALEHT“ on kõige suurema levikuga ajaleht kodumaal ning tema lugejaskonna suur mitmekesisus kindlustab kuulutuste kasulikku mõju kõikidesse ringkondadesse.

Seepärast on ka arusaadav, et äri- ja tööstusringkonnad kaupade turustamisel kasutavad esmajärjekorras just

„P Ä E V A L E H T E“

Keemiatööstus

G. Schwarz & Co

Tallinn

Telliskivi 59

Telef. 440-00

NAISTE- JA MEESTERAHVA
RÄTSEPAÄRI

A. PROSS

S. TARTU MNT. 72-1
TELEFON 310-37

Nõudke
Teed
Geiša

Kauplustest **A. USTINOVIC**

Tallinn, Sakala 18   Telef. 468-00

Metsaäri

Elmar Torv

Laulupeo 26

Telef. 304-10

*Eesti õde, eesti vend
Eesti tööga ehi end!*

Iga asjatundja amatöör tarvitab

FOTOTARBEID

sest nende tuntud headus kindlustab parima edu

AGENTUUR:

„ESTANIL“, Kursell & Raudsep Tallinn, V. Posti 6

ELEKTRO-KEEMIA TÖÖSTUS

„URANIA“

Eriala:

Kõrgeväärtuslised elektri-
taskulambi- ja anoodpatareid.

Pandimaja kauplused

soovitavad suures valikus **uusi**
ja **pruugitud esemeid**

Kauplus, Maneeži t. 4, tel. 301-23:

Valmisrõivad: ülikonnad, palitud, kasukad, joped, karusnahad, peakatted jalatsid jne.; vaibad (põranda ja voodi); tasku- ja käekellad, sõrmused, paberrossitoosid ja muid kuld- ja hõbe asju, fotoaparaadid, binoklid, laskeriistad, sporditarbed, kohvrid jne.

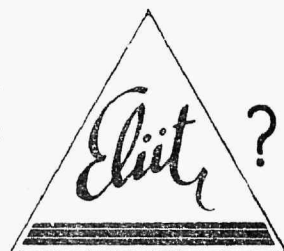
Kauplus, Narva mnt. 18, tel. 306-84:

Moodne mööbel: nagu riide-, puhveti- ja raamatukapid, kirjutus- ja söögilauad, toolid, sohvad, tugi- toolid, voodid jne.; õmblusmasinad, kirjutusmasinad, jalgrattad, muusikariistad, grammofoonid, teemasinad, peeglid, pildid, pildiraamid, seinakellad, laelambid jne.

Võetakse asju komisjonimüügiks

Külastage Pandimaja kauplusi!

Kas tunnete
meie kaunimat
siidsukka

Palume katsetage!

Tulemustest vaimustute!

Ainuvalmistaja:
Sukatööstus
„Cotton“
Tallinn,
Põhja puistee 7

RAAMATUKAUPLUSED

KLUGE & STRÖHM

ASUT. 1913
PIKK TÄN. 9

F. WASSERMANN

ASUT. 1838
PIKK TÄN. 7

TALLINN

Tarvitajateühisus „Tarbija“

pakub ainult väärtkaupa

Metsaeksport äri

M. Judeikin & Pojad

PEAKONTOR:

Võru, Vabriku tänav 6, tel. 89

OSAKONNAD:

Tallinn, Uus Sadama 11, tel. 428-09

Mustvee, tel. 15

Põlva, raudteejaam, tel. 4-c

V. ENGEL

Elektrotehnika
äri ja tööstus

Igasugused elektri tarbed

Tallinn, Pikk tän. 39, telef. 444-53

Eksport- ja importfirma

M. Smirnov

Tallinn, Narva mnt. 24, tel. 302-68

Soovitame küttepuid
suurel ja väikesel arvul

Vennad Veisenberg

Tallinn, Sakala tänav nr. 19,
telefon 460-16

Eesti Kirjanduse Seltsi

perioodiliste väljaannete omandamist pole veel keegi kahetsenud!

Elav Teadus — populaarteaduslik seeria, mis oma sisult seisab paremate välismaa sellelaadiliste väljaannete tasemel. Ainevalikult on ta vägagi eluline ja huvitav haritlasele ja esitusviisilt arusaadav ka algkooli lõpetajaile. Moodsast kodukorraldusest praegusaja maailmapoliitikani, kosmose ääretusest üherakulise olese abitute liigutusteni ulatub ta valdkond: kõige mitmekesisemad vaimu- ja loodusteadused leiavad peamiselt eesti teadlaste poolt usaldava esituse asjatundliku toimetuse juhatusel. Varustatud rohke pildimaterjaliga ning rõõmsate värviliste kaantega ilmub aastas 12 ca 112-lk. raamatut, à 1 kr., ette tellides **9 kr. aastakäik.**

Suurmeeste Elulood — biograafiline seeria, mis tutvustab maailma suurte isikute elu ja loomingut lapsepõlvest surmani, näitab võitlusi ja raskusi, võõraid maid ja rahvaid ja ajaloolisi aegu põneval ja kaasahaaraval kujul. Peale teadmiste rikastamise annavad elulood usku ja julgust ellu; väga tihti on kuulsaid mehi võrsunud kehvadest oludest ja nende elukäik on heaks eeskujuks igäihele. Aastas ilmub 6 piltidega umbes 150-lk. raamatut, ette tellides **7 kr. 50 s. aastakäik.**

Maailmakirjandus — ilukirjanduslik tõlkeseeria maailmakirjanduse klassilisist teoseist nii proosas kui värsis. Ta koosseisu kuuluvad tööd, mida loetakse suuriks vaimseiks väärtusiks kõigi rahvaste juures, mis on alussambaiks Euroopa kultuurile ja mida õpitakse koolides. Teoste ainult nimepidi tundmine nende kättesaamatuse tõttu võõras keeles võib alles nüüd muutuda nende sisuväärtusest osa saamiseks; liati nende tõlkijad valitakse parimate asjatundjate hulgast. Arvustus ongi MK esimesele, 1936. aastakäigule andnud täie tunnustuse. Aastas ilmub 6 umbes 300—600-lk. raamatut, à 3 kr. 75 s. — 6 kr., ette tellides **18 kr. aastakäik.**

Eesti Kirjandus on kuukirjaks kõigile neile, kes huvituvad kirjanduse, keele, kultuuriloo, rahvaluule ja -teaduse küsimustest ja kes soovivad kursis olla ilmunud raamatutega. Olles eesti suurimaks kirjandusekäsitlejaks ja -arvustajaks, kannab ta kokku varanduse, mida võib tarvis tulla igal ajal — nüüd ja 10 ja 100 aasta pärast. Lisana ilmuvas „Eesti raamatute üldnimestikus“ on toodud hoolas bibliograafia kõigist Eestis ilmunud (ja Nõukogude Vene eestikeelseist) trükiseist. Aastakäik 12 nr-t, à 50 senti, ette tellides **5 kr. aastakäik.**

Eesti Kirjanduse Selts

Tartus, Aia 19, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

A-S. MERILAIID & Ko.

AURULAEVA OMANIKUD

TALLINN, AIA 5^A

MÖÖBLI- JA
MUDELITÖÖSTUS

J. BÖHR

Tellimiste vastuvõtmine
Töö asjalik

Maakri 4. Tel. 302-39
TALLINN

Akumulaatori
ja
elemendi tehas

Konstantin Mühlwerk

Jaama tän. 8

Telefon 306-67

PILTPOSTKAARTIDE LADU

V. OTS

TALLINN, HARJU TÄN. 44
KÖNETRAAT 445-65

J. VIIDERMAN

Tallinn, Viru t. 6. Tel. 454-88.

Soovitab lugupeetud daamidele suures valikus:

Viini ja Pariisi
MODELL-KÜBARAID,

käekotte, sirme, kaelakeesid, sigareti- ja puudri-
toose. Igasugu sametit ja lameed, tülli, kleidi- ja
pesupitse ning kaunistusi. Siid- ja trikoopesu,
sukki, kindaid ja muid moeartikleid.

Alati saadaval viimased moeuudised.

TRIIKPESU TÖÖSTUS

Valmistab meestepesu nagu:

Päevasärke,
frakisärke,
kraesid, veste,
pidzaamasid,
supelmantleid j.n.e.

Diplomeeritud meister

L. KRUPKIN'I juhatusel
Tallinn, Sauna t. 8, tel. 459-59

Nõudke kõikjal

kõrgeväärtuslike

shokoladivabrik

PROGRESS'I

saadusi

Tallinn, Narva mnt. 19.

Telefon 309-67.

Asut. 1867

Th. Stempel, Tallinn

Asut. 1867

Kardinad • Mööbliriided • Vaibad • Linased ja pesuriided

Pikk tän. nr. 15

Telefon 437-37

Herman Rõivas'e

kodumaa vabrikute riidekauplus

Tallinn, Estonia pst. 11. Telef. 304-80

tagab parima, mustriküllasema valiku kõikidest hooaja riidekaupadest.

Müük suurel ja väikesel arvul.

Liha eksportäri

Eduard Treikelder

Tallinn, Koidula 11.

Telefon 303-31.

Eksporteerin

*sea-,
lamba- ja
veiseliha.*

Ostan Tallinnas turuhindadega
elusloomi ja liha.

Mehaaniline Puutööstus

Jlmar Sulbi

Tallinn, Õuna 18, tel. 475-28.

Valmistab

elegantseid
ärisisustusi ja
mööbleid.

Reumahaiguste

vastu tarvitage

„UROLITH'i“

Urolith on müügil kõikides apteekides.

Valmistaja

G. Gnadebergi ja E. Leydeni
apteek Tallinn, Suur Karja 4.

A. SCHEER

Posamendi-, paela- ja trikoovabrik
Tallinn, Viru tänav nr. 4. Telefon nr. 444-82.

Kino „Helios'e“ peal III korral

Tellimiste
täitmise
kiire ja
korralik,
mõõdukate
hindadega.

Valmistab seltsidele
lipunööri ja **narmast**,
kõiksugu **mööblinarmaid**
ja igasugu muid posamendi-
tööstuse artikleid.

NORDDEUTSCHER LLOYD BREMEN

Kevadised huvireisid päikseküllasesse lõunasse.

- Vahemere-reisid — a/l. „General von Steuben”
27. 2. — 17. 3, 19. 3. — 12. 4., 14. 4. — 4. 5.

Sõiduhinnad alates ca. Ekr. 365.—

- Madeira-reisid — a/l. „Stuttgart”
24. 3. — 7. 4., 10. 4. — 30. 4. Sõiduhinnad alates ca. Ekr. 230.—

Nõudke prospekte ja teateid: *BALTI LLOYD* Tallinn, Pikk 62
Telefonid: 449-63, 442-75.

Ületamataks häduselt
ja hinnalt jääb

„Milvi”
hambapasta

Saadaval kõigis ärides.

A-S. „EPHAG”
TALLINN

Mehaaniline
jalanõudetööstus

Cartus,
Kroonuaia tän. 32.

V A L M I S T A B
igasuguseid jalanõusid
kõrges headuses.

Müük ainult suurel arvil.

Jällemüüjatele
soodsaim ostukoht.

Laevaühing „EEROO”

Disponent kapten K. Mitt,
Janseni 9, Tallinn.

Telegr. aadr. „EEROO”
Telefon 303-79.

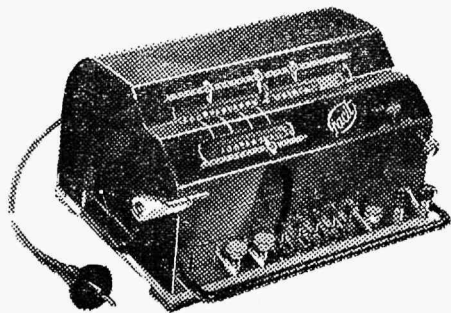
Joach^m Christⁿ Koch

Esindaja Eestis

Vene tän. 12

Tel. 434-67

Omandage 10-sõrme-
süsteemiline arvutaja

„FACIT“

mis oma kerge käsitusviisiga
teeb arvutamise hõlpsaks.

Esindaja:

V^a Loun & Sebitikov

Tallinn, Niguliste tän. 18

Korgivabrik

Vennad Auster

Asutatud Pärnus 1888. a.

Vabriku saadusi:

igasugused korgid, päästevööd, pääs-
terõngad, korktallad ning- kontsad,
õngekorgid ja korgipuu kalureile

Presskorgi osakonnast:

isolatsioonvahendid igaks otstarbeks,
mustad (bituumen) ja heledad (korgi-
värvi) plaadid seinte isoleerimiseks
igas jämeduses, torude isolatsioon,
vannitoe matid, igasugused alused
ja masinatihendused

Tallinna ladu

Rüütli tän. 4, telefon 430-30

Graafiline asutus

„L I G R A“

Tallinn, Toompuiestee 10

Tel. 435-88

*Valmistab kõiksuguseid kivi-
trükitöid korralikult, asjatund-
likult ja odavate hindadega*

„SAKALA“

Asutanud C. R. Jakobson a. 1878

Suurim, vanem, loetavaim ja mõjuvaim provintsileht Eestis

Ilmub neli korda nädalas

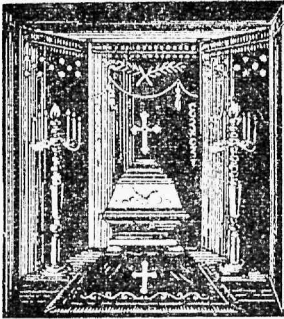
Toimetus ja talitus Viljandis, Lossi 26, postkast 32, tel. 31 ja 2-31

Suurim matusetarveteladu

Fa „Optimus“

Omanik **K. Sotnik**

Tartus, Suurturg 9 (Raekojaplats) Tel. 10-98

Soovitab odavalt suures valikus tamme-, saare- ja teistest puudest valmistatud nägusaid ja korralikult ehituid **puusärke, metallpäärgi ja muid matusetarbeid**

Tartu Erakliinik

Riia tän. nr. 34, telef. 12-60.

Ravitakse kõiki haigusi väljaarvatud nakkushaigused

Sünnitusosakond

Röntgenikiired

Kõrgustikpäike

Sollux

Diathermia

ja teised elektri raviaparaadid

Laboratoorium

Eesti Hüpoteegipank

Tartus, Võidu tän. 11, omas majas,

annab linnade ja alevite kinnisvaradele pikaajalist laenu pantlehtedes. Laenult võetakse aastas $6\frac{1}{2}\%$ intresse ja 1% kustumaksu.

Laen kustub $33\frac{1}{2}\%$ aastaga, teda võib aga igal ajal pantlehtedes tagasi maksta. Laenu antakse kiviellamutega kinnisvaradele kuni $\frac{2}{3}$ ja puuellamutega kinnisvaradele kuni $\frac{1}{2}$ nende väärtusest panga hindamise järgi.

Eesti Hüpoteegipanga pantlehed annavad aastas nime hinnast 6% sissetulekut ja on heaks kapitali mahutamise vahendiks, olles kindlustatud kõigi panga varadega, laenuvõtjate kinnisvaradega ja nende solidaarse vastutusega, samuti ka kindlustusseltsidega sõlmitud erilepingutega. Neisse pantlehtedesse võib mahutada seltside, ühingute, haigekassade, vaeslaste, omavalitsuse ja muid kapitale ja neid pantlehti võetakse valitsusega tehtavate lepingute tagatiseks ja aktsiisi- ning tollimaksu kindlustuseks.

Mitmesuguses mustris
köögigarnituure

SUURMÜÜGIL

A/s NORMA's

Tallinn, Narva mnt. 19

O/U.

Sporleder

Tallinnas, (end. B. Whishaw)
Asutatud 1880. aastal
Telegr. aadr.: Sporleder—Tallinn
TELEFONID 457-16 ja 457-17

Speditsoon,
süte- ja koksi import,
laevaagentuur,
avarii komissariaat

Piiritusepuhastamise
vabrikute osaihisus

**TALLINNA
VIINAVABRIK**

Tallinn, Merepuiest. 15
Telefon 304-26

LIKÖÖRID,
NAPSID JA
KONJAKID

Parfümeeria ja
kosmeetika osak.

Tie
ideaal raadiovastuvõtja on

ESINDAJA:

K. LOIK SUUR KARJA 19/2
TEL. 446-81, 469-11

ZENITH
—LONG DISTANCE—RADIO

4 laineala 14—2100 meetrini, High-Fidelity ja selektiivsuse kontrolliga

Koloniaal-kauplus

Joh. Kärm

Tallinn, Kopli 2, telef. 470-84.

Müün võistlemata odavate hindadega igasugu saiajahu, rukkijahu, kruupe, odratangujne.

Saadaval kõik tubakasordid ja maiustused.

Müük suurel ja väikesel arvul.

Inglise kaitsevääriie

tuntud firma

Ceo. F. Sanctuary. Bradford

saadaval

E. M. Ü. Tallinnas ja tema osakondades.

Esindus Eestis

E. HENNINGSON

TALLINN.

EESTI ARSTIDE-KLINITSISTIDE ÜHINGU

ERAHAIGLA

Narva m. 6-a, Tallinnas, tel. 428-80.

Statsionaarne ravi igal erialal. Alatine arstlik valve.

RÖNTGENIKABINETT: läbivalgustused, ülevõtted, röntgenteraapia, (ravi). Tasud vastavad keskhaigla taksidele.

RAADIUMIRAVI.

ELEKTRIKABINETT: diathermia, kõrgsüütpäike, sinine valgus, elektrivibratsioonid, neljarakuvann, diathermia mudaga.

MASSAAŽIKABINETT: üldine ja osaline massaaž.

VESIRAVILA: männiekstrakti-, meresoola-, Haapsalu tervismuda-, söehappe-, pärimi- ja vahuvannid, istevann, valguskapp, aurukapp, charcot-, šoti-, kapillaar-, aurudušid.

LABORATOORIUM: kliinilised ja bakteriooloogilised analüüsid ning kvantitatiivsed, keemilised ja mikrokeemilised määramised veres.

KEEMIA TÖÖSTUS

J. HALBREICH

Gustav Pihlakas

Paberikaupade-, kirjaümbrike-, köitmise- ja lineerimistööstus.

Tallinn, Vaksali pst. 2.

Telef. 434-79.

A. SCHAPIRO & Co

Asut. 1890. a.

Ostab ekspordamiseks igal arvul kõiksugu tooreid nahku ja tooreid metslooma nahku.

Maksab kõrgemaid päevahindu.

*Sisseostukohad: Tallinnas, Estonia pst. 13, telef. 301-85.
Narvas, Malmi tän. 7, telef. 1-21.*

KREENHOLMI PUUVILLASAADUSTE MANUFAKTUURI OSAÜHISUS

Asutatud 1857. a.

Vabrikud: Kreenholmis, Narva lähedal • Juhatus: Tallinn, Pikk 68, tel. 426-63

M Ü Ü G I K O H T:

Kaubandus-Tööstus A/S „Kreenbalt“

Tallinn, Suur Karja 13, telefon 425-14

Müük ainult suurel arvul

Üheski kodus,

koolis, ametasutuses, arsti, või muu vabakutselise ooteruumis, rahvaraamatukogus, kohvikus, söögimajas ega juuksuriäris

e i t o h i p u u d u d a

Eesti ainuke vasesügavtrükis ilmuv pilditehniliselt ja slsu mitmekesisuselt ületamata ajakiri

„NÄDAL PILDIS“

mis ilmub kaks korda kuus ja maksab tellides: aastas Kr. 5.—, poolaastas Kr. 2.50, veerandaastas Kr. 1.25, välismaale 50% kallim. Tellimisi võtavad vastu kõik vabariigi postiasutused.

Tellige veel täna „Nädal Pildis“

F. STRAUSS & Ko.

SPEDITSIOON

TALLINN, Pärnu mnt. 6-43
Postkast 321. Tel.-aadr. „Straussco“

KONETRAADID: kontoris 445-27
tollinspeksioonis 459-23

OSAKONNAD:

TARTU — Lai 6, telefon 8-36
PÄRNU — Kuninga 15, telefon 30-2
VALGA — Härrade 13, telefon 85

A.-S. Grünberg & Ko

Asutatud 1868. a.

Tallinn, Pärnu m. 6-43. Postkast 107
Tel.-aadr. „Grünbergco“

SPEDITSIOON

KONETRAADID: kontor 445-16
tollinspeksioonis 459-23

OSAKONNAD:

TARTUS: Lai 6. kõnetraat 8-36
VALGAS: Härrade 13, kõnetr. 85

TARTU EESTI MAJANDUSE ÜHISUS

TARTUS, HOLMI TÄN. 12-18.

OSAKONNAD:

Tartus, Võru t. nr. 4 ja Söögiturg nr. 3,
Räpinas, Pukas, Puhjas, Kavastus,
Kambjas ja Võrus

**Suurem ja kõige vanem
majandusühisus Eestis**

Laos suures valikus soodsatel tingimustel
põllumajanduslikud,
ehitus-, raua-, nahka-
ja koloniaalkaubad

Müük suurel
ja väikesel arvul

Müük suurel
ja väikesel arvul

on

kvaliteet õlu

Sisaldab üle 12,5%
ekstrakti.

ANTS SILVERE

OLLETEHAS

„LIVONIA“

TARTUS

Tallinnas „VELLAMO“ — Tel. 310-30.

Mehaaniline reisitarvete
ja sadulsepa tööstus

ADOLF PÄTS

TARTU — EESTI

Võidu tän. 26/28. Telef. 3-95.

KAUPLUSED:

TARTU — Võidu tän. 17, telef. 5-26.

TALLINN — Viru 24, telefon 476-95.

*Soovitab kõiksuguseid mood-
said nahktöid, reisitarbeid.
daamide käekotte, portfelle,
rahataskuid jne. jne. jne.*

Tööstuse saadused on müügil üle riigi igas
linnas ja alevis, suuremates kauplustes.

Tapeete,

koolitarbeid, trüki- ja
pakkimis-paberit

ostate suurel ja väikesel arvul

paberiarist

„Kodumaa“

Tartus, Aleksandri t. 10,
telef. 7-87.

J. STERN'I MAALRITÖÖSTUS

(Asut. 1900. a.)

Tartus, Aleksandri t. 11-1.

Sildimaalimine, lakk- ja emailmistööd.
Jalgrataste lakeerimine kuumenda-
mise teel korralikult ja vastupidavalt.

Maalermeister J. STERN.

Ü/P. TARTU MAJAOMANIKKUDE PANK

TARTUS, SUURTURG NR. 7

OMAS MAJAS ASUT. 1923 A. TELEFON 6-50

Pank võtab raha hoiule, täht-
ajalisele ja jooksvale arvele

Pank annab laene ja garantiisid
mitmesuguste kindlustuste vastu

Pank toimetab sissenõudmisi
inkasso dokumentide järele ja
rahasaadetisi igasse kodumaa
linna ja alevisse

*Pangas saadaval rahakorrajatele
hoiukarbid*

TARTU JUUDI ÜHISPANK
TARTUS, POE 3

TOIMETAB KÕIKI
PANGAOPERATSIOONE.

Karusnaha- ja mütsitööstus

G. Kangro

Tartus, Aleksandri 15.

B. Genss & Pojad

Tartus, Poe tän. nr. 2,
telef. 5-17.

Soovitab suures valikus

moepesu ja pudukaupu
odavate hindadega.

Luterma
P L A A D I D

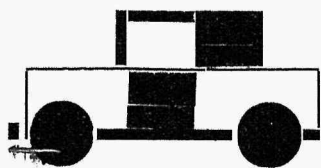
Luterma
M Ö Ö B L I D

Luterma
M Ä N G U A S J A D

on kodumaa kõrge-
kvaliteedilisi tooteid

A/S **A.M.Luther**

MÜÜGIKOHAD:
Tallinnas, V. Posti 9, telefon 446-16
Tartus, E. V. Jürgens, Ülikooli 2, tel. 788

TRANSPORT
K O N T O R

V. S. Levinovitsch

Äsutatud 1875. a.

T A L L I N N,
UUS HOLLANDI 5
TELEFONID:
308-19 JA 306-91

Thomas Clayhills & Son

T a l l i n n
SPEDITSIOON, LAEVAAGENTUURID,
PRAHTIMISED

Oma laod otseühenduses raud-
teega. Omad puksiirlaevad.

Korralised laevaühendused
Tallinn — Stockholm
Tallinn — S t e t t i n
Telefonid 435-58, 435-26.

KAUPADE OSAKOND:

Heeringad, sool, subkur, riis,
jahu, tõrv, seebikivi, koloniaal-
kaubad.

Kaupade eksport: Telefon 435-25.

Auru- ja sepasõed, koks, kütte-
puud, ehitusmaterjalid.

Metsa eksport osakond: Telefon 435-23.

Telegr. address: CLAYHILLS — TALLINN.

Villaketramise- ja
Vativabrik

H. Teslon

asutatud 1884. aastal
Tallinn, Merepuiestee nr.17
Telefon 303-82

---

müüb suurel ja väikesel arvul
villast- ja puuvillast vatti
tunt. headuses ja suures valikus.

Hügrokoopilist vatti ja
nöör-vatti

paberossikestade tehastele.

Puuvilla, villa ja villaste koetud
asjade ümbertöötamine lõngaks
ja vatiks.

Soetud lambavilla
alati saadaval.

Soovitame suures valikus

jalamatte

ja

põrandalinikuid

A-S.

„KAUBAMAJA
ESTIKA“

Tallinn, Suur Karja nr. 12
Telefon 447-67

Klišeetööstus

Artur Haav

Tallinn, Suur Karja nr. 21
Kõnetraat 456-48

Joon-, võrk-
ja
mitmevärvi-
klišeed

Fa R. Teglhüs

Kaseiinitööstus,
ekspõrt, import
ja komisjoniäri

Tallinn, Suur Karja tän. nr. 18-19

Naha- ja
karusnahatööstus

Ladu:
Vene tänav nr. 13
Telefon 432-09

Suures valikus kodu- ja
välismaa

karusnahaku

M Ü Ü K S U U R E L A R V U L

Saku õlu

S. FRAENKEL

TALLINN

Veizenbergi tänav nr. 20
Telefon 300-75 ja 307-13